ਵਰਿਆਮ

ਦਸੰਬਰ-੨੦੧੭ ਜਨਵਰੀ-੨੦੧੮

੪੩ਵਾਂ ਸਾਲ

ਹਰੀਵੱਲਭ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਜਲੰਧਰ—2017

25/-

ਛੇਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ 18-19 ਨਵੰਬਰ 2017

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਦੀ ਸ਼ੱਮਾਂ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਨਾਲ ਹਨ ਸੰਤ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਉਸਤਾਦ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਤ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ

ਸਿਤਾਰ ਵਾਦਕ ਨੀਲਾਦਰੀ ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਸਤਿਆਜੀਤ ਤਵਲਕਰ

ਸੰਤੂਰ ਤੇ ਸੰਤ ਕਿਰਨਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਤੱਬਲੇ ਤੇ ਸੰਤ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ

ਵਿਦੂਸ਼ੀ ਮੀਤਾ ਪੰਡਿਤ ਗਾਇਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਤੱਬਲੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਨੋਦ ਲੇਲੇ।

ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਪੰ. ਯੋਗੇਸ਼ ਸ਼ਮਸੀ ਅਤੇ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਤੇ ਤਨਮਯ ਦੇਓਚਕੇ

ਤਸਵੀਰਾਂ: ਸੰਤ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਵਰਿਆਮ

ਦਸੰਬਰ ੨੦੧੭- ਜਨਵਰੀ - ੨੦੧੮

ਜਿਲਦ-੪੩

ਅੰਕ- ੨-੩

ਬਾਨੀ ਸੰਪਾਦਕ

ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਵਰਿਆਮ'

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰ

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ

ਮੋਬਾਇਲ : 98786-16996,
98143-18720

ਦਫਤਰ ਦਾ ਪਤਾ:	Office Address :
ਮਾਸਿਕ ਵਰਿਆਮ	Monthly WARYAM
ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ (ਸਾਹਮਣੇ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਨ)	Ladowali Road.
ਜਲੰਧਰ-੧੪੪੦੦੧	Opp. Central Town, Jalandhar-144001
ਫੋਨ-:੦੧੮੧-੨੨੨੨੫੪੩	Ph. :0181-2222543 (O)

ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਦਰ

ਇਹ ਅੰਕ	੨੫-੦੦
ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ	੨੫੦-੦੦
ਪੰਜ ਸਾਲ ਲਈ	੧੦੦੦-੦੦
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ	੨੫੦੦-੦੦
ਵਿਦੇਸ਼ ਲਈ ਹਵਾਈ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ	੩੦ ਪੌਂਡ ਜਾਂ ੪੦ ਡਾਲਰ ਅਮਰੀਕੀ (ਸਾਲਾਨਾ)

ਚੈਕ ਡਰਾਫਟ ਕੇਵਲ Waryam ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੇ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ

ਵਰਿਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ਪਰਵਾਨ

'ਵਰਿਆਮ' ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ ੩-੧-੭੭ ਐਡੀਟਰਜ਼, ਮਿਤੀ ੩-੩-੭੭ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।

ਤਤਕਰਾ

WARYAM Current A/C No.
607201010050208
IFSC/RTGS Code :UBIN0560723
Union Bank of India Rama Mandi Jalandhar City

ਈ-ਮੇਲ ਪਤਾ :
jagdishsinghwariam@gmail.com
drrajwant@gmail.com

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਅਣਗੌਲਿਆ ਪੰਨਾ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਨਰੇਂਦਰ ਮੋਦੀ 5-6 ਸਤੰਬਰ 2017 ਨੂੰ ਮਿਯਾਂਮਾਰ ਦੇ ਦੌਰੇ 'ਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਭਰਪੂਰ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ, ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਮਿਯਾਂਮਾਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਯਾਂਗੋ ਵਿਚ ਹੀ 1857 ਦੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਮੇਂ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫਰ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 1862 ਵਿਚ ਦਫਨਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਕਬਰ 'ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਦਰਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਹੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਇਸ ਕਬਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਉਹ ਬੰਗਲਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਜ਼ਫਰ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨੀ ਸਮੇਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1872 ਵਿਚ ਉਹੀ ਥਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਰਹਿਬਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨੀ ਸਮੇਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਰਹੇ ਪਰ ਉਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਂਗ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਠ ਸਾਲ ਉਸ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸੈਲਾਨੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹੀ ਸੋਚਣਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੂਤਾਵਾਸ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਉਂਝ ਵੀ ਯਾਂਗੋ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉਂਗਲੀ ਤੇ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਘਰ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੱਧ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਬਰਮ੍ਹਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਰੰਗੂਨ।

1849 ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਬਾਕੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਕੋਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਰਗਰਮੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ। 1857 ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਵਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਤਾਂ 10 ਮਈ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕੁਝ ਰਾਜਿਆਂ, ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ, ਨਵਾਬਾਂ ਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰੇ ਹਾਰ ਗਏ। ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਤਖਤੋ ਤਾਜ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਨਿਤਰੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ 28 ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1857 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿਦਕੀ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੀ ਪੱਟੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਦਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ, ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਡਾਕਖਾਨਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਬਾਈਕਾਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਖਤਮ ਕਰਨ, ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨ-ਵੇਚਣ, ਵੱਟਾ ਕਰਨ ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਿਵੇਂ ਨੇਪਾਲ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਤੱਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਬੁੱਚੜਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰ੍ਹੇਆਮ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 18 ਜਨਵਰੀ 1872 ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਅਲਾਹਾਬਾਦ, ਉਥੋਂ ਕਲਕਤੇ ਤੇ ਫੇਰ ਰੰਗੂਨ ਜਲਾਵਤਨ੍ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਰਹਿਬਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹੁੰਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਯਾਂਗੋ (ਰੰਗੂਨ) ਅਤੇ ਬਈ (ਮਰਗੋਈ) ਜਲਾਵਤਨੀ ਸਮੇਂ ਰਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਥੋਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜ ਕੇ ਸੇਧ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਫੜ੍ਹ ਲਏ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਾਰੇ 1878 ਵਿਚ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਆਪਣੇ 50 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗੁਆ ਲਿਆ। ਹਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਹੱਡੀਂ ਵਰਤਿਆ ਸੱਚ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮਿਯਾਂਮਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾ ਆਏ ਹਨ, ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਧਿਆਨ ਗਿਆਂ ਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬਣਦੀ ਹੈ।

-ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸੇਵਕੋ: ਸਾਵਧਾਨ

-ਡਾ. ਵਰਿਆਮ ਸਿਘ ਸੰਧੂ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਕਲਾਤਮਕ ਸੂਖਮ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਵੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਮੀਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਆ ਖਲੋਤੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਟਕਾਰਿਆ ਜੋ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਗਏ ਸਨ:

ਖਤਰੀਆ ਤ ਧਰਮੁ ਛੋਡਿਆ ਮਲੇਛ ਭਾਖਿਆ ਗਹੀ॥ (੬੬੩)

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਪਤਨ ਦੀ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੀਕ ਪੁੱਜ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:

ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਕਉ ਅਲਹੁ ਕਹੀਐ ਸੇਖਾ ਆਈ ਵਾਰੀ॥
ਦੇਵਲ ਦੇਵਤਿਆ ਕਰੁ ਲਾਗਾ ਐਸੀ ਕੀਰਤਿ ਚਾਲੀ॥
ਕੂਜਾ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ ਮੁਸਲਾ ਨੀਲ ਰੂਪ ਬਨਵਾਰੀ॥
ਘਰਿ ਘਰਿ ਮੀਆ ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਬੋਲੀ ਅਵਰ ਤੁਮਾਰੀ॥ (੧੧੯੧)

ਗੱਲ ਸਿਰਫ ਬੋਲੀ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੋਲੀ ਤੇ 'ਅਵਰ' ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ਼ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਢੰਗ ਤੇ ਰੰਗ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਜੀਅ-ਜੰਤ, ਪਸ਼ੂ ਤੇ ਪੰਛੀ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਬੋਲਦੇ ਆਏ ਹਨ ਪਰ ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਕੇ ਮਾਸੀ-ਬੋਲੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਤੇਹ-ਮੋਹ ਪਾਲ਼ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਅਦਾਰੇ ਯੂਐਨਓ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਪੜ੍ਹਕੇ ਜਿੱਥੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਸਹਿਮ ਵੀ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਗਲੇ ੫੦ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲ਼ੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਮਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਅਦਾਰੇ ਦੀ ਇਸ ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਝੂਠੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਲਈ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ਼ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਤਹਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ਼ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰੋ।

ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣੀ, ਪੜ੍ਹਨੀ ਤੇ ਲਿਖਣੀ ਸਿਖਾਓ।

ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ਼, ਪਰ ਆਓ ਹੁਣ ਅੱਗੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਕਰੀਏ: ਅਸੀਂ, ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ:-

੧) ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ, ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਾਂਗੇ।

੨) ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ, ਦੁਕਾਨਾਂ, ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ- ਪਤਿਆਂ ਵਾਲ਼ੀਆਂ ਤਖ਼ਤੀਆਂ-ਤਖ਼ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖਵਾਵਾਂਗੇ।

੩) ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇਣ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਾਂਗੇ।

੪) ਅਸੀਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵੀਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼ੁਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਗਈ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ।

੫) ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਬਿਆਂ (ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਮਿਲ਼ ਚੁੱਕੀ ਹੈ) ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ਼ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਆਈਨੀ ਹੱਕ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਤਪਰ ਰਹਾਂਗੇ।

੬) ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਕੇ ਪੰਜਾਬ (ਰਾਜਧਾਨੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਸਮੇਤ) ਦੇ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਵਿਰੋਧ ਕਰਾਂਗੇ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ

-ਸਵ.ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ

ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੈਵੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਡੁਬਦੀ ਬੇੜੀ ਨੂੰ ਭੰਵਰ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਕੇ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸੇਧ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਹਥੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ ਫੌਜੀ ਹਾਰਾਂ ਬਾਅਦ, ਸਾਹ-ਸਤ ਹੀਣ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸਤਾ ਅਤੇ ਦਾਸਤਾ ਦੇ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰੇ ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਦਗਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨੂੰ ਜਫੀਆਂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਵਲੋਂ ਭਰੇ ਕੌਮੀ ਜਜ਼ਬੇ ਸਦਕਾ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖੜੇ ਕੂਕੇ ਗਭਰੂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਡੀ.ਸੀ. ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੁਟੀ ਸਗੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਗਿਚੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਕਥਨਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਅਮਲੀ ਸੁਮੇਲ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਜਬਰ ਅਤੇ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਜਿਹੇ 'ਹਥਿਆਰ' ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਸਤਾਂ, ਰੇਲਾਂ, ਡਾਕਖਾਨਿਆਂ, ਕਚਿਹਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫਲ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਕਰਮ ਮਾਰਗ ਉਲੀਕਣ ਵਾਲੇ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਬਕ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇਪਾਲ, ਕਾਬਲ ਅਤੇ ਰੂਸ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਦਬੀ ਕੁਚਲੀ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਬੰਦਖਲਾਸੀ ਵਾਸਤੇ ਸਾਦੇ ਤੇ ਸਸਤੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਰੀਤ ਤੋਰਨ ਵਾਲੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨ, ਕੁੜੀਆਂ ਵੇਚਣ, ਵਟੇ ਦੇ ਸਾਕ, ਬਾਲ ਅਤੇ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਪਰੇਤ ਪੂਜਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਉਣ ਵਾਲੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਮ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਚਲਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੈ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਘੋਖੀਏ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਤੇ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਏਡੇ ਵਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵਿਚ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਦਾਚਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ।

ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਉਚੇ ਇਖਲਾਕ ਦੀ ਹੀ ਇਹ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੁਚੜ-ਵਧ ਕੇਸ ਵਿਚ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕ ਫਾਂਸੀ ਲਗਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਜਾ ਕੇ ਕਚਿਹਰੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਸੱਚ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਕਰਤਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਦੈਨ ਲਗੇ ਫਾਂਸੀ ਜਬ, ਆਦਿ ਖੁਦ ਕੂਕੇ ਤਬ,
ਕਾਤਲ ਸਬੂਤ ਆਪ ਦੀਏ ਸਬ ਤੌਰ ਪੈ,
ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਇ ਦਏ ਸੀਸ ਗਏ ਪ੍ਰੀਸ ਲੋਕ ਮਾਹਿ,
ਕੋਟਲੇ ਮਲੇਰ ਫੇਰ ਸਾਕਾ ਭਯੋ ਔਰ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਚਿਠੀਆਂ, ਅਰਦਾਸਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਸ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਬਰਮਾ ਵਿਚ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ, ਸੇਵਕਾਂ ਤੇ ਸਮੁਚੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਤੀ ਭੇਜੇ ਵਿਚ ਵੀ ਇਖਲਾਕੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀ ਉਚੱਤਾ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅੱਧ ਦੀ ਗਦ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਮਲਵਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਣੇ ਤਟ ਫੱਟ ਹਨ। ਝੂਠ ਅਤੇ ਸੱਚ ਬਾਰੇ ਬਿਆਨ ਕਿਨਾ ਸਾਰਥਕ ਹੈ।

"ਝੂਠ ਵਿਚ ਫੁਰਤੀ ਚਲਾਕੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਰ ਝੂਠ ਦਾ ਦਮ ਥੋੜਾ ਹੈ"

ਪਰਾਈ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਕਬਜ਼ੇ, ਬਗਾਨੇ ਹਕਾਂ ਨੂੰ ਅਚੇਤ ਹੀ ਮਾਰਨ ਦੇ ਵੀ ਵਿਰੁਧ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਪ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁਤਰੀ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਸਾਗ ਤੋੜ ਲਿਆਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਗ ਵਾਪਸ ਕਰਵਾਇਆ। ਨਾਲ ਦੇ ਖੇਤੋਂ ਇਕ ਵੇਲ ਆਪ ਦੇ ਪਾਸੇ

ਆ ਗਈ ਆਪ ਨੇ ਪਕਾ ਹੋਇਆ ਖਰਬੂਜ਼ਾ ਅਸਲੀ ਮਾਲਕ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਪਰਾਈ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

'ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬੀ ਨਾ ਲੈਣੀ, ਚੁਰਾਕੇ ਨਾ ਖੋਹ ਕੇ, ਨਾ ਠੱਗੀ ਕਰਕੇ। ਜੇ ਡਿਗ ਪਈ ਬੀ ਲਭੇ ਤਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਕੋ ਦੇਣੀ।' ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

'ਕਿਸੇ ਦਾ, ਧਕਾ ਕਰਕੇ, ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ, ਠੱਗੀ ਕਰਕੇ, ਕਥ ਆਦਿਕ ਬੀ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ।'

ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਵਡਾ ਧਰਮ ਦਸਦੇ ਹਨ।

....'ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਇਹ ਬਡਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਹਕੁ ਬਗਾਨਾ ਉਸ ਸੁਆਰ ਓਸ ਗਾਇ। ਸੋ ਭਾਈ ਜਿਸ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਗਊ ਖਾਇ ਲਈ ਓਸਦਾ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਚਾਹੇ ਸਿਖ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਬਾਮਣ, ਖਤਰੀ ਹੋਵੇ ਭਾਮੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਵੇ ਉਸਦਾ ਪਖੁ ਨ ਗੁਰੂ ਕਰੇਗਾ ਨਾ ਪੀਰ ਕਰੇਗਾ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਣਨੀ ਭਾਮੇ ਪੂਜਾ ਕਰੇ ਭਾਮੇ ਨਿਮਾਜ ਪੜ੍ਹੇ, ਕੁਛ ਬੀ ਥਾਇ ਨ ਪਊਗਾ। ਨਾਇ ਨਾਇ ਬਾਣੀ ਬੀ ਭਾਮੇ ਪੜ੍ਹੇ, ਸਭ ਨਿਫਲ।'

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਜ਼ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

'ਕਰਜ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਇਹ ਚੋਰੀ ਧਾੜੇ ਤੇ ਬੀ ਬਡਾ ਪਾਪੁ ਹੈ।'

ਖਿਮਾ ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਬਲਵਾਨ ਆਦਮੀ ਦਾ ਹੀ ਗੁਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਿਨੇ ਸਰਲ ਤੇ ਭਾਵ ਪੂਰਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਬੋਲੀ ਕਿੰਨੀ ਢੁਕਵੀਂ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

'ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਾਂਤਗੀ ਏਹੀ ਜੇਹੀ ਫੜਨੀ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇ ਉਸ ਦੇ ਬਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਬੀ ਸਬਰ ਕਰ ਜਾਣਾ। ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਖਿਮਾ ਧੀਰਜ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਦਾ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ।' ਆਪਣੀ ਗਲ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਵਜ਼ਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

"ਧੀਰਜ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ...ਬਾਧਾ ਕਰਨੇ ਤੇ ਤਾਂ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀਆ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋਇ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਮਿਠਬੋਲੜੇ ਚ੍ਰਿਤਰ ਬਾਰੇ ਇਕ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਹੈ "ਕੂਕੇ ਗੁੜ ਦਾ ਸ਼ਰਬਤ ਪੀਂਦੇ ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਫਿਕਾ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਿਡੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਇਕ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

"ਕੌੜਾ ਫਿਕਾ ਨਾ ਬੋਲਣਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ, ਫਿਕਾ ਕਾਸਨੂੰ ਬੋਲਣਾ ਹੈ। ਕੀ ਥੁੜਾ ਹੈ ਫਿਕਾ ਬੋਲਣਿ ਬਿਨਾਂ"

ਨਿਰਵੈਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਨਿਰਭਓ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੈਰ ਭਾਓ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ।

"ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਭਾਊ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ। ਜੋ ਕੋਈ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਰਖੇ ਤਾਂ ਪਿਆ ਝੱਖ ਮਾਰੇ, ਆਪੇ ਈ ਹਾਰ ਜਾਊਗਾ"

ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਵਰਤ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਗਊ ਦਾ ਕਾਤਲ ਵੀ ਬੂਹੇ ਤੇ ਆ ਕੇ ਪਰਸ਼ਾਦਾ ਮੰਗੇ ਤਾਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵਦਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਕਪੜਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆਗ੍ਰਿਹ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

'ਜਥਾ ਸਕਤ, ਭੁਖੇ ਨੂੰ ਅੰਨ ਬੀ ਦੇਣਾ, ਨੰਗੇ ਨੂੰ ਕਪੜਾ ਜੋੜਾ ਬੀ ਦੇਣਾ ਜਿੰਨਾ ਸਰੇ। ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਤੇ ਧਨ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ, ਧਨ ਤੇ ਕੁਚਾਲ ਤੇ ਘਟਦਾ ਹੈ।'

ਸੇਵਾ ਦਾ ਪਾਤ੍ਰ ਕੈਸਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ:

'.....ਐਸੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹਾਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ, ਕਿਓਂਕਿ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਮੰਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਥਾਓਂ ਨ ਮਿਲਾ ਦੂਜੇ ਥਾਓਂ ਤੇ ਮੰਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਨ ਮੰਗਣਾ ਹੋਵੇ ਨ ਪਲੇ ਕੁਛ ਹੋਵੇ ਓਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੈ।'

ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

'ਬੀਮਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਬੜਾ ਹੀ ਪੁੰਨ ਹੈ।

ਅੱਜ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੇਖ ਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਦੌਰ ਦੌਰਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਸਿਖਿਆ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਕਾਰਨ ਅੱਜ ਤਕ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਪ੍ਰੀਤ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਮੇਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਟੇਜਾਂ ਤੇ ਹਰ ਰੰਗ ਤੇ ਹਰ ਖਿਆਲ ਦੇ ਸਜਨ ਇਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਸਰਬ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਏਕਤਾ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਸੇਵਾ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਓਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਗਿਆ ਬੂਰ ਹੀ ਹੈ। ਆਪ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:-

"ਭੇਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਜਥਾ ਸਕਿਤ। ਭਾਵੇਂ ਨਿੰਦਾ ਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ, ਨਿੰਦਾ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਾ ਕਾ। ਆਪ ਸਭ ਕੇ ਸਾਥ ਅਨੰਦ ਰਹਿਣਾ।"

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹਥੀਂ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ, ਸੀਰੀਆਂ

ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਤੀਰਾ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਕਿਨੇ ਪਤੇ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

"ਆਪਣੇ ਬਲੋ ਜਰਾ ਸੀਰੀ ਨਾਲ ਨਰਮਾਈ ਰਖਣੀ। ਥੋੜੇ ਕੱਖ ਪਠੇ ਬਲੇ ਗਲ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ। ਜੇ ਆਪ ਨਰਮਾਈ ਰਖੋਗੇ ਤਾਂ ਸੀਰੀ ਕੰਮ ਬੀ ਅੱਛਾ ਕਰਨਗੇ।"

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨੈਤਕ ਪਤਨ ਅਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਕਾਰਨ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਅਧੋਗਤੀ ਹਾਲਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਚਰਨਕ ਉਚਤਾ ਅਤੇ ਬਲਵਾਨ ਸਦਾਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਲ ਦਿਤਾ। ਧਰਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਚੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਜਾਗਰ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਸਦਾਚਾਰੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਚਿਆਇਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵੇਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ।

ਕੂਕਾ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ,
ਕੂਕਾ ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ,
ਕੂਕਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਾ ਵਫਾਦਾਰ ਨਹੀਂ।

ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਦੀ ਇਕ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਜੇ. ਡਬਲਯੂ ਮੈਕਨਬ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚਲਾਕ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਬੁਧੀ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਅਚਾਰਨ ਦੀ ਅਡੋਲਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਪਣੇ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਵਡੇ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਆਗੂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।"

***

'ਸੇਵਾ ਰਤਨ' ਸੰਤ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੂਰਬਾ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਲੀਨ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰਬਾ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸੇਵਾ ਰਤਨ' ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ— ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ 2017

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਕ ਸੰਤ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰਬਾ 27 ਦਸੰਬਰ 2017 ਨੂੰ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਣਥਕ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਮਰ, ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਮਿੱਠ ਬੋਲੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਅਪਣੱਤ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਈਰਖਾ, ਹਉਮੈ, ਕ੍ਰੋਧ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਨ। ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਸਵਾਰਥ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਸਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਰਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸੀ। ਸੰਨ 2017 ਦੇ ਹੋਲੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰਬਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਸੇਵਾ ਰਤਨ' ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ। ਪੰਥ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਿਣੀ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰਖੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਚਾਨਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਇੱਕ ਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਘਾਟਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਦੀਵੀ ਨਿਵਾਸ ਬਖਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਬੱਲ ਬਖਸ਼ਣ।

-ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ

-ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਗਦਾ ਦਰਿਆ

-ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ

ਸੰਗੀਤ ਸਮਰਾਟ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ 98 ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਦੇ ਸ਼ੁੱਭ ਅਵਸਰ ਤੇ 18 ਅਤੇ 19 ਨਵੰਬਰ 2017 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਛੇਵਾਂ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ।

ਇਸ ਉਤਸਵ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੀਵੇ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਮੋੜ ਨੂੰ ਮੁੜਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੁਖ ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਸਾਰੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਰੁਸ਼ਨਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੁਖ ਦੁਆਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮੰਦਰ ਤਕ (ਜਿਥੇ ਇਹ ਸੰਮੇਲਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ) ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਦੀਵੇ ਜਗ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਗਜੀਤ ਮੰਦਰ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਘਾਹ ਵਾਲੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤਾਊਸ਼ ਵਜਾਉਂਦਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ-ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੁਸੱਜਿਤ ਸੀ। ਇਓਂ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਵਰ ਲਹਿਰੀਆਂ ਛਿੜਾ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੱਡੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਧਿਆਰ ਦਰਸ਼ਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਰੌਂਹਸ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਸੰਗੀਤ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸਮਰਪਣ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਅਰੰਭ 18 ਨਵੰਬਰ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੇਵਕ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲ ਜੀ ਨੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਿਨਾਇਕ ਸਹਾਏ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰੰਗੀ ਵਾਦਨ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਬਲੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਕਾਕਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਵਿਨਾਇਕ ਸਹਾਇ ਪ੍ਰਭੂ ਸਹਾਇ ਜੀ ਦੇ ਬੇਟੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਸਹਾਇ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਆਏ। 9 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਾਕਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੇਟਾ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਕੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲਿਆ ਅਤੇ ਰਾਗ ਪੂਰੀਆ ਧਨਾਸ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਨਾਇਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੰਗੀ ਕਲਾ ਵਾਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਦੋਨਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਰੰਗ ਬੰਨਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਿਵਾਜੇ ਹੋਏ ਕਲਾਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਜੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਮਾਲਵੀਆ ਜੀ ਦਾ ਤਬਲਾ ਵਾਦਲ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜੇਸ਼ ਮਾਲਵੀਆ ਜੀ ਨੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਸਤਾਦ ਅੱਲਾ ਰੱਖਾ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1992 ਵਿੱਚ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਲਵੀਆ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੌਣੇ ਅੱਠ, ਪੌਣੇ ਗਿਆਰਾਂ, ਪੌਣੇ ਪੰਦਰਾਂ,

13 ਮਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਲਾਂ ਅਤੇ 10 ਮਾਤਰਾ ਝੱਪ ਤਾਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀਆ। ਸੰਨ 2000 ਵਿੱਚ ਰਾਜੇਸ਼ ਮਾਲਵੀਆ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਪ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਤੁਆਰੁਫ ਕਰਵਾਇਆ। ਦੋਨਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਬੀਬੀ ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਖਰਲ ਨੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤੇ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਲਵੀਆ ਜੀ ਨੇ ਪੌਣੇ ਅੱਠ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਤਾਲ ਵਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ।

ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਅੱਗੇ ਸ਼ਮਾ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਮਾ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਸੰਤ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਉਸਤਾਦ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਿਤ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਮਾ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨੀਲਾਦਰੀ ਕੁਮਾਰ ਜੀ ਦਾ ਸਿਤਾਰ ਵਾਦਨ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮੰਦਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਿਤਾਰ ਵਾਦਕ ਨੀਲਾਦਰੀ ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਸਤਿਆਜੀਤ ਤਲਵਰਕਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਸਾੜਾ ਅਤੇ ਸ. ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੁਲਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤੇ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਕਰਵਾਈ ਸੀ।

ਨੀਲਾਦਰੀ ਕੁਮਾਰ ਜੀ ਨੇ 6 ਦੀ ਸਾਲ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਕਾਰਤਿਕ ਕੁਮਾਰ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸਿਤਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਰਿਆਜ਼ ਦੇ ਸਦਕਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਗ੍ਰੈਮੀ ਅਵਾਰਡ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਜ਼ ਜ਼ਿਤਾਰ ਦੀ ਵੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਿਤਾਰ ਅਤੇ ਸਰੋਦ ਦਾ ਮੇਲ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਤਾਰ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਨੀਲਾਦਰੀ ਕੁਮਾਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਆਭਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਗ ਤਿਲਕ ਕਾਮੋਦ ਅਤੇ ਰਾਗ ਭੈਰਵੀ ਵਜਾ ਕੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲਿਆ। ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮੰਦਰ ਤਾੜੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨੀਲਾਦਰੀ ਕੁਮਾਰ ਜੀ ਨੇ ਕੌਣ ਬਣੇਗਾ ਕਰੋੜਪਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਦਸ ਮਿੰਟ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਉਸੇ ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਵਾਸਤੇ ਸੁਣਨ ਦੀ ਮੌਜ ਮਾਣ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਇਸ ਮਧੁਰ ਸੰਗੀਤ ਵਾਦਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋ ਗਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ 19 ਨਵੰਬਰ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਫੇਰ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ, ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਜਨ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮੰਦਰ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਇਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆਏ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਲਾਕਾਰ ਸ. ਕਿਰਨਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੰਤੂਰ ਵਾਦਨ ਤੋਂ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਬਲੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕਲਾਕਾਰ ਜੋੜੀ ਨੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਤੂਰ ਵਾਦਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰਬਾ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤਿਆਂ ਨਾਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਲ, ਸਹਿਜ, ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਮਧੁਰ ਵਾਦਨ ਨੇ ਕਮਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਵਾਲੀਅਰ ਘਰਾਣੇ ਤੋਂ ਵਿਦੂਸ਼ੀ ਮੀਤਾ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਮੀਤਾ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਉ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗਾਣਾ ਸਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਲੇਡੀ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਕਾਲੇਜ ਆਫ ਕੌਮਰਸ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਬੀ. ਕਾਮ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੀ ਐਚ ਡੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਲਚਰਲ ਐਮਬੈਸਡਰ ਵੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਦੇਸ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ। ਭਜਨ, ਖਿਆਲ, ਠੁਮਰੀ ਅਤੇ ਟੱਪਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ।

ਮੀਤਾ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤਬਲੇ ਤੇ ਵਿਨੋਦ ਲੇਲੇ ਜੀ ਅਤੇ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪਰੋਮਿਤਾ ਮੁਖਰਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀ। ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਜੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਸ. ਐਸ ਐਸ ਅਜੀਮਲ (ਹਰਿਵੱਲਭ ਸੰਗੀਤ ਸਭਾ ਜਲੰਧਰ) ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤੇ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਮੀਤਾ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਆਭਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੰਗਰਖਿੱਅਕ ਅਤੇ

ਸਪੋਰਟਰ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਸਮਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਪਾਇਲੀਆ ਝਨਕਾਰ ਮੋਰੀ' ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਧੁਰ ਅਤੇ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਰਾਗ ਪੂਰੀਆ ਧਨਾਸ਼ਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਗ ਬਿਹਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਗਾਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਘੁਮੜ ਘੁਮੜ ਬਾਦਰ ਛਾਏ
ਮੋਰ ਪਪੀਹਰਾ ਕੋਇਲ ਗਾਏ।

ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਸਭਿੰਨੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਭਜਨ ਗਾਇਆ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਢੂੰਢੰਗੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੰਗ
ਬਾਗ ਭੀ ਤੇਰਾ
ਬਗੀਚਾ ਭੀ ਤੇਰਾ
ਬਾਗ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਤੂੰ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਢੂੰਢੰਗੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੰਗ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਗੋਸਵਾਮੀ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਭਜਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕੀਤੀ-

ਰਘੁਵਰ ਤੁਮ ਕੋ ਮੇਰੀ ਲਾਜ।
ਸਦਾ ਸਦਾ ਮੈਂ ਸ਼ਰਨ ਤਿਹਾਰੀ,
ਤੁਮ ਬੜੇ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ।
ਰਘੁਵਰ ਤੁਮ ਕੋ ਮੇਰੀ ਲਾਜ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਡਿਤ ਯੋਗੇਸ਼ ਸ਼ਮਸੀ ਜੀ ਦਾ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਸਤਾਦ ਅੱਲਾ ਰੱਖਾ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੰਡਿਤ ਦਿਨਕਰ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਨੇ ਦੀ ਤਬਲਾ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਤੇ ਸੰਗਤ ਸ਼੍ਰੀ ਤਨਮਯ ਦੇਉਚਕੇ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਸਰੋਜ ਕੁਮਾਰੀ ਅਤੇ ਦੇਵ ਦੀਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤੇ ਦੇ ਕੇ ਕੀਤਾ। ਪੰਡਿਤ ਯੋਗੇਸ਼ ਸ਼ਮਸੀ ਜੀ ਨੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਗਾਉਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਗ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਅਰਪਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਜੋ ਵੀ ਵਜਾਵਾਂਗਾ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸ਼ੋਭਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਵਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਸਰੋਤਿਆ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਜਿਸ ਦਾ ਸਭ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੱਚੇ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਵੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਤੇ ਕਮ ਸੇ ਕਮ ਉਸਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਮਝ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮੇਹਰ ਭਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਸ ਤੇ ਸਦਾ ਬਣੀ ਰਹੇ। ਜੋ ਵੀ ਕਲਾਕਾਰ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਥੇ ਪੈਸੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕੀਏ, ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋਵੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਵੱਧਦਾ ਫੁੱਲਦਾ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਸਦਾ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਰਹੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮਹਾਯੱਗ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ।

ਫੋਨ-9878616996

ਮਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਜਲਿਸਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

—ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਰਾਤਾ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ 32 ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਆਰਜਾ ਹੀ ਭੋਗੀ ਸੀ। ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੰਖੇਪ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਚਲਾਈ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਕਜੁੱਟਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਖਰੀ ਦਹਾਕਾ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ, ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਅਗੁਆਈ ਹੇਠ ਕੌਮੀ ਮੁਕਤੀ ਸੰਗਰਾਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਕਫ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਲਈ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਵੀ ਭਰਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਗੁਆਈ ਹੇਠ, ਬਣਦਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅੱਛੇ ਗਿਆਤਾ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੂਕਾ ਰੀਕਾਰਡ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ, ਇਸਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਵੱਡੇ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸੀਮਿਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਕੇ, ਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ, ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਜੇ ਇਹ ਰੀਕਾਰਡ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਇੰਡੀਆ ਆਫਿਸ, ਲੰਡਨ ਵਿਚੋਂ ਨਾਂ ਮੰਗਵਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦੇ-ਆਜ਼ਮ ਸ੍ਰ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਹਿੰਦੀ ਮਹਾਂਰਥੀ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਆਦਿਕ ਪੱਤਰਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਚਰਚਿਤ ਲੇਖ ਨਾਂ ਲਿਖ ਸਕਦੇ। ਸ਼ਹੀਦੇ ਆਜ਼ਮ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੁਖੀਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹਵਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਸੀ। ਸ਼ਹੀਦੇ ਆਜ਼ਮ ਤੋਂ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਦਹਾਕਾ ਵੱਡੇ ਸਨ। ਮੁੱਢਲੀ ਸਕੂਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਮਗਰਲੇ ਸਿਆਸੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਉਹ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਰਹੇ। ਬਰੈਡਲਾ ਹਾਲ, ਪੰਜਾਬ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਅਕਸਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਗੇੜਾ ਮਾਰਦੇ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੋ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ, ਆਪਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਾਂਝ ਹੋਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ, ਅੱਸੂਵਦੀ ਦਸਵੀਂ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਦਿਨ ਸੰਬਤ 1954 ਬਿ. ਮੁਤਾਬਿਕ 5 ਅਕਤੂਬਰ 1897 ਈ. ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਪੁਲੀਸ ਚੌਂਕੀ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਬਾਦ ਦਸ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆ ਸੱਕਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲੈਕੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਦੇ ਭੋਗ ਮੇਲੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਗਿੱਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਖੇ, ਇਹ ਮੇਲਾ 11 ਸਤੰਬਰ 1897 ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇਂਦਰੀ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਵਾਪਸ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ। ਜਨਮ ਸਮਾਚਾਰ ਬਾਹੋਵਾਲ ਜੀ ਇਉਂ

ਲਿਖਦੇ ਹਨ: "ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਦੌਰੇ ਜਾਣੇ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਮੇ 1954 (ਬਿ.) ਮੇਂ ਅੱਸੂ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਸੋਮਵਾਰ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹੀ ਤੇ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਗੁੜ ਪ੍ਰਸਾਦ ਬਰਤਨੇ ਲਗਾ। ਵਧਾਈਆਂ ਮਿਲਨੇ ਲਗੀਆਂ। ਪਚੀਆਂ ਰੁਪੈਆਂ ਕਾ ਕੜਾਹ ਪਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਿਆ। ਯਥਾ ਯੋਗ ਦਾਨ ਚਾਂਦੀ ਕਾ ਭੀ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਦੌਰੇ ਮੇਂ ਖਬਰ ਹੋਈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜਨਮਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ-ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕਹੋ। ਸਭ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹੀ ਕਹਿਣੇ ਲਗੇ।

...ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਸੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਆਏ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਪੂਰੀ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕੁਰਸੀ ਪਰ ਬੈਠੇ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋ ਲਿਆਏ। ਚਰਨੀਂ ਲਾਇਆ। ਵਡੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਆਰਜਾ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ, ਇਸ ਦੌਰੇ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਚੇਲੇਕੇ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਮੁਹਾਵੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਸਮਾਚਾਰ ਲੈਕੇ, ਮਾਤਾ ਫਤੇਹ ਕੌਰ (ਮਾਈ ਜੀ ਬੋਲੇ) ਅਤੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਈਆ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਪੰਜ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਆਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੂਖਮ ਕਾਇਆ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਵਾ ਜੋ ਬਾਬਾ ਕੇਸਰ ਕਿੱਲੀ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਨਵੇਂ ਬਾਲਕ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਸਮਾਚਾਰ ਮਿਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਆਗਮਨ ਨੂੰ, ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਤੋਂ ਸੰਕਟਾਂ ਦੇ ਬੱਦਲ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਛਟਣ ਦੇ ਕੁਝ ਆਸਾਰ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨਾਂ ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬਚਨ ਕਰਦੇ ਹਨ- "ਜਿਸ ਦਿਨ ਸੇ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਮੇ ਨਰਮਾਈ ਹੋਈ। ਫੇਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਰਮਾਈ ਹੋਇ ਗਈ। ਜੋ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਸੀ ਸਭ ਹਟ ਗਈ। ਕੋਈ ਆਵੇ ਤਾਂ ਡੇਰੇ ਕੇ ਅੰਦਰ ਕਰ ਦੇਣ। ਬਾਹਰ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ।

"ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮੇ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਦਿਨ ਰਹਿ ਜਾਵੇ।"

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਖਡੌਣਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ, ਬਾਹੋਵਾਲ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ- "ਏਕ ਦਿਨ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕੇ ਹਾਥ ਮੇਂ ਖਡੌਣਾ ਸੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਨਾਂ ਪਾਓ ਮੂੰਹ ਵਿਚ। ਤਤਕਾਲ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਖਡੌਣਾ ਫੈਂਕ ਦੀਆ। ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਫੜਿਆ, ਬੱਘੀਆਂ ਘੋੜੇ, ਗੱਡੇ, ਬੈਲ, ਮਿਟੀ ਕੇ। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਅੱਖਰ ਲਿਖਿਆ ਕਰ। ਫੇਰ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਗਏ।"4

ਸੰਨ 1905 ਈ. ਦੀ ਮਾਘੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸਮੇਤ ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਭੇ ਵਾਲਾ ਵੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। "ਤਿਸਨੇ ਕਹਿਆ ਮੈਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਜਾਣ। ਤਿੰਨੇ ਗਏ, ਦੋ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਕਹਾ ਕਿ ਕੁਛ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋ? ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿਆ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹੇ ਹੈਂ। ਕੁਰਸੀਆਂ ਪਰ ਬਠਾਲੇ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਹਾ ਬੜੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੈ।"

17 ਮਈ 1906 ਈ. ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। 3 ਜੂਨ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਮਿੱਤ ਭੋਗ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੋਇਆ। ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ। ਆਪ ਜੀ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਪਰਸਾਰ ਲਈ ਦੌਰੇ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ, ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੌਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਬਾਰ (ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਫਿਰ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ) ਵਿਖੇ ਮਾਨ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇਹ ਅਰੋਗਤਾ ਨਾਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਨਾਂ ਜਾ ਸਕੇ। ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਗਏ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਸਤਕਾਰ ਕੀਤਾ।

1911 ਈ. ਨੂੰ ਅੱਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਬਾਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਮੇਲੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਛੋਟੇ ਭਾਈਆਂ ਮਾ. ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਮਾ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰਸ਼ੀ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੋਹਾਂ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰਾ

ਸਿਧਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੱਤਛਿਨ ਪਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਦਸਤਾਰਾ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਉਂ ਟੇਢੀ ਪੱਗ ਹੀ ਰੱਖੀ। ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨੀ ਬਿਰਤੀ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਰਮਜ਼ ਪਹਿਚਾਨ ਲਈ। ਪਰ ਦੋਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੁਨਿਆਵੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਤੇ ਅਸਰ ਨਾਂ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਰਲਕੇ, ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਮੰਚ ਤੋਂ, ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਲਈ, ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ 7 ਅੱਸੂ 1971 ਬਿ. ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਤੰਬਰ 1914 ਈ. ਵਿਚ ਸੰਤ ਸ੍ਰ. ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੱਥਰ ਘਾੜਿਆਂ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਨਾਲ, ਭਾਟੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ, ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ, ਮਾਤਾ ਫਤੇਹ ਕੌਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਾਧ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੱਜਣ ਇਸ ਅਨੰਦ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ' ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗਵੰਤੀ ਹਰ ਆਏ ਸਿੱਖ ਸਾਧ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਛਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੋ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਈਸਰ ਕੌਰ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਤਿੰਨ ਸਪੁੱਤਰੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ, ਵਿਆਹ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਕੱਚੀ ਪਿੰਨੀ ਦੋਹਾਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ, ਲਾਹੌਰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ ਉਹ ਕੱਚੀ ਪਿੰਨੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਰੇਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੋਹਾਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਲੋਕ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਏ। ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਭੂਰੇ ਗਿੱਲੀਏ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਗਤ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਇਹ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਉਣ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। "ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਦੂਰ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾਇਕੇ, ਨੀਂਵੀ ਪਾਈ ਖੜੇ ਰਹੇ। ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੱਥ ਜੋੜ, ਸਾਹਵੇਂ ਖੜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ, ਬੜੇ ਨਿਰਮਾਨਤਾ ਤੇ ਵੈਰਾਗੀ ਸੁਭਾ ਵਿਚ ਹੋ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਆਪ "ਸਦ ਬਖਸਿੰਦੁ ਸਦਾ ਮਿਹਰਵਾਨਾ ਸਭਨਾ ਦੇਇ ਅਧਾਰੀ॥" ਹੋ ਜਿਉਂ ਜਾਣੋਂ ਬਖਸ਼ੋ।

"ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਵੈਰਾਗੀ ਸੁਭਾ, ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਅੰਦਰਲਾ ਆਸ਼ਾ, ਸੁਣ, ਦੇਖ... ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜੇ ਆਪ ਦਾ ਮੋਰੇ ਤੇ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਏ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਉਜਰ ਹੋ ਸੱਕਦੇ। ਪਰ ਦੱਸੋ, ਤੁਸਾਂ ਇਹਨਾਂ, ਨਰਮ ਦਿਲ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ, ਕਿਉਂ ਨਾਲ ਆਂਦਾ। ਇਹ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਆ ਸੁਣਾਈ।" ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸ੍ਰ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੋਗੀਵਾਲਾ '(ਅਮਰਜੀਤ ਪੁਰਾ'-ਸਿਰਸਾ) ਦੇ 109 ਚੱਕ, ਲਾਇਲਪੁਰ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰੀ ਸੀ। ਘਟਨਾ ਇਉਂ ਵਾਪਰੀ ਕਿ ਸ੍ਰ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਨੰਦ ਘਣੀਏ ਕੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਾਈ ਹਵੇਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਤਾਰੋ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਅੱਧ ਮਠਿਆਈ ਬਨਾਉਣ ਕਾਰਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾੜਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬੋਂ ਕੱਚੀ ਪਿੰਨੀ ਲਾਹੌਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਅਨੰਦ ਸਮੇਂ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੱਲ ਮੁਕਾਏ ਬਿਨਾਂ ਹੁਣ ਲੰਗਰ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਅਤੇ ਭੂਰੇ ਗਿੱਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾ ਸਤਿਕਾਰ ਭਰੇ ਵਤੀਰੇ ਕਾਰਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

13 ਪੋਹ, 1971 ਬਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਰ (ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ, ਸ੍ਰ. ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਹੂ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਅਜੇ ਮੁੱਛ ਫੁੱਟ ਗੱਭਰੂ ਹੀ ਸਨ, ਇਸ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀਆਂ ਰੌਣਕਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ। ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਬਾਅਦ, ਬੀਬੀ ਭੂਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਸੰਤ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘੁੱਕਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਛੇ ਕਬਿਤ ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਬੈਂਤ ਲਿਖ ਕੇ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਛਪਵਾ ਕੇ ਲਗਾਏ ਸਨ। ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੇ 'ਜੱਸ ਜੀਵਨ' ਵਿਚ ਦੋ ਕਬਿੱਤ ਛਾਪੇ ਹਨ-

"ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਾਢੀ ਅਵਤਾਰ ਜਾਣੋਂ,
ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾਤ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜਾਨੀਏਂ।
ਜਨਮੇ ਸਪੂਤ ਸੋਹਣੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਘਰ,

ਭੇਜੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਕੇ ਸਿਖਿਆ ਮਹਾਨੀਏਂ।
ਸੱਚ, ਸੁੱਚ, ਸੰਜਮ, ਜਹਾਨ ਉਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ,
ਜੇ ਨਾ ਕਦੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਇਹ ਸੂਰਤਾਂ ਰਬਾਨੀਏਂ।
ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਕੁਲ ਬਾਵੀਆਂ ਦੀ ਪੂਜਨੀਕ,
ਹਾਕਮ ਮਰਗਿੰਦ ਸਮ ਸੋਚੀਆਂ ਪਛਾਨੀਏਂ।
ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ,
ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਸੋਹਣਾ ਦੂਲੋ ਸੋ ਸੁਹਾਊਗਾ।
ਦੂਜੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ,
ਹੋਊਗਾ ਨਿਹਾਲ ਜਿਹੜਾ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਊਗਾ।
ਤੀਜੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਯਾ ਨਿਧ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਸ਼ਿਵ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਆ ਦਰਸ ਦਿਖਾਊਗਾ।
ਕਹੇ ਸਿੰਘ ਹਾਕਮ ਹੈ ਬੇਨਤੀ ਇਹ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਜੋ ਸਿੱਖ ਸੋ ਜ਼ਰੂਰ ਚੱਲ ਆਊਗਾ।"7

1915 ਈ. ਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਹਿਲਵਾਨ, ਫਤੇਹ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇ ਪਿੰਡ, ਵਲਟੋਹੇ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਵੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਭੂਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਤੇ ਬੇਬੇ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਵੀ ਪੁੱਜੇ ਸਨ।

1914-18 ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਸਮੇਂ, ਕਾਂਗਰਸੀ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਫ਼ੌਜੀ ਭਰਤੀ ਵਿਚ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੱਦਦ ਇਸ ਆਸ ਤੇ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਜੰਗ ਜਿਤਣ ਬਾਅਦ ਸਾਨੂੰ 'ਹੋਮ ਰੂਲ' (ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ) ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੋਇਆ ਇਸਦੇ ਉਲਟ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਰੌਲਟ ਐਕਟ ਅਤੇ ਜੱਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦਾ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਤੇ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖ਼ੂਨੀ ਪੱਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਲਿਖ ਕੇ, ਕੌਮੀ ਜਾਗਰਿਤੀ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਅਰੰਭਿਆ। "ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਸਾਥ ਲੈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਖੋਜ ਕਰ, ਗੁਰਮੁਖੀ, ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲੇਖ ਭੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਦੇਂਦੇ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਬੀਤੀਆਂ ਦੱਸਦੇ, ਅਗੋਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟਣ ਲਈ, ਕਮਰਕੱਸੇ ਕਰਦੇ, ਤਿਆਰੀ ਕਰਦੇ ਸੀ।"8

ਸੰਬਤ 1975 ਬਿ. ਮੁਤਾਬਿਕ 1919 ਈ. ਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਹੋਲਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸਹਿਮਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀ।

"ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ, ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਬਿਰਧਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣੇ ਬਚਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਰੋਜ ਲਿਖਦੇ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਇ, ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਧਾ, ਕੁਝ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਇਹ ਲਗਨ ਲਾਂਦੇ ਤੇ ਆਂਹਦੇ ਸਾਡਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ ਆਪਣੇ ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਲੋਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸੀਏ ਤੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਸਭ ਭਾਰਤੀ ਮਿਲ ਧੱਸੀਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤੇ ਮਨ ਬੜਾ ਕੋਮਲ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਲਗਨ ਵਿਚ, ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਜਲਸਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖਾਂ। ਆਪ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਨਿਰੇ ਸਾਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਨਾਂ ਸੀ, ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਭੀ ਆਪ ਖਾਸ ਮੈਂਬਰ ਸੀ, ਲਿਖਣ, ਬੋਲਣ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਆਪ ਨੇ ਆਲਿਮ ਜੀ, ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ, ਅਣਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਨਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੌਮੀ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਚੰਗੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ। ਰਾਤ ਦਿਨ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ-ਖੋਜ ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲਗਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹੇ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਜਗਤ ਜੰਜਾਲ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਉਕਾ ਉਦਾਸ ਹੀ ਕਰ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਆਪ ਕਾਰਜਕਾਰਨੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਰਹੇ।"9

1919 ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਲੀਗ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ 'ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ' ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਉਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਮਸਤੂ ਆਣਾਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ, ਸੰਤ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਬਲ ਐਮ.ਏ. ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜਦੋਂ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਈ ਤਾਂ ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਸਬ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ

ਪਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਸ੍ਰ. ਬਹਾਦਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, (ਮਹਾਰਾਜ) ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।" ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ ਜੀ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਲੀਗ ਦਾ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਰੈਡਲੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਚਲੰਤ ਸਮਕਾਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਬਣਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ, ਕੂਕਾ ਪਰਚਾਰ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਤਿੱਖੀ ਤੋਰੇ ਤੋਰਨ ਲਈ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ, ਹੱਕ ਸੱਚ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ "ਸਤਿਜੁਗ" ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਵੀ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸਤਿਜੁਗ ਲਾਉਣਾ ਸੀ। ਧਰਤੀ ਇਸ ਰਸ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਸਭ ਵਿੱਥਾਂ ਵਿਤਕਰੇ, ਤੰਗੀਆਂ ਤੁਰਸ਼ੀਆਂ, ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਮੇਟਣੀਆਂ ਸੀ, ਡਿਗਿਆਂ ਢੱਠਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜਕੇ ਉੱਪਰ ਉਠਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਹਫਤੇਵਾਰ ਛਾਪਣ ਦਾ ਮਤਾ ਵਰਨਾਂ (ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ) ਦੇ 1976 ਸੰਬਤ ਮੁਤਾਬਿਕ 1920 ਈ. ਦੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਤੇ ਪਾਸ ਹੋਇਆ। "ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਹੋਲੇ ਤੇ ਲਾਹੌਰੋਂ, ਸਤਿਜੁਗ ਅਖਬਾਰ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਚੇਤਨ ਤੇ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫਤੂਹੀ ਚੱਕੀਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ, ਮਦਦ ਨਾਲ ਛਾਪ ਲੈ ਗਏ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਹੋਕਾ ਭੀ ਦਵਾਇਆ ਤੇ ਪਰਚਾਰ ਭੀ ਕਹਿ ਕਰਾਇਆ। ਸਭ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਗਾਹਕ ਬਣ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ।...ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫਤੂਹੀ ਚੱਕੀਏ ਮਸਤਾਨੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਅਰਸ਼ੀ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਭੀ ਆਖਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਬੜੀ ਲਗਨ ਸੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।"12

ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਤੇ ਭਾਈ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਿੰਘ 'ਚੇਤਨ' ਜੋ ਇਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਵਧੀਆ ਕਵੀ ਵੀ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ, ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ-

"ਸਤਿਜੁਗ ਅਖਬਾਰ ਹੈ ਨਾਮ ਏਹਦਾ,
ਏਹਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਨਿਜ ਦੇਸ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵ ਲਈ,
ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ ਸੰਗਤਾਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਨੇ।
ਏਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤੋੜ ਨਿਭਾਣ ਲਈ,
ਕਰ ਲੀਤੀਆਂ ਖੂਬ ਤਿਆਰੀਆਂ ਨੇ।
ਜਿਸ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਡਟ ਜਾਨ 'ਚੇਤਨ',
ਫੌਜਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਕਦੇ ਨਾ ਹਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਤੋਪ ਨਾਲ ਉਡੇ ਕਈ ਚੜੇ ਫਾਂਸੀ,
ਕਈਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਕੈਦਾਂ ਕਰਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਜਿਲਾ ਵਤਨ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਹੇ,
ਅਸਾਂ ਤੰਗੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਹਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਉਮਰ ਜ਼ੇਰ ਨਿਗਰਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਰੇ,
ਹੋਰ ਕਈ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਭਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਨਿਤ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ,
ਪਈਆਂ ਭੰਡੀਆਂ ਸਦਾ ਖਵਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਥਾਉਂ ਥਾਂ ਪੁਲਿਸ ਸਾਡੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖਦੀ,
ਦੱਸਾਂ ਕੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਸੁਣੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਹਾਲ ਪੁਕਾਰ ਸਾਡੀ,
ਅਸਾਂ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਬਹੁਤ ਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਅਜੇ ਤੀਕ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੜਕਨੇ ਹਾਂ,
ਵਾਹਵਾ ਤੇਰੀਆਂ ਕੁਦਰਤਾਂ ਨਿਆਰੀਆਂ ਨੇ।
ਸਾਡੇ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਨਾ ਉਠਦੀਏ,
ਅਕ ਗਏ ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਲਚਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਹੁਣ ਸਮੇਂ ਨੇ ਆਣ ਕੇ ਫੇਰ ਖਾਧਾ,
ਗੱਲਾਂ ਵਿਗੜੀਆਂ ਰੱਬ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨੇ।
ਨਾਲ ਲਹੂ ਦੇ ਸਿੰਜਿਆ ਬਾਗ ਕੌਮੀ,
ਸਿੱਖਾਂ, ਹਿੰਦੂਆਂ, ਮੋਮਨਾਂ, ਆਰੀਆਂ ਨੇ।
ਫੁੱਲ ਖਿੜੇ ਪੰਖੇਰੂ ਚਹਿਕ ਉਠੇ,
ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਾਰੀਆਂ ਨੇ।"

ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਉੱਥੋਂ ਕੂਕਾ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਅਗੁਆਈ ਹੇਠ ਕੌਮੀ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ

ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੱਤਾ ਵਿਰੋਧੀ ਪਰਚਾ, ਲੋਕ-ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਹੋਣਾ, ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਘਟਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੰਥਕ ਸੋਚ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਰੋਹ ਅਤੇ ਕੌਮ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਪਰਬਲ ਭਾਵਨਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ' ਦੀ ਅੰਤਿਕਾ ਵਿਚ ਦਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਅਖਬਾਰ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਲਈ ਛਾਉਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨੇ ਜਾਂ ਮੰਗਵਾਉਣੇ ਵਿਵਰਜਿਤ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ 'ਸਤਿਜੁਗ' ਸਪਤਾਹਿਕ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। 26 ਮਈ 1920 ਤੋਂ ਦਸੰਬਰ 1920 ਈ. ਤੱਕ ਸਤਿਜੁਗ ਦੀ ਪ੍ਰਿੰਟ ਲਾਇਨ ਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਵਜੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1920 ਈ. ਦੀ "ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਤੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਤਿਜੁਗ ਜੋ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਪੁੱਜਦਾ ਸੀ, ਆਮ ਸੰਗਤਾਂ ਜੋਗ ਵੰਡਣ ਲਈ ਪਰਚੇ ਛਾਪ ਸਪਤਾਹਿਕ ਲੈ ਗਏ। ਲਾਹੌਰ ਭੀ ਵੰਡਦੇ ਪਰ ਵੇਚਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪਰਬੰਧ ਨਾ ਬਣਦਾ।

"ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ (ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ) ਪੰਜ ਅੱਸੂ ਸੋਮਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ (ਨਾਮਧਾਰੀ) ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਉਸੇ ਬੋਹੜ ਤਲੇ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਲਿਮ ਜੀ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਸੋਮਵਾਰ, ਰਾਏਕੋਟ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਭੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਮੱਘਰ ਬਾਰਾਂ ਛਨੀਵਾਰ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪਰਚਾਰ ਭੀ ਕੀਤਾ।....ਹਰ ਮੇਲੇ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤੀ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ।"13 ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਉਫਾਨ ਆਉਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਕੂਕਾ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਮਨਾਏ ਜਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਮੇਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਖੇਪ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨ ਨਾਲ, ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਛਪਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਜਿੱਥੋਂ ਇਹ ਭਾਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆ ਗਈਆਂ। ਸਿਰਫ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਮੇਲਾ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮੱਤ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਸਲਾਮੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਕਿਤੇ ਸਾਡਾ ਮੇਲਾ, ਫਿਰਕੂ ਤਨਾਅ ਦਾ ਸਬੱਬ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ। 1921 ਈ. ਦੀ ਮਾਘੀ ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਹੋਏ ਪੰਥ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪਛੇਰ ਕੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਿੰਡ ਮੁੱਠਡਾ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ, 5-6-7 ਮਾਘ 1977 ਬਿ. ਨੂੰ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੇ ਕੂਕੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਮੇਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪਰਵਾਨਗੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ।

ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ 1919 ਦੇ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਬਾਅਦ ਹੀ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ੍ਰ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ.ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ' ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- "ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਖ਼ੂਨੀ ਕਾਂਡ ਪਿਛੋਂ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਾਰਸ਼ਲ ਲਾ ਲਗਾਏ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਹਿਲਾ ਜਲਸਾ, ਆਪਣੇ ਪਰਸਿੱਧ ਗੜ੍ਹ ਪਿੰਡ ਮੁੱਠਡੇ (ਜਿਲਾ ਜਲੰਧਰ) ਵਿਚ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰ ਕਿਚਲੂ, ਡਾਕਟਰ ਸੱਤਿਆਪਾਲ, ਮੌਲਾਨਾ ਅਬਦੁਲ ਕਾਦਰ ਕਸੂਰੀ, ਮੌਲਵੀ ਹਬੀਬ ਉਲ ਰਹਿਮਾਨ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਾਲੇ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਰਕੱਢ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਜਲਸਾ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਦਮ ਤੋੜ ਰਹੀ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਮੁੜ ਜਾਨ ਆ ਗਈ। ਦੂਸਰੇ ਜਲਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਥੋਹੜੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਅਸਥਾਨ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਉਠਾ ਲਈ।"14 ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਜੋ 17-18-19 ਜਨਵਰੀ 1921 ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪੰਜਾਬ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਜਲਸਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਉਕਾਈ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬੁਲਾਵੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਉਘੇ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ, ਸਿੱਖ ਨੇਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦੇ-ਆਜ਼ਾਦ ਸ੍ਰ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀਵਾਨ, ਸਿਆਹੜ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਪੁਲੀਸ ਚੌਕੀ ਉਠਵਾਉਣਾ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਫਲਤਾ ਸੀ।

ਸਨਖੱਤਰਾ (ਸਿਆਲਕੋਟ) ਵਿਖੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੁਵਕਾਂ ਨੂੰ

ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪਾਨ ਲਾਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਲਈ ਪਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਇਕ ਸੇਵਕ ਜਥਾ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਆਪਨੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਬੰਧਕੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਜ਼ਜ਼ਬੇ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ 1921 ਈ. ਸਮੇਂ, ਨਵੇਂ ਬਣੇ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ' ਦਾ 'ਮੁਖੀ' ਥਾਪਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਿਆਦਾ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਮਸਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਜਰੀਏ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾ ਸੱਕਣ।15 ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਧਾਨ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ (ਕੱਕੜ) ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਮੁਖੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸੀ।

ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ ਮਸਾਂ 9 ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਾਂ 14 ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਜਦੋਂ 1905 ਈ. ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਬੰਗ ਭੰਗ "ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ" ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ ਕੇਂਦਰ ਇਕ ਸੀ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਚੌਕੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ।.....ਪਾਠਕ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲੈਣ ਕਿ 9 ਤੇ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਉਤੇ ਇਹਨਾਂ ਲਾਲ ਪਗੜੀਆਂ (ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ) ਦਾ ਕੀਹ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਏਗਾ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਲ ਹਿਰਦਾ ਬੜਾ ਕੁਝ ਜਾਨਣ ਦਾ ਇੱਛਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬਾਲ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ, ਇਹਨਾਂ ਲਾਲ ਪਗੜੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜੋਸ਼ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਉਠਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਕੀਤਾ ਉਹ ਸੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਕਲੰਕ।

"ਪੰਜਾਬ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਉਠਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਨ ਇਹ ਦੋ ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੋ ਅੱਗੇ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਨ, ਆਪ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਭਾਵੇਂ ਬੰਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਵਾਹਵਾ ਮਿਲ ਗਏ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਲਿਮ ਤੇ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਮ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਇੰਜੈਕਸ਼ਨ ਦਿਤੇ ਕਿ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕਾਂਡ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਕੂਕੇ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਉਠੇ। ਜੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵਧੀਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਕੂਕੇ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜਲਸਾ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਆਲਿਮ ਜੀ ਤਕਰੀਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਆਲਿਮ ਜੀ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਕਾਇਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪੈਆਂ ਦਾ ਬਦੇਸ਼ੀ ਕੱਪੜਾ ਅੱਗ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜਿੰਨੀ ਅੱਗ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਦਰ ਭੜਕ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹਨੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੂਕੇ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ। ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦਾ ਹੱਤਿਆ ਕਾਂਡ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੀਤਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ।...ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਦੌਰੇ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਖਿਲਾਫ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਕੀਤਾ, 1919 ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਚੌਕੀ ਉਠਾ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਖਿਲਾਫ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਨ 1872 ਵਿਚ ਸੀ।"[16]

ਇੱਕ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਵਿੱਦਵਾਨ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਕੂਕਾ ਲਿਖਤੀ ਪਰਚਾਰ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਉਚ ਮੁਲੰਕਣ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- "ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਸ ਤੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਰਾਹੀਂ ਪਰਚਾਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਾਸੀ ਗਿਆਨੀ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੈਂਤਾ ਵਿਚ "ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਪਰਕਾਸ਼" ਪਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਕੇ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਖੋਜ, ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਗ਼ਜ਼ਬ ਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਬੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਆਲਮ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਡਿਸਟਰਿਕਟ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ,

ਮਸਾਲਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅੱਖੀ ਡਿੱਠੇ ਸਮਾਚਾਰ ਨੋਟ ਕੀਤੇ। ਵਲੈਤ ਵਿਚੋਂ "ਕੂਕਾ ਆਊਟਬ੍ਰੇਕ" ਜੋ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੇ ਪਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਬੜੇ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਮੰਗਵਾਇਆ। ਗੱਲ ਕੀ, ਜੋ ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 'ਸਤਿਜੁਗ' ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਿਲਸਿਲਾ- "ਹੱਡ ਬੀਤੀ" ਪਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨੋਖੇ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵੇਧਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਲਮ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਹਲੂਣੇ ਗਏ। ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ, ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤਬਕਾ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦਰਦਨਾਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਿੱਠੂ ਸਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ, ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਸਮੇਂ ਤਕ ਪਰਦਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰਕੂ ਉੱਪੱਦਰ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਕੇ ਮਲੀਆਮੇਟ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਮੁਖ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪਰਾਪੇਗੰਡਿਸਟ ਨੀਤੀ ਦਾ ਘੁੰਡ ਚੱਕ ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਵੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜਿਆਂ, ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਗ਼ਦਾਰੀ ਦਾ ਨੰਗਾ ਤੇ ਘਿਰਣਤ ਨਾਚ ਵੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸੌਂਹੇ ਸਮਰੱਤਥ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਕੱਲਰ ਵਿਚ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਤੋਪਾਂ ਬੀੜੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਭੇਜੀਆਂ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਗਏ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਧੁੰਮ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਸੱਜਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪਰਸੰਸਾ ਤੇ ਵਧਾਈ ਪੱਤਰ ਪਰਾਪਤ ਹੋਏ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ, ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਸੱਜਣ ਨੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ- "ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਤੋਂ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਉਠੀਆਂ ਹਨ।" ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ- "ਉਠੀਆਂ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਰੋੜਾਂ ਬੰਦੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹਨ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦਾ। ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ- "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਆਹਲਾ ਸਿੱਖ ਅਫਸਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਹਾਰਾਜ ਅਜਿਹੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣੋਂ ਬਾਜ ਨਾਂ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਜਿਹਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।"

"ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅਣਖੀਲੇ ਜ਼ਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ-" ਜਾਹ ਵੀਰ! ਕਹਿ ਦੇ ਉਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ-ਅਭੀ ਤੋ-

"ਇਬਤਦਾਏ ਇਸ਼ਕ ਹੈ, ਰੋਤਾ ਹੈ ਕਿਆ,
ਆਗੇ ਆਗੇ ਦੇਖੀਏ, ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿਆ।"

"ਜਿਹਲ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਫਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਝੂਟੇ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ।"17

ਸੰਬਤ 1978 ਬਿ. ਅੱਸੂ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਕੱਤਕ ਦੀ ਸੰਗਰਾਦ ਮੁਤਾਬਿਕ 16 ਅਕਤੂਬਰ ਐਤਵਾਰ, 1921 ਈ. ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸ੍ਰ. ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛੋਟੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਨਾਲ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੰਤ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਨ। "ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਜਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸਾਥ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਪਨੈਤ (ਨਿਜੀ ਸੰਪਤੀ) ਏਡੀ ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਭੀ ਸਗੋਂ ਨਾਲ ਹੋ ਵੱਡੀ ਈਸ਼ਰ ਕੌਰ ਭੈਣ ਸਮੇਤ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਖੱਦਰ ਹੀ ਪਹਿਨਦੇ ਸੀ। ਤੇ ਹੋਰ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਪਰੇਰਨਾ ਭੀ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਲਿਖ ਭੀ ਤੇ ਬੋਲ ਭੀ।

"ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ (ਬੀਬੀ) ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਕਦੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜਿਊਣ ਕੌਰ ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੇ, ਆਨੰਦ ਹੋਏ ਬਾਅਦ ਆਏ ਹੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਲੱਗ ਗਏ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਦੀ ਜੋੜੀ ਐਸੀ ਹੋਈ ਹੈ-

"ਅਲਪ ਸੁਖ ਛਾਡਿ ਪਰਮ ਸੁਖ ਪਾਵਾ॥
ਤਬ ਇਹ ਤ੍ਰੀਅ ਉਹ ਕੰਤੁ ਕਹਾਵਾ॥"-ਗਾਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਪੰਨਾ 342 ਵਾਕ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਘਾਲ ਲਈ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਖੋਜਦੇ ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਸੀ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਸੇਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ 'ਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਚੱਕਰਵਰਤੀ) ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲਿਖਣ ਹੀ

ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖੇ ਹਾਂ ਤੇ (ਬੀਬੀ) ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਰਾਤ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਲਈ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਟੋਰਾ ਲੈ ਕੋਲ ਆ ਖੜੋਂਦੇ ਸੀ ਪਰ 'ਲਉ' ਤੱਕ ਨਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕਈ ਘੰਟੇ ਉਤਾਂਹ ਧਿਆਨ ਨਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਜਦ ਦੇਖਦੇ ਤਾ ਕਹਿੰਦੇ, "ਓ ਮਾਫ ਕਰ ਕਰ ਦੇਣਾ', ਮੈਂ ਦੇਖ ਦੁੱਧ ਛਕਣਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹਾਂ ਲਿਖਣ 'ਚ ਰੁੱਝਾ। ਹੁਣ ਆਪ ਕਿਤਨੇ ਚਿਰ ਦੇ ਖੜੇ ਹੋ। ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਭਾਸੀ।"

1980 ਬਿ. ਮੁਤਾਬਿਕ 1923-24 ਈ. ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਲੰਗਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕੁਝ ਦਿਨ ਇਥੇ ਟਿਕ ਕੇ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।19

1924 ਈ. ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਿੱਲਾਂ ਵਿਚ ਬਣੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦੌਰੇ ਸਮੇਂ ਪਿੰਡ ਕਿਆਮਪੁਰ ਅਤੇ ਸੰਘਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਆਦਿ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਚੇਚੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਇਕੱਠ ਬੁਲਾਏ ਸਨ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਬਸਤਰ ਕੋਈ ਕੂਕਾ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਸਮੇਂ ਵੀ ਨਾਂ ਖਰੀਦੇ। "ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੜੋ ਕਿਹਾ, ਸਭ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨੇਮ ਕਰੋ, ਬਦੇਸੀ ਨਾ ਪਹਿਰਾਂਗੇ। ਇਹ ਸੁਣ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਬਚਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਦੇਸੀ (ਕੱਪੜਾ) ਨਾ ਵੜਨ ਦਿਆਂਗਾ ਤੇ ਨਾਂ ਹੱਥ ਹੀ ਲਾਵਾਂਗੇ ਕੋਈ ਜੀਅ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਗੇ ਭੀ ਕੁਝ ਖਿਆਲ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੱਕੇ ਖੱਦਰਧਾਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਏ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਡੇ ਭਰਾਤਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੰਡਿਤ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ, ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਗੋਪਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਖਲੇ, ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ, ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਮੌਲਾਨਾ ਅਬੁਲ ਕਲਾਮ ਆਜ਼ਾਦ ਆਦਿ ਕਾਂਗਰਸ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ। ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪੁਚਾਉਂਦੇ।" ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਮਤੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਪੰਡਿਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਲਿਮ, ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਚੱਕਰਵਰਤੀ', ਪੰਡਿਤ ਮਨਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੌਮੀ, ਅਣਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾਤੇਵਾਲ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫਤੂਹੀ ਚੱਕ, ਮਾਸਟਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ "ਅਰੂਪ", ਪੰਡਿਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ, ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਸਿਆਹੜ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ (ਸੰਧਵਾਂ-ਜਲੰਧਰ), ਜੰਗ ਸਿੰਘ 'ਬਿਲਗਾ', ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡੱਫਰਕੇ (ਲਾਹੌਰ), ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਧਰਤੀ ਧਕੇਲ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਹੀ ਚਵਿੰਡਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੱਖੀ, ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਭਾਈਕੋਟ (ਲਾਹੌਰ) ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਬੜੀ ਮਲੂਕ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਖੁਰਾਕ ਖੇਚਲ ਦਾ ਉਕਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਰੱਖਦੇ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਹ ਕਦੀ ਕਦੀ ਬਹੁਤ ਢਿੱਲੀ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਉਹ ਲਿਖਤੀ ਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਨਾਂ ਹਟਦੇ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਹੁਤ ਉਤਮ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੇਵਕ ਦਲ ਬਨਾਣ ਸਮੇਂ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਲਾਹ, ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ, ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਰੱਖ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਸੀ।21 ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਅਪਨਾਉਣੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਾਇਸ਼ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਰਹਿੰਦੇ ਫਿਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਕਾਂਗਰਸ ਵਾਸਤੇ ਸਰਗਰਮ ਕੰਮ, ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਰਾਂ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਇਕ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੇਵਕ ਜਥਾ' ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰ. ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਤੇ, ਲਾਹੌਰ ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਰੋਡ ਤੇ, ਆਪ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ) ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਹਲਕਿਆਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। "ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਬੜੇ ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਐਡੀਟਰ, ਲੀਡਰ, ਪਲੀਡਰ, ਕਾਂਗਰਸੀ ਨੇਤਾ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਇ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਜੁਗ ਪਲਟਾਉਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਸ੍. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ (ਸ਼ਹੀਦੇ ਆਜ਼ਮ) ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਮੰਤਰਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ, ਮਹਿਤਾ ਅਨੰਦ ਕਿਸ਼ੋਰ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਵੀ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਫ਼ਲਕ (ਪਗੜੀ ਸੰਭਾਲ ਜੱਟਾ-ਦੇ ਲੇਖਕ) ਮੌਲਾਨਾ ਜ਼ਫਰ ਅਲੀ ਖਾਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੱਯਦ ਹਬੀਬ ਆਦਿ ਸਭੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

"ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਅਜਿਹਾ ਦਿਲਚਸਪ ਤੇ ਜਨਤਕ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸਦੀ ਯਾਦ ਸਾਲ ਭਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਜ਼ਾ ਰਹਿੰਦੀ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਸੰਗੀਤ ਹੁੰਦਾ, ਵਿਖਿਆਨ ਹੁੰਦੇ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਹੁੰਦਾ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਫਲ ਮੇਵੇ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਵਾਦੀਕ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸ੍. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ) ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪਰੇਰਨਾ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਖਣ ਤੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ।

"ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਤੇ ਕੀਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਗੁਪਤ ਕਾਗਜ਼ ਹਾਸਿਲ ਕਰਕੇ, ਅੰਕੜੇ ਦੇ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ। ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕੀ ਹੈ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਸਕਾਲਰ ਵੀ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉਠਦੇ।

"ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਵਿਗਿਆਪਨ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨੌਕਰ ਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਹਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਮਾਰਦੀ। ਪਰ ਇਹ ਉਸਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਏ। ਜੇ ਗਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਕਰੇ ਤਾਂ ਪਾਰਟੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਡਾ ਮੰਤਵ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਇਸ ਸ੍ਵੈ-ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਲਈ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਦੇ। ਚੰਦਾ ਮੰਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾ ਧਮਕਾ ਕੇ, ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵਰਜੇ। ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸੱਦਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਸ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਾ ਰੋਹਬ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਤੇ ਇਕ ਦੀਵਾਨੇ ਮਸਤਾਨੇ ਸਰਫ਼ਰੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮਜਲਿਸ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਸਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਹੁੰਦੇ ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਲੇ।"-

ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਅੱਖ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹੁਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇਸ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਗਾਹ ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਹੁੰਦਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਸੀ.ਆਈ. ਡੀ. ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਾਇਨਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਬੀਬੀ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਈਸ਼ਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਜਲਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ-"ਜਾਗੋ ਜਾਗੋ ਵੀਰੋ ਹੁਣ ਜਾਗਣ ਦੀ ਲੋੜ। ਜਾਗੋ ਜਾਗੋ ਹਿੰਦੀਉ ਹੁਣ ਜਾਗਣ ਦੀ ਲੋੜ।"-

ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਦੀ ਐਸੀ ਲਾਗ ਲੱਗੀ ਆਪਣਾ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਵਕਫ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਕਿਸੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸੱਜਣ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਵੇਰ ਮੋਟਰਾਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਨਾਂ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਸੱਜਣ ਘਾਟਾ ਵਿਖਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਲੋੜਾਂ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਹਾਈ ਰਹੇ।

ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਨਾਲ, ਚੁੰਨ੍ਹੀ ਮਛਲੀ ਦੇ ਇਕ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਇੱਕਠ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਟੁਰ ਕੇ ਅੱਪੜੇ। ਵਾਪਸੀ ਵੀ 12 ਮੀਲ ਦੀ ਸੀ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਆਪ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਮਿਥੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਜਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਤਪਦਿਕ ਰੋਗ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਬੀਬੀ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਲਾਹੌਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਸਿਆਸੀ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਪਾਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੱਟਣਾ ਤੇ ਸਿਹਤ ਹੋਰ ਵਿਗੜਨੀ ਸੀ।-

1986 ਬਿ. ਦੇ ਚੇਤਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਪਰੈਲ 1929 ਈ. ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਲਿਆ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ

ਕਸ਼ਮੀਰ, ਫਿਰ ਸ਼ਿਮਲੇ, ਸੋਲਨ ਆਦਿ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸਿਹਤ-ਲਾਭ ਵਾਸਤੇ। ਹਾੜ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਆਪ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਬਟੋਟ ਨਾਮੇਂ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਆ ਰਹੇ। ਹਾੜ, ਸਾਉਣ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਠੀਕ ਰਹੇ। ਲਾਹੌਰੋਂ ਆਪ ਦੇ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਸਤਿਜੁਗ ਦੀ ਪਰਕਾਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਿਆ ਜਾਣਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਮੇਲੀ ਸਨ, ਉਹ ਸੰਪਾਦਕ ਬਣਾ ਦਿਤੇ। ਹਾੜ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬੋਂ ਸਤਿਜੁਗ ਛਾਪ ਕੇ ਪੰਜ ਪਰਚੇ ਲੈਕੇ, ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਬਟੋਟ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਬਟੋਟ ਤੋਂ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਦੇਹ ਰਾਜ਼ੀ ਹੈ, ਉਹ ਪੱਤਰ ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਸਾਰ ਸਿਹਤ ਫਿਰ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਇਕ ਦਿਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸੁਆਸ ਮੁੱਕ ਗਏ ਹੋਣ। ਅਚਾਨਕ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਪਰਤ ਆਈ। ਆਪ ਨੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਾਏ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਆਪ ਜੀ ਉਸੇ ਰਾਤ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਵੈਰਾਗੀ ਹੋ ਗਏ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਗੁਰੂ ਭਰਾਤਾ ਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਿਆਰ ਗਲਵੱਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ। ਦੇਹ ਨੂੰ ਪੋਲਾ ਪੋਲਾ ਘੁੱਟਦੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਕੇ ਆਪਣਾ ਅੰਤਿਮ ਸਮਾਂ, ਪੂਰਨ ਗੁਰ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਓੜਕ ਆਪ ਸੰਬਤ ਬਿ. 1986,18 ਭਾਦਰੋਂ ਸੋਮਵਤੀ ਮੱਸਿਆ ਦੇ ਦਿਨ, ਮੁਤਾਬਿਕ 2 ਸਤੰਬਰ 1929 ਈ. ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ਇਕ ਵਜੇ, ਰਾਮਸਰ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਆਪਣਾ ਸਰੀਰਕ ਚੋਲਾ ਤਿਆਗ ਗਏ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਾਮਸਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਬੋਹੜਾਂ ਵੱਲ, ਗੁਰ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੂਜ ਮਾਤਾਵਾਂ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਫਤੇਹ ਕੌਰ ਜੀ, ਆਪਦੇ ਮਹਿਲ ਬੇਬੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਆਪਦੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਬੇਬੇ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ, ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਵਡੀ ਹਾਜਰੀ ਵਿਚ, ਆਪ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਸਭ ਅਸਥੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਡਰਾਇਵਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈ ਕਾਰ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਕੇ, ਨਹਿਰ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਜਲ ਪਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਮਾਤਾ ਫਤੇਹ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਿਚ 32 ਵਰ੍ਹੇ ਬਿਤਾ ਗਏ ਹਨ।25 ਸੋਮਵਾਰ ਹੀ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਵਾਰ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਕ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਇਨਸਾਨ ਅਜ਼ੀਮ ਤਰੀਨ ਬੁਲੰਦ ਇਰਾਦਾ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ, ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ, ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਦਾ ਚਿਹਰਾ, ਖਿੜਿਆ ਮਨ ਮਸਤਕ ਜੋ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਅਗਨ ਲਪਟਾਂ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬਣ ਕੇ, ਸਤਿਲੁਜ ਪੁੱਤਰੀ ਨਹਿਰ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਇਉਂ ਅਛੋਪਲੇ ਹੀ ਸਮਾਅ ਜਾਏਗਾ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਆਸਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਪੰਜ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ, ਮਾਤਾ ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰ ਪੁਰੀ ਪਿਆਨਾ ਕਰ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦੂਜਾ ਵੱਜਰ ਪਾਤ ਸੀ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਸਮੂਹ ਮੇਲੀਆਂ ਗੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਲੀ ਦਿਨਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਜਪੁ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਪਰਯੋਗ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨਮਿਤ ਭੋਗ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਜੋੜ ਮੇਲਾ, 3-4-5-6 ਅੱਸੂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸੰਪੰਨ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼ੀ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਆਦਿ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਪੁਸ਼ਪ ਅਰਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਪਏ ਵੱਡੇ ਘਾਟੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਵਾਲਾ ਖੱਪਾ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਵੱਧ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵਾਲੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ।-

1929-30 ਈ. ਨੂੰ ਦਸੰਬਰ ਜਨਵਰੀ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਕੁੱਲ ਹਿੰਦ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਕੌਮੀ ਇਜਲਾਜ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਰੀਝ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਜਲਾਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹੇ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਦਲੇ ਸਿਆਸੀ ਉਭਾਰ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਆਪ ਜਾਣੂ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹਰ ਹੀਲੇ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਕਾਂਗਰਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕੁੱਲ ਹਿੰਦ ਸਮਾਗਮਾਂ 1921,1922 ਅਤੇ 1923 ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਡੈਲੀਗੇਟ

ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਅਜਿਹੇ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਅਤੇ ਕਲਕੱਤਾ ਅਧਿਵੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਜਦੋਂ ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਖੜੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੂਕਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਛੋਹੀ ਤਾਂ ਸਰੋਤੇ ਮੰਤਰ ਮੁਗਧ ਵੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਗਿਆਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਣ ਅਤੇ ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਜਨਕ ਤਾਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਤੋਂ 65 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ।

ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ "ਮੁਰਝਾਇਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਅਤੇ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਅਕਾਲੀ ਜੋਤ!" ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ, ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ 1923 ਈ. ਦੇ "ਬਸੰਤ ਅੰਕ," ਜੋ ਉਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਛਪਦਾ ਸੀ ਵਿਚ ਇਕ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

"ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ, ਔਲੀਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ, ਗੁਰੂਆਂ, ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਅਗਾਧ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਤ ਤੋਂ ਗਿਆਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਧਾਰਨ ਪੁਰਸ਼ ਉਨਾਂ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਪਿਛੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਸੀ, ਉਹ ਠੀਕ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ (ਵਿਦੇਸ਼ੀ) ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ, "ਝੱਲਾ, ਬੇਸਮਝ" ਆਦਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅੱਜ ਸਭ ਲੋਕ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਾਲੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਇਹ ਉਤਪਤੀ ਹੈ, ਆਪ ਇਸ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ।

"ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਫਲਾਸਫਰ ਬਰਗਸਨ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ 'ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਉਨਤੀ ਦਾ ਇਹ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਬੇਹੱਦ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਟੈਲੀਫੋਨ ਨਾਲ ਹਜਾਰਾਂ ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਗਾਹ ਅਨਗਿਣਤ ਬਰੀਕ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਦੂਰ ਤੱਕ ਮਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ, ਪਰ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮਿਸਟਰ ਬੇਨਸਪੂਰ ਨੇ ਜੋ ਨਾਗਪੁਰ ਕਾਂਗਰਸ ਉਤੇ ਵਲਾਇਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਭੇਜੇ ਸਨ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਨੂੰ ਪੂਰਬੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਬਿਨਾਂ ਉਥੇ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰਤ ਵੀ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ 40-50 ਬਰਸ ਜਦ ਪਹਿਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਭਾਰਤ ਵਾਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਲਾਭ ਪਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਨੂੰ ਕਦੇ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖੜਿਆਂ ਤੇ ਰੋ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਂ ਰੋਂਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਅੱਜ ਨੂੰ ਚਿਰ ਪਹਿਲੇ, ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਭੁੱਲਿਆਂ ਦਾ ਹੁਣ ਵੀ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਣਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਜਿਸ ਨਾਂ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਾਢ ਦੇ ਕੱਢਣ ਹਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ।"28

ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਤਪੱਸਵੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖ ਵਿਚ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- "ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਾਦਗੀ, ਮਿਠੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਭ ਕਾਇਲ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਵੈਰ ਆਤਮਾ ਸਨ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਇਕ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਪ ਦਾ ਸ਼ੱਤਰੂ ਹੋਵੇ। ਆਪ ਦੀ ਸਚਾਈ ਜਗਤ ਵਿਖਿਆਤ ਹੈ। ਆਪ ਜੋ ਅਸੂਲ ਆਪਣਾ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਉਸ ਉਤੇ ਚਟਾਨ ਵਾਂਗੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਤੇ ਅੱਟਲ ਰਹਿੰਦੇ। ਅਡੰਬਰ ਆਪ ਨੂੰ ਛੋਹ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਦਿਖਾਵਾ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਨਾਂ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਤੋਂ ਆਪ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੇ। ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਆਪ ਅਨਿੰਨ ਕਾਰਜ ਕਰਤਾ ਸਨ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਆਪ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਵਾਧਾ ਇਹ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਲੀਡਰੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਪਜਦੀ।

"ਆਪ ਦਾ ਦਰਦੀ ਦਿਲ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਦੁਖ ਤਕ ਸਦੀਵ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਆਪ ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਅਤੇ ਕੱਟੜ ਹਾਮੀ ਸਨ।...ਮਨ, ਬਚਨ, ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਆਪ ਅਹਿੰਸਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ। ਦ੍ਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਲਈ ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਥਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਬੇਹਤਰੀ ਦਾ ਆਪ ਸਦੀਵ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੇ।....ਆਪ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਵੀ ਅੰਤਲੇ ਸੁਆਸਾਂ ਤੱਕ ਨਿਭਾਹਿਆ।"29

ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਬੇਬੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੜੀ ਵੈਰਾਗੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਰਹੇ। ਆਪ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਬਿਰਹਾ ਇਉਂ ਹੰਢਾਇਆ ਕਿ ਤਿੰਨਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿਲ ਤਿਲ ਕਰਕੇ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਆਹੂਤੀ ਦੇ ਗਏ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਉਣ 1989 ਬਿ. ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਗਸਤ 1932 ਈ: ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਸਫਰ ਮੁਕਾ ਗਏ। ਆਪ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੀਹ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਵੱਧ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ

ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹੀ ਬੇਬੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੰਪਤੀ ਦੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੰਤਾਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੈਰਾਗ, ਤਿਆਗ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਸਮਝਣ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ, ਸੁੱਚਾ ਅਤੇ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ, ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਸਦਾ ਪਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਉੱਚੀ ਕੁਲ, ਵਿਦਵਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਅਣਥੱਕ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਆਦੀ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿੱਢੇ ਮਨੁੱਖੀ, ਮੁਕਤੀ-ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਇਆ ਅਦੁੱਤੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਦਾ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਉਹ ਮਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਜਲਿਸਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਵਜੋਂ ਚੇਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

-ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ-

(1) ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ 205

(2) ਲਾਲ ਏਹਿ ਰਤਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ -5, ਸਫਾ 72

(3) ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ 207

(4) ਉਹੀ, ਸਫਾ 269

(5) ਉਹੀ, ਸਫਾ 378

(6) ਜੱਸ ਜੀਵਨ- (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)-ਸੰਤ ਤਰਨ ਸਿੰਘ ਵਹਿਮੀ, ਸਫਾ 128-35

(7) ਉਹੀ, ਸਫਾ 139-40

(8) ਉਹੀ, ਸਫਾ 168

(9) ਸਤਿਜੁਗ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਤ ਅੰਕ, 20 ਭਾਦਰੋਂ ਸੰਬਤ 1998 ਬਿ. (ਮੁਤਾਬਿਕ 1941 ਈ.) ਵਿਚ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਚੱਕਰਵਰਤੀ' ਦੀ ਰਚਨਾ "ਦੈਂਤ ਤੋਂ ਦੇਵਤਾ," ਸਫਾ 66-67

(10) ਜੱਸ ਜੀਵਨ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 223

(11) ਜੀਵਨ ਕਥਾ, ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ, ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਸੇਵਕ, ਸੰਤ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਏ. ਐਲ ਐਲ. ਬੀ. (ਪੰਜਾਬ) ਏ. ਐਮ. (ਹਾਰਵਰਡ ਯੂ. ਐਸ. ਏ.) ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਤੋਂ ਲਿਖੀ ਹੋਈ, ਭਾਗ-2, ਜੂਨ 2008, ਕਲਗੀਧਰ ਟਰਸਟ ਬੜੂ ਸਾਹਿਬ (ਹਿਮਾਚਲ), ਸਫਾ 143-46

(12) ਜੱਸ ਜੀਵਨ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 241

(13) ਉਹੀ, ਸਫਾ 272

(14) ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ. ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋ. ਮਲਵਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ, ਛਾਪ ਦੂਜੀ, ਸਫਾ 15

(15) ਜੱਸ ਜੀਵਨ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ ਸਫਾ 287-88

(16) ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਸ੍ਰ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲਪੁਰੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 16 ਨਵੰਬਰ 1959 ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ (ਸਪਤਾਹਿਕ) ਝਾਕੀ, ਬੀ. ਐਸ. ਜੇ. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਲੇਖ, ਸਫਾ 5

(17) ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ, "ਮਾਲਵੇਂਦ੍ਰ ਬਾਰੇ" ਭੂਮਿਕਾ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ, ਸਫਾ ਵ, ਟ, ਠ

(18) ਜੱਸ ਜੀਵਨ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ 8-9

(19) ਉਹੀ, ਸਫਾ 46

(20) ਉਹੀ, ਸਫਾ 108-09

(21) ਉਹੀ, ਸਫਾ 183

(22) ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ, ਸਫਾ 249-53

(23) ਜੱਸ ਜੀਵਨ, (ਭਾਗ ਦੂਜਾ) ਸਫਾ 194-95

(24) ਉਹੀ, ਸਫਾ 214

(25) ਉਹੀ, ਸਫਾ 215-17

(26) ਉਹੀ, ਸਫਾ 217-18

(27) ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ-ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਆਲਿਮ', ਦੂਜੀ ਛਾਪ, ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ, ਸਫਾ 269-70

(28) ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ 2050 ਬਿਕਰਮੀ ਮੁਤਾਬਿਕ 1994 ਈ. ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੋਂ ਛਪੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਮੁੜ ਛਾਪਿਆ-"ਅਕਾਲੀ ਜੋਤ"-ਸਫਾ 18-19

(29) ਸਤਿਜੁਗ, ਸਪਤਾਹਿਕ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, 27 ਭਾਦਰੋਂ ਬੁੱਧਵਾਰ 1986 ਬਿ. (ਮੁਤਾਬਿਕ 1929 ਈ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਘਰ: ਕਰੀਵਾਲਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ: ਸਿਰਸਾ-125075

(ਹਰਿਆਣਾ)

ਸੰਪਰਕ:99963-71716

ਅਸੀਂ ਕੀ ਬਣ ਗਏ !

-ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੂਕਦਾ ਕਾਲ

'ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਘੁਸਮੁਸਾ ਅਜੇ ਪਸਰਿਆ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚਿੱਤ-ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਘੁਸਮੁਸਾ ਇਕ-ਦਮ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ 'ਤੇ ਪਸਰ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਇਹ ਕਾਲੀ-ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਕਿਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਉਮਰਾਂ ਜਿੰਨੀ ਲੰਮੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਦੀਵਾਲੀ ਨੇੜੇ ਸੀ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਟਾਕੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਉਂਜ ਲੋਕਾਂ ਇਹੋ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਪਟਾਕੇ ਹੀ ਚਲਾਏ ਹੋਣਗੇ। ਗੋਲੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤਾਂ ਲੱਗਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪਰ ਇਹ ਗੋਲੀ ਦੀ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ।

ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਬਾਰੀ 'ਚੋਂ ਸਿਰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਲਾਲ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਦੁਕਾਨ ਬੰਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ?" ਚੁਬਾਰੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਪਰਲੀ ਨੁੱਕਰੋਂ ਭੱਜਾ ਭੱਜਾ ਆਉਂਦਾ ਕੋਈ ਜਣਾ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲਦਾ ਤੇ ਹੱਥ ਹਿਲਾਉਂਦਾ ਛਿਪਨ ਹੋ ਗਿਆ।

"ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਤਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਨੇ। ਭੱਜ ਜਾਓ ਸਭ। ਲੁਕ ਜੋ ਛੇਤੀ।"

ਸ਼ਾਮ ਲਾਲ ਤੋਂ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਤਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਕੰਬਦੀ ਲੜਖੜਾਉਂਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਚੁਬਾਰੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਓ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਭੱਜ ਕੇ ਦੁਕਾਨ ਅੰਦਰ ਵੜ ਗਿਆ। ਗੋਲੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ 'ਚ ਵੱਜੀਆਂ। ਫਿਰ ਉਹ ਕੇਵਲ ਵੱਲ ਹੋਏ। ਪਰ ਉਹ ਐਂ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ।" ਉਸ ਦੁਕਾਨ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਥੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉੱਤਰਦਿਆਂ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਉਤਾਂਹ ਵੇਖਿਆ। ਪਰ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਬਾਰੀ ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਦੀ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ!

ਸਾਹਮਣੇ ਕੇਵਲ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਤੇ ਦੁਧੀਆ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਮਠਿਆਈ ਵਾਲਾ ਸ਼ੋ-ਕੇਸ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਥੜ੍ਹੇ 'ਤੇ ਪਿਆ ਦਹੀਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕੂੰਡਾ, ਜੋ ਵਿਕ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਭੱਠੀ ਵੱਲ ਉੱਲਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪੈਰ ਵੱਜਣ ਕਰਕੇ ਟੇਢਾ ਹੋ ਕੇ ਡੁੱਲ੍ਹਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਛੋਟੇ ਕੱਪ ਨਾਲ ਉਹ ਕੂੰਡੇ ਵਿਚੋਂ ਦਹੀਂ ਮਿਣ ਕੇ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇੱਕ-ਦਮ ਸਾਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਦਿਓ ਫਿਰ ਗਿਆ। ਸੰਨ੍ਹਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਹਿਮੀ ਹੋਈ ਚੁੱਪ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ 'ਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਂ' ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਭ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰੀ ਦੜ ਗਏ ਸਨ। ਕੋਈ ਸਿਰ ਘਰ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਕਿਧਰੋਂ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਸੱਪ ਸੁੰਘ ਗਿਆ ਸੀ।'

ਉਪਰਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ 'ਭੱਜੀਆਂ ਬਾਹੀਂ' ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਬਦਲੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਵੇਰਵਾ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੈ।

ਇਹ ਛੇ ਅਕਤੂਬਰ 1984 ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਚੱਲੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ 'ਭੈਣ ਜੀ' ਕੋਲੋਂ ਟਿਊਸ਼ਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਜੇ ਪਰਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ; ਪਰ ਅੱਜ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਅੱਗਲਵਾਂਢੀ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ 'ਟਹਿਲਦੇ' ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੁਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਅਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਵੜੇ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਗੋਲੀ ਚੱਲਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ।

"ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੌਣ ਪਟਾਕੇ ਚਲਾਉਣ ਡਿਹਾ ਏ?" ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੁਤਖੁਤੀ ਹੋਈ।

ਮੈਂ ਪੈਰੀਂ ਜੁੱਤੀ ਅੜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸਾਂ ਕਿ ਪਤਨੀ ਨੇ ਵਰਜਿਆ।

"ਸੁਣਦੇ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਗੋਲੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਐ। ਹੁਣ ਆਹ ਵੇਖੋ ਦੂਰੋਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਚੋਂ ਅਜੇ ਵੀ ਖੜਾਕ ਆਉਣ ਡਿਹਾ।"

"ਫਿਰ ਵੀ ਵੇਖਾਂ ਤਾਂ ਸਹੀ!"

ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਰੋਕਦਿਆਂ ਵੀ ਬਾਹਰਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਸਾਡਾ ਘਰ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ 'ਸੁਰ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਮੇਨ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਸਭ ਹਿੰਦੂ ਆਬਾਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸੀ ਸਾਡਾ 'ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਘਰ।' ਸਾਡਾ ਬਾਹਰਲਾ ਵੱਡਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਵੀਹ ਕੁ ਫੁੱਟ ਬਾਜ਼ਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰਲਾਲ ਚੰਦ ਦੀ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਦੀ ਪੰਸਾਰੀ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਸੀ। ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅਜੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਚਹਿਲ-ਪਹਿਲ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈ ਦੁਕਾਨਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।। ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦੁਕਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸਦੇ 'ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ' ਦੇ, ਘਰੋਂ ਅੱਡ ਹੋਏ, ਮੁੰਡੇ 'ਮੰਗੇ' ਦੀ ਪਕੌੜਿਆਂ, ਦਹੀਂ-ਭੱਲਿਆਂ ਅਤੇ ਮਠਿਆਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਾਂਗ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਸੀ ਡਾਕਟਰ ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਦੀ ਦੁਕਾਨ। ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੇ 'ਲਾਲ ਡਾਕਟਰ' ਹੀ ਆਖਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਸੀ ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੰਸਾਰੀ ਦੀ ਦੁਕਾਨ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ 'ਸ਼ਾਮ ਲਾਲ' ਉਹੋ ਹੀ ਹੈ। ਚੁਬਾਰੇ 'ਚੋਂ ਸਿਰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ

ਸੀ ਗੁਰਲਾਲ ਚੰਦ ਨੇ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੋਲੀ ਚੱਲੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦੜ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਦੌੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਘਰਕਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਓ। ਤੁਸੀਂ ਏਥੇ ਕੀ ਕਰਦੇ ਓ! ਉਹ ਮੁੜ ਕੇ ਵੀ ਆ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਖੜਾਕ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ ਪਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ?"

ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਠੀਕ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਏਥੇ ਟਰੈਫ਼ਿਕ ਦਾ 'ਵੰਨ ਵੇ' ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ! ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਜਿੱਧਰ ਉਹ ਗਏ ਸਨ, ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਧਰੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ 'ਨਿਕਲਣਾ' 'ਉਹਨਾਂ' ਲਈ ਉਂਜ ਵੀ ਵਧੇਰੇ 'ਸੁਰੱਖਿਅਤ' ਹੋਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਰੌਣਕ ਨਾਲ ਭਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਖਲੋਤਾ ਸਾਂ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੁੰਨ-ਉਜਾੜ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਨਾ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜ਼ਾਤ! ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ। ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਜਿਵੇਂ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸੱਪ ਸੁੰਘ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤਿਆਂ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਉਹ' ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਨਿਕਲੇ ਹਨ; ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਾਂ ਤਾਂ ਸਹੀ!

ਮੈਂ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਗਜ਼ ਦੂਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਚੌਫ਼ਾਲ ਡਿੱਗਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰਤ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ 'ਮੰਗਾ' ਸੀ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਨਾਂ 'ਕੇਵਲ' ਹੈ। ਉਹਨੂੰ ਉਸਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਹੀ ਗੋਲੀ ਲੱਗ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਸੀ ਵਿਚਾਰਾ! ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਖ਼ੁਸ਼ਦਿਲ ਮੰਗਾ ਲਹੂ-ਲਿੱਬੜੀ ਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ!

ਉਥੇ ਖਲੋ ਕੇ, ਮੈਂ, ਪਿੱਛੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਲਾਲ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜਾ। ਵੇਖਿਆ, ਲਾਲ ਬੈਂਚ 'ਤੇ ਲੁੜਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੋਲੀ ਉਸਦੇ ਨੱਕ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਅਟਕ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਅਜੇ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਹ ਲੈਂਦਿਆਂ 'ਘਰਤ ਘਰਤ' ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ! ਮੈਂ ਦੌੜ ਕੇ ਘਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਉਦੋਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ।

ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਫਿਰ ਲਾਲ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਘੁੱਟੇ ਅਤੇ ਹੌਂਸਲਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਹੁਣ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਚਾਰ ਬੰਦੇ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਇਸਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਜਾਣ ਲਈ। ਜਿਹੜੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਅਜੇ ਘਰੀਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਹੁੰਚੇ, ਖ਼ਤਰਾ ਟਲ ਗਿਆ ਜਾਣ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕੋਈ ਜਣਾ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ੈਰ-ਸੁੱਖ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੰਗੇ ਦਾ ਭਰਾ ਰਾਮ ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਆਇਆ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੰਗੇ ਬਾਰੇ ਮੈਥੋਂ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ। ਮੈਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਪਏ ਮੰਗੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਾਈ। ਉਹ ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਓਧਰ ਦੌੜਿਆ। ਉਹਦੀ ਲੇਰ ਨਿਕਲੀ, "ਹਾਇ! ਉਏ ਸਾਡੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਗਏ!"

ਕੋਈ ਪਰ੍ਹਿਓਂ ਦੌੜਦਾ ਅਤੇ ਦੁਹਾਈ ਪਾਉਂਦਾ ਆਇਆ ਅਤੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਤੇਰੇ ਭਾਪੇ ਗੋਪਾਲ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਵੱਜੀਆਂ। ਉਹਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈ ਭੱਜ ਕੇ, ਜੇ ਬਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।"

ਮੰਗੇ ਨੂੰ ਭਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਲਾਵਾਰਿਸ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਪਿਓ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਭੱਜਾ। ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਖਲੋਤਾ 'ਗੱਪ-ਸ਼ੱਪ' ਮਾਰ ਰਿਹਾ 'ਉਹਨਾਂ' ਦੇ 'ਰਾਹ' ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਨਾ ਆ। ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਘਰ ਜਾਹ ਭੱਜ ਕੇ। ਇਹਨੂੰ ਬਚਾ ਲਈਏ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ।"

ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਵਿਜੈ, ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਚੀਕ -ਚਿਹਾੜਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸ਼ੋਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਬਾਹਰ ਆ ਗਈ।

"ਬਚਾਓ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ! ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਓ। ਭੈਣ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਭਾ ਜੀ ਨੂੰ। ਚੁੱਪ ਕਰ ਮੇਰੀ ਬੀਬੀ ਧੀ।" ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਲ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਧੀ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਵੀ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ।

ਲਾਲ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਾਂਝ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਂਝ ਤਾਂ ਉਂਜ ਸਾਰਿਆਂ ਆਂਢੀਆਂ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਪੱਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਕੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤਾਂ ਸਾਥੋਂ ਦੂਰ ਸਾਡੀ ਪੱਤੀ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਰੋਜ਼-ਮੱਰਾ ਦਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ। ਗੁਰਲਾਲ ਚੰਦ, ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ, ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਲਾਭ ਚੰਦ ਹੁਰੀਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨੇੜਲੇ 'ਚਾਚੇ-ਤਾਏ' ਸਨ। ਲਾਲ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਯਰਾਨਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਹਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵੜਦਿਆਂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦੇਣਾ, "ਹਰਨਾਮ ਕੁਰੇ! ਓ ਜੋਗਿੰਦਰ ਕੁਰੇ! ਕਿੱਥੇ ਓ? ਕੋਈ ਰੋਟੀ ਪਈ ਆ ਚੰਗੇਰ 'ਚ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਘਰ ਨਹੀਂ ਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਮਰੀਜ਼ ਆ ਗਏ ਸੀ; ਟਾਈਮ ਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਘਰ ਜਾਣ ਦਾ। ਲਿਆਓ ਫੜਾਓ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਹੈਥੋਂ।" ਉਹ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਅਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਬ ਹੁੰਦਾ।

"ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਹੈਗੀਆਂ ਪਰ ਅਸੀਂ ਸੱਜਰੀਆਂ ਲਾਹ ਦੇਂਦੀਆਂ, ਜੀ।" ਦਾਦੀ ਜਾਂ ਮਾਂ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਆਖਦੀ। ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਿਓ ਤੋਂ ਅੱਠ-ਦਸ ਸਾਲ ਵੱਡਾ ਸੀ ਪਰ 'ਡਾਕਟਰ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਤੋਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਘੁੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢਦੀ। ਉਹ ਥਾਲੀ ਵੀ ਨਾ ਲੈਂਦਾ। ਹਥੇਲੀ ਉਤੇ ਹੀ ਦੋ ਫੁਲਕੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਦਾਲ-ਸਬਜ਼ੀ ਪੁਆ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਚੌਂਤਰੇ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੰਧ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ-ਖਲੋਤਾ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲੈਂਦਾ। ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੁਕਾਨ ਉੱਤੇ ਲਾਲ ਬੈਠਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਕੋਲ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਆਪੇ ਹੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਬੀਮਾਰੀ ਦੱਸਦੇ ਤੇ ਦਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਦਵਾਈ ਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਨਾ ਲਿਖਦਾ। ਕਹਿੰਦਾ, "ਆਪੇ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ। ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਏ।" ਅਸੀਂ ਦਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਤੁਰਤ ਦਵਾਈ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਕਾਪੀ 'ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਤਾਂਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕੋਈ 'ਆਈਟਮ' ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਲਿਖਣੋਂ ਰਹਿ ਨਾ ਜਾਵੇ! ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਉਹ ਲਿਖ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਸਾਡਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਸਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਿਖੇੜ ਕੇ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਮੋਹ ਅਤੇ ਮਾਣ ਜਤਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਸੰਕੇਤ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੀ ਕਦੀ ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਗੁੱਟ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ

ਫੜ੍ਹਦਾ ਅਤੇ ਉਲਟਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਬਣੇ ਇੰਚ ਭਰ ਚੌੜੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ। ਫਿਰ ਹੱਸਦਿਆਂ ਆਖਦਾ, "ਬੜੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸੀ ਉਦੋਂ ਬਾਊ ਜੀ ਤੋਂ।" ਰੰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਖੂਹ ਕਿਆਰੀਆਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਉਸਤੋਂ ਮੇਰੇ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਰੰਬਾ ਵੱਜ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੋਏ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਜੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਗੁੱਟ ਉੱਤੇ ਚਮਕਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਯਾਰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਰਨਾਊ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਸਨ। ਮੰਜਾ ਕੱਢਣ ਕਰਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਜੇ ਵੀ ਚੌਤ-ਚੁਪੱਟ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਘਰ ਦਾ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ! ਲੋਕਾਂ ਦੇ 'ਵੱਜੇ ਕੁੰਡੇ' ਅਤੇ 'ਗੂੰਗੀ ਚੁੱਪ' ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੇਤਾ ਕਰਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ 'ਗੋਲੀਆਂ ਵੱਜਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ' 'ਸਹਾਇਕ' ਬਣ ਕੇ 'ਗੋਲੀਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ' ਦੀ 'ਮਾਰੂ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ' ਸਹੇੜ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ।

"ਛੇਤੀ ਕਰੋ ਜੀ! ਵੇਖਦੇ ਕੀ ਓ!"

ਪਤਨੀ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਆਖਿਆ।

ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਲਾਲ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਘਰ ਲੈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਫ਼ੋਨ ਕਰ ਦਏ।

ਅਸਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੇਰੀ ਕੀਤਿਆਂ ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਸਥਿਤ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਹੈਲਥ ਸੈਂਟਰ ਵੱਲ ਦੌੜ ਪਏ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ; ਕਈ ਜਣਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਲੀ ਵਾਰਸ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਸਾਂਭ' ਰਹੇ ਸਨ।

ਕੋਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਅਜੇ ਹੁਣੇ ਐਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਮੈਂ ਆਪ ਵੇਖੇ ਨੇ। ਹਾਲੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਗਏ ਹੋਣੇ। ਪੁਲਿਸ ਘੇਰਾ ਪਾਏ ਤਾਂ ਫੜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ!"

ਬਾਜ਼ਾਰ ਲੰਘ ਕੇ ਅੱਗੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤਾ ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਦਾ ਥਾਣੇਦਾਰ ਮੰਜੀ 'ਤੇ ਪਿਆ ਬੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, "ਕੌਣ ਏ? ਕੀ ਹੋਇਆ?"

ਅਸੀਂ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਐਥੇ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਖਲੋਤਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਦੂਰੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਦਿਸੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਐਧਰ ਓਹਲੇ 'ਚ ਹੋ ਗਿਆ।"

'ਇਸੇ ਪੁਲਿਸ' ਨੇ 'ਉਹਨਾਂ' ਨੂੰ ਫੜ੍ਹਨਾ ਸੀ!

ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਹੈਲਥ ਸੈਂਟਰ ਕੋਲ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਸੀ ਆਰ ਪੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਲੰਗੜਾਉਂਦੀ ਚਾਲ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਚਾਲੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹੀ ਜਾ ਘੇਰਨਾ ਸੀ ਭਲਾ!

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸੀ ਭੀੜ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਬੰਦੇ, ਮੰਗੇ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੌਦਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ। ਹਰੇਕ ਦੇ ਪੰਜ-ਪੰਜ, ਸੱਤ-ਸੱਤ ਵਾਰਸ ਨਾਲ ਆਏ ਸਨ। ਕਿਸ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਕੱਢਦਾ ਸੀ! ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਮੇਰਾ ਜਾਣੂੰ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਝਬਾਲ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਸਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਸਨੇਹ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਸੰਧੂ ਸਾਹਿਬ! ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣੀ ਏਂ ਤਾਂ ਫ਼ਸਟ-ਏਡ ਦਿਵਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਅੰਬਰਸਰ ਲੈ ਜਾਓ। ਐਥੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣਾ।"

ਆਪਣਾ ਅਮਲਾ-ਫੈਲਾ ਲੈ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਗਿੱਲ ਮਰ੍ਹਮ-ਪੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ। ਵਿਜੈ ਨੂੰ ਲਾਲ ਕੋਲ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦਾ ਹਾਲ-ਹਵਾਲ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਤਾਂ ਸਨ। ਮੰਗੇ ਅਤੇ ਰਾਮ ਦਾ ਪਿਓ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਮੇਰਾ ਸਾਹਮਣਾ ਗੁਆਂਢੀ 'ਤਾਇਆ' ਸੀ। ਅੱਗੇ ਮਦਨ 'ਮੱਦੋ' ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ। ਰਾਮ ਲੁਭਾਇਆ ਕੰਡਕਟਰ ਸੀ। ਚਮਨ ਲਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਜਣੇ ਸਨ! ਹਰ ਇੱਕ ਜਣਾ 'ਆਪਣੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ' ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੱਢਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਏਨੇ ਗੰਭੀਰ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਹੈਲਥ ਸੈਂਟਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਲਾਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਗਲਾ ਸੁੱਜ ਗਿਆ ਸੀ। ਘੋਰੜੂ ਵੱਜਣ ਲੱਗਾ।

"ਭਾ ਜੀ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ?" ਲਾਲ ਦਾ ਭਰਾ ਬੇਵੱਸ ਹੋਇਆ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ। ਦੂਜੇ ਜਣੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੁਝਦੀ ਔੜ੍ਹਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ! ਅਚਨਚੇਤ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ, "ਆਪਾਂ ਸੀ ਆਰ ਪੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਜਾਂ ਟਰੱਕ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਆਓ! ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ।"

ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ ਆਰ ਪੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ 'ਡੇਰਾ' ਸੀ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਰ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੇ ਵਾਰਸ ਵੀ ਉਧਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਸੀ ਆਰ ਪੀ ਦਾ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਕਹਿੰਦਾ, "ਸਾਡੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਹਲੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ ਆਂ।"

ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਦਲੀਲ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ। ਕਿੰਨ੍ਹੀ ਥੋਥੀ ਦਲੀਲ ਸੀ!

'ਅਜੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣਾ ਸੀ!'

"ਦੇਖੋ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਜੇ ਸਾਡੇ ਬੰਦਿਆਂ 'ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਨ ਚਲੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ 'ਕਤਲ' ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੋਗੇ।" ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਮਰਦੇ ਪਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉੱਬਲਦਾ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਸੜੇ ਹੋਏ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਜੋਗੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵਾਪਰਦਾ ਹੀ ਕਿਉਂ?"

"ਵੇਖੋ ਸਾਹਬ ਬਹਾਦਰ! ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰੋ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਰਵੱਈਆ ਤੁਹਾਡੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗੇ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗੇ। ਦੁਖੀ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਚਾਰਾ ਵੀ ਕੀ ਹੈ! ਕਰੋ ਕੋਈ ਬੰਦੋਬਸਤ, ਪਲੀਜ਼!" ਮੇਰੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰਲੇ, ਨਰਮੀ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਸੀ।

"ਚੱਲੋ ਕਰਦੇ ਆਂ ਕੋਈ ਬੰਦੋਬਸਤ।"

ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੋਹ ਅੱਗੇ ਢੈਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਮਨ ਮਿਹਰ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਰੱਬ ਜਾਣੇ!।

ਸੀ ਆਰ ਪੀ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ 'ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਦਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਲਾਲ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਵਿਜੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇੱਕ-ਜਣਾ ਗਿਆ। ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਨਾਲ ਰਾਮ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਫੌਜੀ ਭਰਾ ਬੈਠ ਗਏ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਗੱਡੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇੰਜ ਸਭ ਨਾਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਬੰਦੇ ਬੈਠ ਗਏ।

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਮਹੱਤਵ

-ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਉਹ ਪੱਤਰ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪ ਨੇ ਰੰਗੂਨ ਬੈਠਿਆਂ ਉਨ੍ਹੀਵੀ ਸਦੀ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਚੌਥਾਈ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੇ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਾਰਤਕ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਾਲ ਤੱਕ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਯੁਗ ਮਧਕਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸੂਫ਼ੀ ਕਾਵਿ, ਗੁਰਮਤ ਕਾਵਿ, ਕਿੱਸਾ ਕਾਵਿ ਤੇ ਬੀਰ ਕਾਵਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਅਮੀਰ ਵਡਮੁੱਲਾ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਮੇਂ ਵਾਰਤਕ ਪੱਖੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਮੀਰ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਆਦਿ ਕਾਲ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾ ਤਾਂ ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਲੱਗਦੀ। ਮੱਧਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬੱਸ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਕੁਝ ਸੰਕੇਤ ਜਿਹੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਾਲੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਇਹਨਾਂ ਨਮੂਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ:

-ਏਹ ਬਰ ਗੁਰੁ ਬਾਬੇ ਦੀਆ ਸੈ।

-ਗੁਰੂ ਅੰਗਦੇ ਅਗ ਦੀਆ ਸੈ

-ਤਿਹ* ਪੀੜੀਆਂ ਦੀਆ ਅਸੈ।'

-ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਰੋਤ ਮੂਲਕ ਇਤਿਹਾਸ

ਭਾਗ ਚੋਥਾ-ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਹਾਰਕਤਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੰਗ ਨਹੀ ਸਿੱਖਾਂ, ਸਵੇਕਾਂ ਕੋਲੋਂ, ਸਗੋਂ ਹੁਕਮ ਹੈ ਚੰਗੇ ਬਣਨ ਲਈ, ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ, ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰਲਤਾ, ਸਪਸ਼ਟਤਾਇਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮੇਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ, ਧਾਰਮਿਕ, ਦੇਸ ਕੌਮ ਪ੍ਰਤੀ ਹਿਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਹੈ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸ਼ੈਲੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਰਖਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸਿਰਜਕ ਉਹ ਆਪ ਹਨ। ਸੋ ਸ਼ੈਲੀ ਮੌਲਿਕ ਹੈ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਲ ਖੰਡ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਰਪੇਖ ਤੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 18 ਜਨਵਰੀ 1872 ਈ. ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਸਪੈਸ਼ਨ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ 4 ਕੁ ਵਜੇ ਹੀ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਥੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਸੰਗਮ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ 2 ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਸੂਬਿਆਂ, ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਖਕੇ ਬੜੀ ਗੁਪਤ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਕਲਕਤੇ ਰਾਹੀ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਦੁਆਰਾ, ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਹਿਤ, ਰੰਗੂਨ (ਯਾਂਗੋ)-ਬ੍ਰਹਮਾ (ਮਯਾਂਮਾਰ) ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਵਾਰਡ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਛਾਉਣੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਊਵਿਜ਼ਾਰਾ ਰੋਡ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ 1857 ਈ. ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨੂੰ ਆਖ਼ਰੀ ਦਮ ਤਕ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਕਿਥੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਿਣਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਣ ਦਿੱਤੀ। ਸੋ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਾ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਪਰਕ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਨਾ ਆਪਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕਿਆ ਕਿ ਗੋਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹੇ ਤੇ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੂਹ ਮਿਲੀ ਕਿ ਆਪ ਕਿੱਥੇ ਤੇ ਕਿਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਹਨ। ਸੋ ਸਭ ਜਲ ਬਿਨ ਮਛਲੀ ਵਾਂਗ ਤੜਫਦੇ ਸਨ, ਤਰਲੋ ਮੱਛੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਰਾਏਸਰੀਆ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਥਹੁ ਟਿਕਾਣਾ ਪਤਾ ਕਰਕੇ 1874 ਈ. ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਉਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਸਭਾਲਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਦਾਵਰਤ ਦੀ ਇੱਕ ਕੰਧ ਵਿਚ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਅਗਨ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਆਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਪੋਥੀ ਵਿੱਚ ਛਪੇ 65 ਵੇਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਸੰਮਤ:

-ਹਰਦਾਸ ਲਿਖੀ ਸੰਮਤ 1939

ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸੰਪਾਦਕ ਅਨੁਸਾਰ, 1882 ਈ. ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਨਹੀ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਤਾਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ 1882 ਈ. ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮਰਗੋਈ (ਬਈ) ਭੇਜੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਸੋ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸ਼ਕੀ ਹੈ।

ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਜੁਲਾਈ 1880 ਈ. ਵਿਚ ਦੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰੰਗੂਨ ਵਿਖੇ ਫੜੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚ 62 ਵੇਂ ਤੇ 63 ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। 52ਵੇਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਸਤਰ ਹੈ:

-ਹਰਿਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ 2 ਸਾਲ 1937

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰੀਕ 11 ਅਪਰੈਲ 1880 ਈ. ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਕਾਲ-ਖੰਡ 1875 ਈ. ਤੋਂ 1880 ਈ. ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 1863 ਈ. ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਸੇ ਕਾਲ ਖੰਡ (1875-80) ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਹੀ ਸਹੀ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਸੌਖੇਰਾ ਰਹੇਗਾ।

ਇਸ ਕਾਲ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਵਿਚਾਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ 19 ਵੀ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਤੇ ਵੀ ਲੋੜੀਦੀ ਝਾਤ ਪਾਉਣੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹੀਵੀ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਲਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਦੂਜਾ ਗੀਤਾ ਸਾਰ ਜਾਂ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹਨ, ਮੂਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਸ਼ੁਧ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀ ਨਾ ਹੀ ਮਿਆਰੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਡਾ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਸਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਉਤੇ ਵੀ ਢੁਕਦੀ ਹੈ।

1815 ਈ. ਵਿੱਚ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅੰਜੀਲ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਖੋਲ੍ਹ ਲਈ ਸੀ। ਸੋ ਏਥੋਂ ਹੀ ਇਸਾਈਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਾਹਰ ਫ਼ੈਲਣ ਲੱਗਾ। ਅੰਜੀਲ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਰਲ ਚੰਗੀ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹੀਵੀ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਪਾਦਰੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। 1845 ਈ. ਲੁਧਿਆਣੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਟਾਈਪ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। 1846 ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਛਪ ਗਈ ਸੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਵਾਕ-Idiomatic sentences in English and Punjabi ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਾਠ ਸੀ:

-ਇਹ ਪੋਥੀ ਕੌਮ ਦੀ ਹੈ

ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀ

ਇਸਾਈ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਈ ਕੋਰਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ। ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਲ ਪੁਰੀ ਨਾ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਵੀ ਲਿਖੀ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸ਼ਿਵ ਦਿਆਲ ਤੇ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਮਿਲਿਆ।

ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਸਰਧਾ ਰਾਮ ਫਲੌਰੀ (1807-1881) ਨੇ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰਤਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਤ ਚੀਤ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੀ; ਥਾਂ-ਥਾਂ ਬਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਪੈਰੇ। ਸ਼ੈਲੀ ਗਲਪ ਮਈ ਸੀ, ਪਰ ਵਾਰਤਕ ਗ਼ੈਰ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਉਪਭਾਖਾਵਾਂ, ਕਿੱਤਿਆਂ, ਪੇਸ਼ਿਆ, ਜਾਤੀਆਂ, ਧਰਮਾਂ, ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਗ਼ੈਰਸੰਪਰਦਾਈ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਿਰਪਖ ਨਹੀ ਸਨ ਸਗੋਂ ਹੁਕਮਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਨ ਲਈ ਲਿਖਿਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਹਾਂ ਇਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਚੰਗੇਰਾ ਮੁਢ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਜਿਊਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਲਈ ਹੋਰ ਮਨੋਰੰਜਕ ਸੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਯੁਕਤ ਸੀ। ਲੋਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੁਝ ਸਚਾਈਆਂ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ:

-ਖੇਤੇ ਜਟ ਨਾ ਛੋਡਿਯੇ ਹਟੀ ਉਤੇ ਕਿਰਾੜ।

ਪਤਣ ਮੋਓ ਨਾ ਛੋੜਿਯੇ ਭੰਨ ਸਿਟੇ ਬੁਥਾੜ।

-ਪਾਂਧਾ ਅਰ ਮਸਾਲਚੀ ਦੋਨੋ ਬੇਈਮਾਨ।

ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਕਰਨ ਆਪ ਹਨੇਰੇ ਜਾਣ।

ਉਹ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾਉਂਦਾ;

"ਮਿਤ੍ਰ ਪਾਦਰੀ ਜਾਨ ਨਿਊਟਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਕੇ ਮੈਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਤ ਚੀਤ ਨਾਮੇ ਪੋਥੀ ਲਿਖ ਕੇ ਸੰਮਤ 1933 (1871 ਈ.) ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਗਵਰਮਿੰਟ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਕਰਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦੁਆਇਆ।.....ਇਹ ਪੋਥੀ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ।4

-ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਪੰਜਾਬ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰਦਾਰਾ ਸਰਕਾਰ ਪੱਖੀ ਨਹੀਂ; ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਉਪਜ ਹੀ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹਨ:

-ਫਿਰ ਓਹ ਬੋਲਾ ਲਾਟ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਅਰ ਤੁਮ ਕੋ ਕਿਤੇ ਦੂਸਰੇ ਟਾਪੂ ਮੈ ਜਾਣਾ ਹੋਗਾ। ਅਕੇ ਤਾ ਜੇਲਖਾਨੇ ਮੈ ਜਾਣਾ ਹੋਊ। ਮੈ ਕਹਾ ਜਿਥੇ ਮਰਜੀ ਹੈ ਓਥੇ ਲੈ ਜਾਓ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬਚਣ ਦੀ ਬਾਤ ਕਰ ਲਓ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀ ਬਚੋ ਸੋ ਕਰੋ।5 -ਹੁਕਮਨਾਮਾ-7

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਨਾਮਿਲਵਰਤਨ ਰੱਖਣ

ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ:

-ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਏਨਾ ਦਾ ਨੌਕਰ ਕੋਈ ਨਾ ਰਹੇ। ਜੋ ਰਹੂ ਸੋ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਊਗਾ। ਏਨਾ ਨੂੰ ਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨਿਕ ਭਾਤ ਦੀ ਮਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ। ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।6 -ਹੁਕਮਨਾਮਾ-3

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਰ ਸੰਬੋਧਨੀ ਹੈ। ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਜਿਵੇਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੈਠੇ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਬਚਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲਚਾਲ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਸ਼ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੈ ਨਿਜੀ। ਜਿਹੜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਸਿਰਜੀ ਹੈ। ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"ਜਿਸ ਕਾਲ ਖੰਡ (ਉਨ੍ਹੀਵੀ ਸਦੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅੱਧ) ਵਿਚ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟ ਨਮੂਨਾ ਉਭਰਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸਿਰਜਕ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ, ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਲਿਖਤ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।"7 -ਸੇਵਾ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਵਾਕ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਰਾਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਸਧਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਔਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗੂੜਗਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਹੀ ਸਮਝਦੇ। ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਧਾਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਖੋਂ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਇਹ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਿੰਨਾ ਸਰਲ ਲਿਖਿਆ ਸੁਚ ਸੋਧ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ!

-ਹੋਰ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜਲ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁਚ ਸੋਧ ਦਾ ਵਰਤਣਾ। ਸੁਚ ਸੋਧ ਵਾਲੇ ਬਿੰਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥੋਂ ਨਹੀ ਛਕਣਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਿ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ। "ਜਾਕੀ ਰਹਿਤ ਨ ਜਾਣੀਐ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਨਹੀ ਚੀਤਿ। ਉਨਕਾ ਭੋਜਨ ਖਾਇ ਕੈ ਬਿਸਰੈ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ।8 -ਹੁਕਮਨਾਮਾ-8

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਿੰਨੇ ਸਰਲ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜੁਗਤ ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਨਮੂਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁੱਝੀ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦੀ:

-ਹੋਰੁ ਆਗੇ ਜੋ ਲੜਕੀ ਮਾਰ ਦੇਣ ਅਰੁ ਲੜਕੀ ਬੇਚਣੇ ਦਾ, ਬਟਾ ਕਰਿਨੇ ਦਾ ਬਡਾ ਪਾਪੁ ਹੈ। ਜੋ ਮਾਰਨੇ ਦਾ ਏਹੁ ਪਾਪੁ ਹੈ ਜੋ ਲੜਕੀਆ ਮੈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੁਣ ਹੈਨ, ਅਨੇਕ ਤਰਾ ਦੇ ਸੁਖ ਦਿੰਦੀਆ ਹਨ ਇਸਤਰੀਆ। ਗਿਣੇ ਨਹੀ ਜਾਦੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤੇ। ਕੁੜੀ ਦਾ ਮਾਰਨਾ ਗਊ ਤੇ ਬੀ ਬਡਾ ਪਾਪੁ ਹੈ ਅਰੁ ਬਰੁ ਬੱਟਾ ਕਰਨੇ ਤੇ, ਦੰਮ ਲੈਣੇ ਤੇ ਕੁੜੀ ਕੋ ਬਰੁ ਅਛਾ ਨਹੀ ਮਿਲਦਾ ਕੇ ਬੁਢਾ ਕੇ ਕਿ ਸੋਹਣਾ ਲਭਦਾ ਹੈ। ਦੰਮ ਲੈਣੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਘਰ ਰਿਜਕੁ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਕੁੜੀ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾਲੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਘਰ ਰਿਜਕੁ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਕੁੜੀ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾਲੇ ਕੁੜੀ ਬਿਭਿਚਾਰਨੀ ਹੋਇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਥਾਈ ਖਰਾਬੁ ਹੁੰਦੀ ਰਹਦੀ ਹੈ। ਏਹੁ ਸਾਰੋ ਪਾਪੁ ਮਾਪਿਆ ਕੋ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਮਾਪਿਆ ਦੇ ਬੀ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਹੋਇ ਜਾਦੇ ਹੈਨ। ਮੈ ਆਪਣੀ ਅਖੀ ਦੇਖੀ ਹੈ। ਇਹੁ ਬਾਤਿ, ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਨਣੀ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਲੜਕੀ ਮਾਰੇ ਯਾ ਬੇਚੇ ਬਟਾ ਕਰੇ ਓਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਬਰਤਣਾ ਨਾ ਓਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ, ਨਾ ਓਸ ਕੋ ਸੰਗਤ ਮੈਂ ਬੜਨ ਦੇਣਾ ਨਾ ਓਸ ਦੇ ਹਥ ਦਾ ਜਲ ਪਾਨ ਕਰਨਾ। ਏਦੂ ਪਿਛੇ ਜੇ ਹੋਈ ਸੋ ਹੋਈ, ਹੁਣ ਅਗੇ ਸਮਝ ਕੇ ਬਰਤਣਾ।9 - ਹੁਕਮਨਾਮਾ--28

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ 19 ਵੀ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਸਰਲ ਵਾਕ ਹਨ, ਕਿਤੇ ਵੀ ਲੰਮੇ ਜਾਂ ਜਟਿਲ ਵਾਕ ਨਹੀਂ। ਸੰਚਾਰ ਇਸ ਲਿਖਤ ਦੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਰੰਗੂਨ ਵਿਚ ਹਨ। ਉਹ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ੈਲੀ ਜਾਂ ਬਿੰਬ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਰਤਕ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਨਾਟਕੀਅਤਾ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।"10 -ਮੁਢਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਇਸ ਗਦ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਗਦਕਾਰ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਨਹੀ ਭਾਸ਼ਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਪਾਠਕ ਵੀ ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਹੁੰਗਾਰਾ ਵੀ ਭਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਆਪ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੀਬੀ ਨੰਦਾਂ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੀ) ਜੋ ਗਿਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡੇ ਆਖੇ ਨਹੀ ਲਗਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖੇ ਲਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਭਟਕ ਕੇ ਵੇਸਵਾ ਗਾਮੀ ਬਣਨ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਦਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਰਕ ਨੁਕਸਾਨ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਫਿਰ ਸੁਧਰਨ, ਘਰ ਮੁੜਨ ਦਾ ਰਾਹ ਬੰਦ ਨਹੀ ਕਰਦੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਅਮੀਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂਕਿ ਸਿੱਖ ਆਤਮਿਕ ਪੱਖੋਂ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਨਾ ਜਾਣ, ਸਗੋਂ ਮਨ, ਬਚ, ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ

ਰਹਿਣ। ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਵੀ ਪ੍ਰਤਖ ਹੈ। ਕੂਕੇ ਸਰਕਾਰ ਅੱਗੇ ਝੁਕਦੇ ਨਹੀਂ, ਗਿੜਗਿੜਾਉਂਦੇ ਨਹੀ, ਉਹ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ, ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ, ਜ਼ੁਲਮ ਜ਼ਬਰ ਸਹਿੰਦੇ ਸਬਰ ਨਾਲ ਦੇਸ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਕ ਪਰਪੇਖ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਕੇਤਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅੱਖੀ ਘੱਟਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਿਲਾ ਸਿੰਘ, ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਭਰਾ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਡਾਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਸੀ।

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਮਹੱਤਵ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ ਇਹ ਕਲਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਲਾ, ਕਲਾ ਲਈ ਨਹੀ, ਕਲਾ ਸਮਾਜ ਹੈ। ਸਮਾਜ, ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਹੈ। ਦੇਸ ਭਗਤੀ ਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਸੁੱਚੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕਮਿਤਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਨਹੀਂ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੇ ਗਿਲਾ ਸ਼ਿਕਵਾ ਉਜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਪਿਠ ਠੋਕਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਜਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਐਸੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਠੋਕੇ ਸਰਬਰਾਹਾਂ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ, ਮਹੰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤੀ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ 60 ਲਿਖਿਆ ਹੀ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝੂਠ ਵਿਚ ਫੁਰਤੀ ਹੈ, ਚਲਾਕੀ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਸੱਚ ਜਿਨਾਂ ਦਮ ਨਹੀ:

-ਝੂਠਾ ਤਾ ਭਾਵੇ ਬਡਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਝੂਠਾ ਛੋਟਾ ਛੋਟਾ ਹੋਵੇ ਦੋਹਾ ਨੂੰ ਖੁਆਰੀ ਹੈ। ਅਜੇ ਬੀ ਦੇਖ ਲਓ ਝੂਠੀ ਮਣੀ ਕੂਕਿਆਂ ਪਾਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ ਦੇਸ ਦੇਸ ਮੈਂ।11-ਹੁਕਮਨਾਮਾ-60

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤਰ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ-ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼, ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਤਰਕੀ ਲਈ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਂ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ। 1880 ਈ. ਵਿਚ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਸੁਧਾਕਰ ਖਾਲਸਾ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਗਜ਼ਟ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢੇ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਲਈ 31 ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆ ਜਿਵੇਂ ਦੁਰਗਾ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਗੁਰਮਤ ਆਰਤੀ ਪ੍ਰਬੋਧ ਆਦਿ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਕ ਰੌਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ:

"ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੂ ਇਹਨਾਂ ਤਾਂ ਸੋਚ ਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਤ੍ਰਾਂ, ਯੰਤ੍ਰਾ ਤੇ ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਸੱਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਆਪ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ।"12 -ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਇੰਜ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਗ਼ੈਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਤੇ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਇਕ ਪੱਖ ਸੀ। ਉਜ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਦੋਵੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਹਲਾਸ਼ੇਰੀ ਨਾਲ ਬਣੀ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਮੋਢੀ ਆਗੂ ਸਨ। ਉਹ ਸਭਾ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਹੋਣ ਤਕ ਨਰਮ ਰਹੀ ਅਤੇ ਤਰਕੀ ਕਰਦੀ ਗਈ।

ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ, "ਭਾਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ" ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

"1883-1885 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ-ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਦ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਗਈ। ਪਹਿਲੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਅੰਕ ਨੰ. 35 ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਆਖਰ ਬੋਲੇ ਧੰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ।
ਜਾਰਜ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੁਲਾਵੋ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ।
ਪਰਜਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪਿਆਰ।
ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਜ ਵੱਡੀ ਮੌਜ ਤੇ ਬਾਹਰ।"13
-ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ

ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਪਾਠਕ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਤੇ ਵੱਖਰਾ ਸੀ ਹੀ ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਵਾਰਤਕ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸਟੇਜ ਸੀ, ਪ੍ਰਮਾਰਥਾਂ ਤੇ ਟੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮੂਲ ਵਾਰਤਕ ਸੀ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾ ਜਿਸ ਦਾ ਧੁਰਾ ਜੀਵਨ ਸੀ।

ਐਸੀ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨਹਾਰੇ, ਮੌਲਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸਿਰਜਕ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਮੋਢੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਥਾਨ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਦੀ ਟੂਕ ਬੜੀ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਹੈ:

"ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹੀਂਵੀ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਦ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ

ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਮੋਢੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਵੀ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕਕਾਰਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਰਾਮ ਫਲੌਰੀ, ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਗੱਦ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚਲੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੜੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏਗੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਲੌਕਿਕ ਤੇ ਪਾਰਲੌਕਿਕ ਦੋਵੇਂ ਰੰਗ ਹਨ।"14

-ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਖੋਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਗੇ, ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣਗੇ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖਣਗੇ। ਇਸ ਨਾਲ 19 ਵੀ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਇਕ ਅਮੀਰ ਪੱਖ ਹੋਰ ਉਘੜ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਖੋਜੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਏਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਮੋਢੀ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ।

ਮੋਬ- 81465-24597

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇੰਟਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਮੁਕਾਬਲਾ

ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮੈਮੋਰਿਅਲ ਸੀਨੀਅਰ ਸਕੈਂਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮਿਤੀ 21.11.17, ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਉਨੀਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ । ਚੇਅਰਮੈਨ ਸ. ਐਚ.ਐਸ. ਹੰਸਪਾਲ, ਸੂਬਾ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੈਨਜਮੈਂਟ ਦੇ ਹੋਰ ਪਤਵੰਤੇ ਸੱਜਣ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ । ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸੀਟੀ) ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ-ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ।

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸ਼ਮਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ।ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਜਿਹੜੇ ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਲਜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਣ ਹਨ ।

ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੋ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸੀਨੀਅਰ ਅਤੇ ਜੂਨੀਅਰ ਗਰੁੱਪ। ਸੀਨੀਅਰ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਜੱਜ ਸਹਿਬਾਨ ਸਨ- ਡਾ.ਰਾਜਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ) ਸਰਦਾਰ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ , ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਅਸਤਿੰਦਰ ਕੌਰ , ਜੂਨੀਅਰ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਜੱਜ ਸਹਿਬਾਨ ਸਨ- ਸ੍ਰੀ ਸੁਚਿੱਤਰ ਕੁਮਾਰ , ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਨਮਰਤਾ ਕੌਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਅਨਾਉਂਸਮੈਂਟ ਦੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਸੀ । ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਟੀਮਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ । ਜੇਤੂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 5100, 3100, 2100 ਰੁਪਏ ਨਗਦ ਇਨਾਮ, ਸੀ.ਡੀ. ਮਾਲਾ, ਟਰਾਫੀ, ਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਜੇਤੂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ-

ਸੀਨੀਅਰ ਗਰੁੱਪ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਗ
ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਕਰੋਲ ਬਾਗ
ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਫਤਿਹ ਨਗਰ
ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਇਨਾਮ- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਪੀਤਮਪੁਰਾ
ਐਸ.ਐਸ. ਮੋਤਾ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

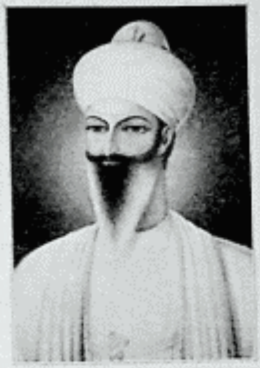
ਜੂਨੀਅਰ ਗਰੁੱਪ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਕੂਲ,ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਗਾਰਡਨ
ਕਲਗੀਧਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ
ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਤਿਲਕ ਨਗਰ
ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਤਿਲਕ

ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਟੀਮਾਂ ਲਈ ਰਿਫਰੈਸ਼ਮੈਂਟ ਦਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਵੀ ਅਟੁੱਟ ਵਰਤਿਆ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ, ਵਾਇਸ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸਟਾਫ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚੜਿਆ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ

—ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਜੁੱਗ ਬਦਲ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੁੱਗ ਪੁਰਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਨਕ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਜੁੱਗ-ਪੁਰਖ ਵਾਲਾ ਬਿੰਬ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖ-ਖ਼ਾਲਸਈ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਸਤੀ ਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਜਕੜੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਯੁੱਧ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਇ ਹੈ। ਹਾਲਾਤ ਬੜੇ ਵਿਪਰੀਤ ਸਨ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮਾਲ ਮਿਲਖ ਦਾਰ, ਸਾਮੰਤ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਸੰਰਕਸ਼ਕ, ਪੁਰੋਹਿਤ, ਪੁਜਾਰੀ ਸਭ ਫਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵੱਡੇ ਲੋਕ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੀਆਂ ਵਫਾਦਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਦੁਹਰਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਮ ਲੋਕ ਬੇਬਸ ਸਨ, ਨਿਆਸਰੇ ਸਨ। ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਪਸ਼ੂ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਜਿਉਂ ਚੁਗੀਆਂ ਭਰਦੇ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਉਸੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੇ ਬੂਟਾਂ ਹੇਠ ਰੌਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖਕੇ, ਉਹ ਖੂਨ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਵਹਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮੋੜ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਮਦ, ਸਾਹਸਤ ਹੀਣ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਆਸ਼ਾ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਿਰਨ ਨਾਲ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ, ਮਾਨੋਂ ਪਤਝੜ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਬਹਾਰ ਦੀ ਆਮਦ ਦਾ ਪਰਤੀਕ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸੰਜੋਗ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਗਮਨ ਦੇ ਨਾਂ ਦਰਜ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ, ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕਤ ਮਨੁੱਖ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮਸਤਕ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਗਨੀ ਦੇ ਸੇਕ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਵੇ। ਗੁਲਾਮੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ, ਧਨ ਮਾਨ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇ। ਵਿੰਹਦਿਆਂ ਵਿੰਹਦਿਆਂ ਹੀ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਥੋਹੜੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਜੇ ਕੂਕੇ ਜਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਕੇ ਤਖਤਾਂ ਤਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੁੱਤੀ ਦੀ ਨੋਕ ਤੇ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਦੱਸੀ। ਨਿਰਪੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਸੱਤ ਲੱਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸ਼ਹੀਦ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਆਪਣੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਖਿਆ ਦਸ ਲੱਖ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੁੱਲ ਵੱਸੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਧੇ ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਵੱਸੋਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਸਨੱਧ ਬੱਧ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਪੈਨੀ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਰਿਸ਼ਮਾਈ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ, ਅਜੋਕਾ ਢਾਈ ਨਦੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪੰਜਾਬ ਨਾਂ ਹੋਕੇ, ਪੁਰਾਣਾ ਸੱਤਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਾਲਾ ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ, ਅਟਕ ਤੋਂ ਜਮਨਾ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੂ ਖੰਡ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪਰਮੁੱਖ ਤੱਤ ਉਸਦੇ ਸਮਰਪਿਤ ਕਾਰਜ ਕਰਤਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਪਣਾ ਡਾਕ ਪਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੈਸੇ ਆਗੂ ਸਨ। ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਕੂਕਾ ਡਾਕ ਪਰਬੰਧ ਨੂੰ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪਰਬੰਧ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਆਪਸੀ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਕੂਕੇ, ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਚਾਇਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜਾਂ ਵਸੋਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵੱਧ ਸੂਬੇ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੇਸ਼ਕ ਬਾਈ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ, ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਸੈਨਿਕ ਸਨ, ਪੁਲੀਸ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵੀ ਸਨ, ਉਦਾਸੀ, ਨਿਰਮਲੇ, ਨਿਹੰਗ, ਬੈਰਾਗੀ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ-ਅੱਡਣ ਸ਼ਾਹੀ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਆ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਧੂ, ਸੰਤ, ਮਹੰਤ ਵੀ ਸਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀਬੀ ਹੁਕਮ ਕੌਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਸੂਬਾ ਥਾਪ ਕੇ, ਨਾਰੀ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਰਚਲਿਤ ਕੰਨਿਆ ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਕੁਕਰਮ ਨੂੰ ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਬਾਲ ਵਿਆਹ, ਮੁੱਲ ਦੇ ਵਿਆਹ, ਵੱਟੇ ਦੇ ਵਿਆਹ, ਅਨਜੋੜ ਵਿਆਹ, ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਕੇ, ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾਂ ਆਪ ਦੀ ਉਸਾਰੂ ਜੁੱਗ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਨ। ਗਰੀਬ ਕਿਰਤੀਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਣ ਦਾਣੇ ਦੇਕੇ, ਡੇਢ ਮਣ ਲੈਣ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਫੜੇ ਪੈਸਿਆਂ ਤੇ ਲਹੂ ਪੀਣੀਆਂ ਵਿਆਜ ਦਰਾਂ ਵਸੂਲਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਾਲ ਠੋਕਿਆ। ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨ, 'ਗਰੀਬ ਸਿੱਖ ਦਾ ਮੂੰਹ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ' ਨੂੰ ਆਪਨੇ ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰਿਆ। ਹਰ ਭੇਖ ਦੇ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਅੰਨ ਜਲ, ਬਸਤਰ, ਜੋੜੇ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ, ਕੂਕਾ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦਾ ਕੋਣਵੀ ਪੱਥਰ ਸੀ। ਸੰਬਤ ਉੱਨੀ ਸੌ ਛਿਪੰਜਾ ਬਿਕਰਮੀ ਮੁਤਾਬਿਕ 1899 ਈ. ਦੇ ਮਹਾਂ ਦੁਰਭਿੱਖ ਸਮੇਂ, ਆਪ ਦੇ ਸਥਾਪਿਤ ਸਦਾ ਵਰਤ ਲੋਹ ਲੰਗਰ ਨੇ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਅਗੁਆਈ ਹੇਠ ਬਾਗੜ ਦੇਸ ਦੇ ਹਜਾਰਾਂ ਕਾਲ ਪੀੜਤ ਨਰ ਨਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਸਮੇਤ, ਮਹੀਨਿਆਂ ਬੱਧੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਰੱਖੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਚਹੁੰ ਕੂਟਾਂ ਵਿਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਨਾ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵੱਜ ਗਿਆ।

ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਮੋਏ ਹਿਰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦ ਧੜਕਣਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਰੌਂ ਕਉਂਧ ਗਈ। ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਦਲਦਲ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਭਰੂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰੇਰਣਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਮਰ ਪਾਤਰ ਬਣ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਛੋਟੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਬੰਦਾ ਸੌੜੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬ ਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਊਰਜਾ ਪਰਵਾਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਖੰਡਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾ ਭਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਛਿਣ ਭੰਗਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ, ਤਨ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਜ਼ਾਲਮ ਸੱਤਾ ਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਫੋੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰੀ ਸ਼ਾਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਸਾਕਾ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦਾ ਮੋਢੀ ਜਥੇਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਕਰੌਦੀ ਵਾਲਾ, ਸਮੁੰਦ ਖਾਨ ਪਰਾਣ ਨਾਲ, ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੀ ਟੱਕਰ ਵਿਚ, ਉਹਦਾ ਸਿਰ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਗੁਆ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਰੱਕੜ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅੱਗ ਉਗਲਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਂਵੇ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਸਮੁੰਦ ਖਾਨ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ। ਦੇਵਨੇਤ ਉਸਦਾ ਲੜਕਾ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਲੜਕੇ ਦਾ ਸਿਰ ਪਲੋਸ ਕੇ, ਮੌਜੂਦ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ- "ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੇਰ ਆਟੇ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰ ਦੇਣਾ, (ਭਾਵ ਨੌਕਰੀ ਦਿਉ) ਸੂਰਮੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਨ।" ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਵੀ ਯਤੀਮ ਬੱਚੇ ਵੇਖ ਕੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਮਸੋਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ, ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਰਬ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸੋਚ ਨਾਲ ਹੀ ਐਸੇ ਸਿੰਘ ਪਰਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੋਕ ਭਲੇ ਲਈ ਦਿਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੋਅ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਆਰਪਾਰ ਵੀ ਫੈਲ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਦੀ ਕੂਕਾ ਜਥੇਬੰਦੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਦ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਡੁੱਬਦਾ, ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਘੋਖ ਪਰਖ ਕੇ, ਹੋਰ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਦੇਸੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਾਕਤਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਇਕ ਜੁੱਟਤਾ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਾਂਝ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਚੋਂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨੰਤਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਝਉਲੇ ਪੈਣ ਲੱਗੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅਸਹਿਯੋਗ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਿਲਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਮਾਲ ਵਰਤਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਬਿਉਪਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ ਤੇ ਵਦਾਣੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ। ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਧੁਰੇ-ਗਊ ਦੇ ਹੱਤਿਆਰਿਆਂ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਸ਼ਤਰਬੱਧ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਦੱਸਿਆ। ਦੱਸਦੇ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਨਾਂ ਬੁੱਚੜ ਖਾਨੇ ਗਰੀਬ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਖੋਹਲੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹੀ ਯੋਰਪੀਨਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ

ਆਦਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹਵਾਏ ਸਨ।

ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਵਿੱਛੜਨਾਂ ਪਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰ ਹਸਤੀ, ਫਰੰਗੀ ਹਕੂਮਤ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਰਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲ ਜਿਉਂ ਭੈ ਭੀਤ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸੱਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਦਿਉ ਕੱਦ ਸੁਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਸਨ। ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪਰੇਰਨਾ-ਸਰੋਤ ਕੂਕਾ-ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਰੰਗੂਨ ਮਰਗੋਈ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 96 ਕੂਕੇ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ, ਸਖਤੀਆਂ ਦੇ ਉਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵੀ ਕੂਕਾ ਸਰੂਪ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸਮੇਤ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਹਜਾਰਾਂ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਦੀਆਂ ਦਿਉ ਕੱਦ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਹੀ ਸਨ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਝਾ, ਮਾਲਵਾ, ਦੁਆਬ, ਮੋਣ ਦੁਆਬ, ਪੋਠੋਹਾਰ, ਬਾਰ ਅਤੇ ਦੜਪ ਆਦਿ ਉਪ ਖਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਪਿੰਡ, ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪ ਦੀ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦੀ ਧੜਕਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾਂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਰ ਇਕ ਅਨੁਆਈ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਿਸਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ, ਸਦਾ ਨਰਮ ਵਤੀਰਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰੇਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਭੇਟਾ ਪਰਵਾਨ ਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਭੇਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪਰੇਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਧਰਤੀ ਤੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ, ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੇ ਗਲੋਂ ਛੁਰੀ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ, ਉਹ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸੱਕਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਪਰੇਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹਨ, ਵਿਚਾਰ ਜਿਸ ਆਸਰੇ ਬੰਧਨ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਜੂਝਦੀ ਲੁਕਾਈ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਧੌਂਸ ਪੱਟੀ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਿਊਂਦਾ ਮੁਹਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਰਾਜ ਪਰਬੰਧ ਸਿਰਜ ਕੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਰੀਵਾਲਾ (ਸਿਰਸਾ)
ਮੋ-99963-71716

ਉਘੇ ਲੇਖਕ ਭੂਪਿੰਦਰ ਉਸਤਾਦ ਨੂੰ ਗਹਿਰਾ ਸਦਮਾ

ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਸਿਕ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਪਰਮ ਸਨੇਹੀ ਅਤੇ ਉਘੇ ਲੇਖਕ ਭੂਪਿੰਦਰ ਉਸਤਾਦ ਦਾ ਦੋਹਤਰਾ ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਸਪੁੱਤਰ ਬੀਬੀ ਕੁਲਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸ. ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ) ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਿਆ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੇਲ ਜੋਲ ਵਾਲਾ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਗਾਂ ਬੰਨਣੀਆਂ ਸਿਖਾਉਣੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਉਸ ਦਾ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਸੀ। ਸਾਹਿਬਜਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਫਿਲਮ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਹ ਘਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਗ਼ਮਜਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰੂਹ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੱਲਣ ਦੇ ਪਾਠੀਆਂ ਨੇ ਪਾਠ ਦੀ ਡੀਊਟੀ ਨਿਭਾਈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਐਵੇਨਿਊ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅੱਡਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੋਬਿੰਦ ਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਸੱਜਣ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਦੇਵੇ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ੇ। ਅਦਾਰਾ ਵਰਿਆਮ ਇਸ ਦੁੱਖ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿਚ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਪਰਮ ਸਨੇਹੀ ਭੂਪਿੰਦਰ ਉਸਤਾਦ ਅਤੇ ਗ਼ਮਜਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਗ਼ਮ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾ ਸੁਮਨ ਅਰਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ

-ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲ

ਨਾਮ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਪਰ ਉਹ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਅੱਖਰ ਸਿਖਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਟੁੱਟਾ ਫੁੱਟਾ ਤਰਸਮ ਸੰਘ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਸੇਮਾ,ਸੇਮ ਚਾਚਾ,ਭਾਈਆ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ,ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਲਈ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤਾਂਗਾ।ਉਹ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਾਸ ਮੈਂਬਰ ਜਿਸ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨਾ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮੇਰੀ ਤਾਈ ਨੂੰ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਆਣੇ ਖਲੌਣ ਦੀ ਜਾਂ ਸਾਂਭਣ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਕਿਹੜੀ ਬੂਟੀ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਰੋਂਦੇ ਨਿਆਣੇ ਨੂੰ ਗਲ਼ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਸੁੰਘਾਉਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਸੰਤ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੰਡਿਆਲੀ ਪਿੰਡ ਜੋ ਕਿ ਫਗਵਾੜੇ ਦੇ ਕੋਲ ਬੰਗਾ ਰੋਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ ਓਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਦੋਂ ਦਾ ਨਾਲ ਹੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ 1977-78 ਵਿੱਚ।ਸੇਮਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੱਖੇ ਝੀਊਰ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗਭਲਾ ਸੀ। ਲੱਖੇ ਨੂੰ ਕਲਯੁਗ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੇਮੇ ਕੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਏਨਾ ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਕਿ ਕਣਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਖੇਤਾਂ ਚੋਂ ਰੁੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਸਨ ਸੋ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰੋਲ਼ਾ ਪਾਤਾ ਕਿ ਕਲਯੁਗ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੇਮੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਵੀ ਸਨ ਇੱਕ ਭਲਾਈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਲਖਨਊ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ।ਸੇਮ ਦਾ ਇੱਕ ਮੋਢਾ ਉੱਚਾ ਤੇ ਇੱਕ ਨੀਵਾਂ ਸੀ ਸੋ ਇਹਨੂੰ ਟੇਡਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕਈ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ,ਊਂ ਸੁਭਾਅ ਪੱਖੋਂ ਵਿਚਾਰਾ ਹੈ ਸਿਧਰਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਆਖਣਾ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸ਼ਾਇਦ ਸੇਮ ਚਾਚਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਛੜਾ ਹੀ ਰਿਹਾ।ਲੱਖੇ ਨੇ ਇਹਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਕਿੱਥੇ ਸੇਮੇ ਹੋਰਾਂ ਬਾਗਾਂ ਚ ਜਾ ਵੜਨਾ ਤੇ ਮਾਲਟੇ ਤੋੜਨੇ ਜਾਂ ਖਰਬੂਜੇ।ਫੜੇ ਜਾਣਾਂ ਛਿੱਤਰ ਪਰੇਡ ਹੋਣੀ ਘਰ ਆ ਜਾਣਾ।ਪਿੰਡ ਦੇ ਟੋਬੇ ਚ ਵੜ ਕੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨੀਆਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੱਛੀ ਤਾਂ ਆਈ ਨਹੀਂ ਸੱਪ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਸੁੱਟ ਕੇ ਪਿੰਡ ਭੱਜਿਆ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਵੜਿਆ ਟੋਬੇ ਵਿੱਚ।ਆਵਾਰਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਫਿਰ ਕੇ ਸਿਰ ਘੋਨ ਮੋਨ ਕੀਤਾ ਹੋਣਾ ਬੀੜੀਆਂ ਦੋ ਦੋ ਜੋੜ ਕੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਪੀਣੀਆਂ। ਮੁਰਗਾ, ਬਟੇਰਾ, ਤਿੱਤਰ, ਕਬੂਤਰ ਜੋ ਆਇਆ ਸੋ ਮਰੋੜ ਕੇ ਭੁੰਨ ਲੈਣਾ।ਲੱਖੇ ਨੇ ਇਹਨੂੰ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਾਇਆ ਕਦੀਂ ਮੋਚੀ ਕੋਲ ਕਦੀਂ ਹਕੀਮ ਦੇ ਮਜੂਨ ਰਗੜ੍ਹਨ ਕਦੀਂ ਰਸ ਵਾਲੇ ਬੇਲਣੇ ਤੇ ਪਰ ਸੇਮ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਾ ਟਿਕਿਆ ਨਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ।ਇੱਕ ਦਿਨ ਲੱਖਾ ਅੱਕ ਕੇ ਸੇਮੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਕੋਲ ਜੋ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਵੀ ਦਾਦਾ ਜੀ ਸਨ ਲੈ ਆਇਆ।ਕਹਿੰਦਾ ਬਾਬਾ ਫੜ ਲੈ ਇਹਦੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਬਣਾ ਦੇ ਬੰਦਾ।ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਭਜਨੀਕ ਤੇ ਕਹਿਣੀ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸੇਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਾਕਾ ਤੂੰ ਹੁਣ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਪੋਤਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਾਇਆ ਕਰ ਭੱਠੀ ਤੇ।ਸੇਮ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਘਰ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਰੋਟੀ ਵੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਤੋਂ ਖਾਂਦਾ ਚੌਂਕੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ।ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾਂ ਲੱਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਸੋ ਹੁਣ ਇਹ ਜਥੇ ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਛੈਣੇ ਵੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਤੇ ਧਾਰਨਾ ਵੀ ਪੜਦਾ।ਚਾਚਾ ਸੇਮ ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਪੜਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ' ਮਨ ਲੋਚਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਤੇਰਾ ਮੇਰਿਆਂ ਗਦਾਰਿਆਂ (ਦਿਦਾਰਿਆਂ) ਨੂੰ' ਅਸੀਂ ਕਹਿਣਾ ਭਾਈਆ ਗਲਤ ਪੜਦਾਂ ਤੂੰ, ਉਹਨੇ ਕਹਿਣਾ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੈਈ ਟੇਢਾ ਤੇ ਕੰਮ ਵੀ ਟੇਢੇ ਈ ਕਰਨੇ ਹੋਏ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ 1972 ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸਾਰੇ ਗਏ, ਸੇਮ ਵੀ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਬਾਬਾ ਜੀ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ।ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਿਆ ਫੇਰ ਮੁੜਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰੇ ਨਾ ਰੋਮਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਸ਼ਾ।ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਵੀ ਆਪ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ।ਇਹਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਬਾਵੇ ਨੇ ਕੁੱਕੜ ਰੱਖੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਹਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਬਣਾਉਣਾਂ ਤਾਂ ਇਹਦੀ ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਖੁੱਡਾ ਖੋਲ ਕੇ ਕੁੱਕੜ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਣੇ।ਭਾਈਏ ਨੇ ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਕਿਹਾ ਉਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਹਨੇਂ ਆਖਿਆ ਭਾਬੀ ਸਾਂਭ ਲੈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਮੈਂ ਠੇਕਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ,ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ਟੇਢੇ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਟੇਢਾ ਸੀ, ਪਾ ਕੇ ਚੂਹੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਦਵਾਈ ਆਟੇ ਚ ਸਾਰੇ ਕੁੱਕੜ ਬੁਲਾ ਤੇ ਪਾਰ ਤੇ ਭੱਜ ਕੇ ਸਾਡੀ ਦਾਦੀ ਕੋਲ ਘਰ ਆਣ ਕੇ ਲੁਕ ਗਿਆ।ਓਧਰ ਲਾਲਾਲਾ ਹੋ ਗਈ।ਭਰਜਾਈ ਤੇ ਭਰਾ ਮਰੇ ਹੋਏ ਕੁੱਕੜਾਂ ਦੇ ਟੋਕਰੇ ਭਰ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੈਲਦਾਰ ਕੋਲ।ਜੈਲਦਾਰ ਨੇ ਸੇਮੇ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਦੇਖ ਸੇਮਿਆਂ ਸਿੱਧੀ

ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਦਾ ਭਰਾ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਜੇ ਸੱਚ ਦੱਸੇਂ ਤਾਂ।ਸੇਮ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਜੀ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਰੋਟੀ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਭਰਜਾਈ ਕੁੱਕੜ ਖੋਲ ਦੇਂਦੀ ਸੀ,ਉਹ ਮੇਰੇ ਆਟੇ ਚ ਚੁੰਜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸੀ ਕੱਲ ਕਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਠੇਕਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਤੇਰਾ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਫੇਰ ਠੇਕਾ ਦਵਾ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅੱਜ ਮੈਂ ਠੇਕਾ ਦਵਾ ਤਾ।ਜੈਲਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਬਈ ਇਹਦੀ ਕੀ ਗਲਤੀ ਆ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨੂੰ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਹੋ ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਧਰਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਸੇਮੇ ਦੀ ਜਾਨ ਛੁੱਟੀ।

ਸੇਮ ਚਾਚੇ ਦੀਆਂ ਓ ਭੋਲੇਪਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਅਜੀਬ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਢੰਗ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਚੱਲਦੇ ਕਟਰ ਤੇ ਉਂਗਲੀ ਰੱਖ ਕੇ ਧਾਰ ਚੈੱਕ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਇਸੇ ਚੱਕਰ ਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਂਗਲੀ ਵੀ ਚੀਰੀ ਗਈ ਸੀ।ਸਾਡੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਭਰਾ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀਹਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੇਬੂ ਚਾਚਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਲਈ ਸੂਟ ਬੂਟ ਪਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।ਜੰਡਿਆਲੀ ਤੋਂ ਫਗਵਾੜੇ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਜਾਣਾ ਸੀ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਬੱਸ ਫੜਕੇ।ਉਹਨੇ ਸੇਮ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਚੱਲ ਤੂੰ ਝੋਲਾ ਫੜ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਬਹਿ ਜਾਈਂ।ਦੇਬੂ ਚਾਚੇ ਹੋਰਾਂ ਸਾਈਕਲ ਤੋਰਿਆ ਤੇ ਸੇਮੇ ਨੂੰ ਚੜਨ ਦਾ ਇਛਾਰਾ ਕੀਤਾ।ਸੇਮ ਨੇ 30-35 ਕਿੱਲੋ ਦਾ ਝੋਲਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ,ਮਾਰੀ ਛਾਲ ਅਤੇ ਸਾਈਕਲ,ਮਾਲ ਸਮੇਤ ਦੇਬੂ ਚਾਚਾ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨਾਲੀ ਚ ਜਾ ਪਏ।ਸਭ ਕੁਝ ਖਿੱਲਰ ਗਿਆ।ਦੇਬੂ ਚਾਚਾ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਹੋਇਆ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਕਦੇ ਉਹਨੇ ਸੇਮ ਨੂੰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਚੜਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ।

ਪਿੰਡ ਸਾਡੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਚ ਜਿੱਥਿ ਮੇਰੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਹੋਰੀਂ ਲੋਹਾ ਠੋਂਪਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਓਥੇ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਹੋਰ ਸੀ ਜੀਹਨੂੰ ਅਸੀਂ ਲੱਭੂ ਬਾਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ।ਲੱਭੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਸੇਮ ਨੂੰ ਭੱਠੀ ਦੀ ਅੱਗ ਸਾਂਭਣੀ ਸਿਖਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਸੇਮ ਨੇ ਇੱਕ ਚੀਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਿੱਖੀ ਓਸ ਤੋਂ ਉਹ ਸੀ ਡੋਡੇ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪੀਣੇ।ਜੋ ਕਿ ਲੱਭੂ ਬਾਬਾ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।1977-78 ਚ ਪਿੰਢ ਛੱਡ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ,ਤਾਇਆ ਜੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਹੋਰੀਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆ ਵਸੇ ਤਾਂ ਸੇਮ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਿੰਡ ਦੇ 2 ਕੁ ਹੋਰ ਸਾਡੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਆ ਗਏ।ਲੱਭੂ ਬਾਬਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।ਸੋ ਭੱਠੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਸੇਮ ਚਾਚੇ ਕੋਲ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।ਤਿੰਨਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਜਿੰਨਾਂ ਕੰਮ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।ਸਰੀਰ ਪਤਲਾ ਤੇ ਮਸਕੂਲਰ ਸੀ।ਉਹ ਕਦੀ ਭਰ ਸਰਦੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਹਾਤਾ।ਨਾਂ ਹੀ ਕਦੀ ਉਹਨੇ ਕੋਟੀ ਸਵਾਟਰ ਪਾਇਆ ਸੀ।ਜਦੋਂ ਤੜਕੇ ਸਾਡੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਨਲਕਾ ਗਿੜ੍ਹਨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਉਣੀ ਤਾਂ ਸਮਝੋ 4 ਵੱਜ ਗਏ ਨੇ।ਸੇਮ ਚਾਚਾ ਨੇਮ ਨਾਲ ਸਣੇ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਮਰੇ ਚ ਜਾ ਮਾਲਾ ਫੇਰ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਇਹ ਉਹਦਾ ਨਿਯਮ ਸੀ।ਦਿਨ ਚੜੇ ਦੋਧੀ ਕੋਲੋਂ ਦੁੱਧ ਲਿਆ ਉਹਨੇ ਝਾੜੂ ਫੜ੍ਹ ਲੈਣਾ ਤੇ ਸਾਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਫਾਈਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਤੇ ਇਹੀ ਪੜੀ ਜਾਣਾ ‘ਗਾਵੋ ਸਚੀ ਬਾਣੀ,ਗਾਵਹੁ ਸਚੀ ਬਾਣੀ” ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉਹਨੂੰ ਕੁਝ ਆਉਂਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਉਹਨੂੰ ਏਡਾ ਚਾਅ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵਹਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਦਾ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਉਹਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਣਾ।ਐਤਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਓਹਦੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਦਿਨ ਸੀ।ਸੇਮ ਚਾਚੇ ਦਾ ਦਿਨ ਲੰਘਣ ਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਉਹਨੇ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਨਾਲ ਪਏ ਪਲਾਟ ਚੋਂ ਦਰੱਖਤ ਹੀ ਛਾਂਗਣ ਲੱਗ ਜਾਣੇ ਬਾਲਣ ਲਈ।60 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਚ ਵੀ ਉਹਦੀ ਖੁਰਾਕ ਬੜੀ ਸੀ ਇੱਕ ਟਾਈਮ ਦੀਆਂ ਉਹ 12-12 ਰੋਟੀਆਂ ਵੀ ਖਾ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ।ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਖਣਾ ਚਾਚਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਏਨੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ? ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਕਹਿਣਾ ਬੰਦੇ ਦੇ ਢਿੱਡ ਚ ਮਸ਼ੀਨ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੱਲਦੀ ਏ ਸੋ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।ਭਾਈਆ ਕਦੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਅੰਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਮੂੰਗਫਲੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ ਆਂਹਦਾ ਸੀ ਇਹ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਦੀ ਏ। ਉਹ ਕਦੇ ਛੇਤੀ ਬੀਮਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ।ਜੇ ਕਿਤੇ ਢਿੱਲਾ ਮੱਠਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਾਡਾ ਫੈਮਲੀ ਡਾਕਟਰ ਰਾਏ ਉਹਨੂੰ ਟੀਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਉਂਦਾ ਉਹਨੂੰ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ।

ਭਾਈਆ ਦੋ ਤਿੰਨੀ ਮਹੀਨੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪਿੰਡ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ।ਉਹਦੇ ਟਰੰਕ ਵਿੱਚ ਦੋ ਨਵੇਂ ਸੂਟ ਤੇ ਦੋ ਨਵੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ।ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰਫ ਪਿੰਡ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਲੇ ਕੁਚੈਲੈ ਹੀ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਭੱਠੀ ਦੇ ਕੋਲੇ ਦੀ ਤੇ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਬੋ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਉਹ ਬੋ ਸੁੰਘ ਕੇ ਰੋਣਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਤੇ ਭਾਈਏ ਦੀ ਅਕਸਰ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸੋਹਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਜੇ ਕੱਪੜੇ ਸੋਹਣੇ ਪਾ ਲਏ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਕਰੂੰ।ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਖਣਾ ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੂੰ ਹੁਣ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰ ਤਾਂ ਓਹਨੇ ਆਖਣਾ ਤੂੰ ਆਪ ਕਰਦਾਂ ਆਰਾਮ ਜਾ ਚਲਿਆ ਜਾ ਘਰ ਮੈਨੂੰ

ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ।ਇਹ ਲੜਾਈ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਫੇਰ ਦੋਵੇ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠੇ ਪੈਕਿੰਗ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਹੀ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਕਿਰਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ।

ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਟ ਕੇ ਪੀਹਣ ਬਣਾਉਣਾਂ ਆਟਾ ਪਿਸਾਉਣਾਂ,ਰਾਤ ਨੂੰ ਘਰ ਨੂੰ ਤਾਲੇ ਲਾਉਣੇ ਸਵੇਰੇ ਖੋਲਣੇ ਆਦਿ ਇਹ ਸਭ ਉਹਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵੀ ਤੇ ਗਲ਼ੀ ਮੁੱਹਲੇ ਵਾਲੇ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਚਾਚਾ ਕਹਿੰਦੇ ਜਾਂ ਭਾਈਆ ਕਹਿੰਦੇ ਉਹ ਜਗਤ ਚਾਚਾ ਸੀ।ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਕੇ ਉਸ ਕਹਿਣਾ ਲਓ ਜੀ ਉੜ ਗਈ ਸੁਆਹ ਇਹ ਉਹਦਾ ਤਕੀਆ ਕਲਾਮ ਸੀ।ਭਾਈਆ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਰੁੱਸ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਣੀ।ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤਾਈ ਤੇ ਮਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਂਦੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨੇ ਚੋਰੀ ਦਾਅ ਲਾ ਲੈਣਾ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਤੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਏ।ਫੇਰ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕੋ ਢੰਗ ਸੀ ਰਾਮਜੀ ਹਲਵਾਈ ਦੀਆਂ ਜਲੇਬੀਆਂ।ਭਾਈਏ ਨੇ ਜਲੇਬੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਤੇ ਵਰਤ ਖੋਲਣਾ।ਇਹ ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਨੂੰ ਕਦੀਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਏ।ਭਾਈਆ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹਵਨ ਸਮੱਗਰੀ ਵਾਲੀ ਧੂਫ ਚਾਹਟੇ ਨਾਲ ਖਾ ਗਿਆ ਦਵਾਈ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਈਨੋ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਟੀਨੋਪਾਲ ਪੀ ਗਿਆ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਫਤਾ ਪੈ ਗਈ ਮਸਾਂ ਬਚਿਆ।ਸੋ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆ ਸਨ।

ਮੇਰੇ ਤਾਇਆ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਸੀ ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਕਰਕੇ 6 ਕੁ ਵਜੇ ਸਾਡੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਤਾਇਆ ਜੀ ਦੇ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਆਣ ਬੈਠ ਜਾਣਾ।ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਾਰਨ ਤਾਇਆ ਜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਪੀਡ ਚ ਵੀ ਫਰਕ ਪੈਣਾ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਉਹ ਬੜਾ ਚੁੱਭਦਾ ਸੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਭਾਈਏ ਨੇ ਕਹਿ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਜੀ 8 ਵਜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਇਆ ਕਰੋ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਦਾ ਟੈਮ ਆ।ਭਾਈਏ ਤੋਂ ਉਹਦੀ ਮਰਜੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਸੀ,ਇੱਕ ਸਾਡਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਭਾਈਏ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਲੀ ਭੱਠੀ ਤੇ ਮਾਲ ਟੈਂਪਰ ਕਰਨ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਇਹਦੇ ਪਿਛੇ ਖੜ ਜਾਣਾ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਇਹਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਲਿਹਾਜੀ ਏ, ਭਾਈਏ ਨੇ ਅੱਗ ਤੇਜ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਓਹਦਾ ਮਾਲ ਈ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ।ਸਾਡਾ ਇੱਕ ਗਵਾਂਢੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਾਲਾ ਤੀਜੇ ਕੁ ਦਿਨ ਭਾਈਏ ਕੋਲੋਂ ਛੈਣੀ ਠਪਾਉਣ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਆਣ ਕੇ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਕਾਹਲ਼ ਪਾ ਦੇਣੀ ਭਾਈਏ ਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਘਣ ਐਸਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਛੈਣੀ ਭੁੜਕ ਕੇ ਓਹਦੇ ਭਰਵੱਟੇ ਤੇ ਜਾ ਲੱਗੀ ਲਹੂ ਦੀ ਤਤੀਰੀ ਵਗ ਉੱਠੀ, ਉਹ ਵੀ ਮੁੜਕੇ ਨਾ ਆਇਆ।ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ।ਪਿੱਛੋ ਆਣ ਕੇ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਭਈਏ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਤੇ ਅਕਸਰ ਭਾਈਏ ਦੀ ਸਿੰਗ ਫਸਾਈ ਭਈਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈਏ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਭਈਆਂ ਨੂੰ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ।ਸੋ ਦੂਸਰੇ ਤੀਸਰੇ ਕਦੇ ਭਾਈਏ ਨੇ ਭਈਆ ਢਾਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਭਈਏ ਨੇ ਭਾਈਆ।ਭਾਈਏ ਤੇ ਹੱਥ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਤੋਣੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਬੜੀ ਲਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਬਸ ਭਾਈਆ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਰੂਹ ਸੀ।ਅਸੀਂ ਕਦੀਂ ਕਦਾਈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕੈਸਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਸਾਡਾ ਭਾਈਏ ਨਾਲ? ਉਹ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤਾ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਵੀ। ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀਰਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਡੈਡੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀਰਾ।ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਭਾਈਆ ਵੀ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪੈ ਗਿਆ।ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆਂ ਕੱਲੇ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂਭ ਹੋਣਾ ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਕੁਝ।ਮੈਨੂੰ ਭਾਈਏ ਨੇ ਕਿਹਾ ਗੱਲ ਸੁਣ ਬੀਰ ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਾਂਭ ਲਈ ਧਿਆਨ ਰੱਖੀਂ।ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਭਾਈਆ ਤੂੰ ਕਿੱਥੇ ਚੱਲਿਆਂ? ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਵੀ ਓਹਦੇ ਕੋਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ।ਫੇਰ ਸੱਚ ਮੁਚ ਭਾਈਆ ਨਹੀਂ ਉੱਠਿਆ ਓਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ।ਅਖੀਰੀ ਸਮੇ ਭਾਈਏ ਦੀ ਅਵਾਜ ਨਿਕਲਣੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਮੈ ਆਖਣਾ ਭਾਈਆ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਬੋਲ, ਭਾਈਏ ਨੇ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਕਹਿਣਾ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁੱਕੜ ਮਾਰੇ ਸੀ ਨਾ ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਹਿਸਾਬ ਦਿੰਦਾ ਪਿਆਂ।ਪੂਰੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਭਾਈਆ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਭਾਈਏ ਦੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਉਹਨੂੰ ਚਮਚਿਆਂ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣਾਂ,ਨਵਾਉਂਣਾ ।ਭਾਈਆ ਚੜਾਈ ਵੀ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਐਤਵਾਰ ਓਹਦਾ ਸਸਕਾਰ ਅਸੀਂ ਓਥੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਭਾਈਏ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਮਰਨ ਦਾ ਦਿਨ ਵੀ ਰੱਬ ਕੋਲੋਂ ਮਰਜੀ ਨਾਲ ਮੰਗਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਕੀ ਨਾਮ ਦਵਾਂ ਪਰ ਭਾਈਆ ਸਾਡੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਹੱਸਦਾ, ਕੰਮ ਕਰਦਾ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਵਫਾਦਾਰੀ ਦੀ ਸੀਖ ਦਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ।

98153-77811

ਸਵੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ-
ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਕ ਪਰਿਪੇਖ

-ਡਾ. ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ

ਸੁਭਾਵਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੋਖਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ-ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉੱਤੇ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਆਯਾਮ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਯਾਮ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ, ਜਾਤੀ, ਨਸਲ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਧਰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ। ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ-ਇੱਛਾ-ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਯਾ ਫਿਰ ਸਵੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਲਹਿਰਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਖਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੋਂਦ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਨੂੰ ਹੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਿੱਖੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਨਿੱਕੀ ਉਮਰ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਿਜੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਰਪਿਤ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਬਹੁਰ ਸਾਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਰਵ ਉੱਚ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਵੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸੰਬੰਧ-ਸੇਵਾ, ਸਦਾਚਾਰ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਸਿੱਖ ਰਹਿਤਨਾਮਾ, ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ, ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਪੰਜ ਗੁਣਾ ਗਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਸੋਚ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਕਰਮ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਤੀਆਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਇਮਾਰਤ ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਦਾਚਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਰਥਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕਰਮ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਸੰਤੁਲਤ ਸੁਯੋਗ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਫੋਗੀ ਸੰਕੀਰਨ ਅਤੇ ਸਵਾਰਥ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵੀਨਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਸਵੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੀ ਉਹ ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਕਰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਵੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਇਸ ਇੱਛਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਰੂਪ ਸਮਝ ਹੋਣਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਵਾਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ਵਾਦੀ ਤਰੰਗ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਲੰਬੇ ਇਤਿਹਾਸ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਲ ਨਿਰਵਿਘਨ ਤੁਰੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸਾਡੀ ਮਨੁੱਖੀ ਘਾਲਣਾ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ 'ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ' ਨੂੰ ਸੁਭਾਅ ਵਜੋਂ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਇਹੀ ਨੈਤਿਕ-ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਖ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੈਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕਾ ਨੇ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਿਧਾਂਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਕਸਰ ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮ ਵਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਰਗਮਨ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਸਾਰ ਹੀ

ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਸਵੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਭਾਰਤੀ ਸੂਝਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸਨੂੰ 'ਰਤਾ' ਆਖਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਰਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਜਿਆਦਾ, ਵਿਆਖਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ 'ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚੱਲਣਾ' ਕੁਦਰਤੀ ਜਿਆਦਾ ਵਿਧੀਪੂਰਵਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਅਧਿਆਤਮ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਮੁਕਤ ਨਹੀ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਹੈ 'ਸਤ ਚਿੱਤ ਅਨੰਦ' ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਕਰਮ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਇਸ ਅੰਧਕਾਰ ਦਾ ਟੁੱਟਣਾ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਪੂਰਾ ਸਿੱਧ ਪੁਰਖ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਜਾਂ ਆਤਮ ਗਿਆਨੀ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬਿਖੇਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਯਾਤਰਾ (ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤਰੱਕੀ) ਦਾ ਰਸਤਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਇਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੱਚਾਈ, ਰਹਿਮਦਿਲੀ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਦੇ ਰਾਹੀ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਸਚ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਸਕਣ।

ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਤਹ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਉੱਤਮ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੋਜੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮੋ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ, ਪ੍ਰੇਮ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਮਿਠਾਸ ਵਰਗੇ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੁਧਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਉੱਤਮ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੱਚ ਨੂੰ ਦੋ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

-ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਭਾਵ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਅੰਤਿਮ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਪਰਾਭੌਤਿਕ (ਅਧਿਆਤਮਕ) ਭਾਵ।

ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਪੱਖ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਅਧਿਆਤਮ ਵਿਚ ਸੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਨੈਤਿਕ ਪੱਖ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸੱਚ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਹੈ ਪਰ ਸੱਚਾ ਚਰਿਤਰ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ। ਜੋ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਜਾਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਨੰਦ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਕਿਆ ਸਾਕੁ
ਜਿਨੀ ਸਚੁ ਪਛਾਣਿਆ ਸੇ ਸੁਖੀਏ ਜੁਗ ਚਾਰਿ

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਮ. 1 ਪੰਨਾ 55)

ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸਚਿ ਹੋਵਹਿ ਤਾ ਸਚੁ ਪਾਇਆ।

(ਵਾਰ ਆਸਾ ਮੰ.1 ਪੰਨਾ 472)

ਅਸੀਂ ਉੱਤਮ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹਤਪੂਰਨ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, "ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਸਚ ਤਾਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।" ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ 'ਸੱਚ ਦੀ ਕੋਠੜੀ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ 'ਸਚਿਆਰਾ' ਕਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਵੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਖਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੱਤ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਤੇ ਜੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਉੱਚ ਪੜਾਅ ਵਲ ਜਾਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੈਤਿਕ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਨਾਮ ਜਪੋ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਪਰੋਇਆ ਹੈ। ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆ ਦੀ ਕਿਰਤ, ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹਰ ਇਕ ਦੀ

ਪਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ-

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ ।

ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ।[5]

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਦਾਚਾਰੀ ਜੀਵਨ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਕੁ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਯਾ ਵਿਧਾਨ ਯਾ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜੇ ਪਰ ਇਹ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਫਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸੰਭਾਵੀ ਸਖਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਅਤੇ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਤੱਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਰਤੱਵ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਜਾਂ ਫਰਜ਼ ਹਨ-ਸੰਗਠਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ। ਇਹ ਕਾਰਜ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਅਤੇ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤਨਾਮਿਕਮਾਂ' ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸੰਤੁਲਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਨੈਤਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜਰੂਰੀ ਫਰਜ਼ ਹੈ- ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾ ਵਿਚ ਆਸਥਾ ਰਖਣਾ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਦੂਸਰੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ-ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਰਤਵ ਨਿਭਾਉਣਾ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ-ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ (ਆਪਾ ਚੀਨਨਾ)। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਰਤੱਵਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉੱਤਮ ਗੁਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਰਤੱਵ ਹੈ- ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾ ਕੇ ਰਖਣਾ। ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, "ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਦੁਖਾਉ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰੇਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿਉ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿੱਖ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੱਚਾ ਧਾਰਮਿਕ ਮਨੁੱਖ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਬਹੁ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਕਿਤਾਬ ਐਥਿਕਸ ਆਫ ਦ ਸਿਖਸ (Ethics of the sikhs) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਜਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ। ਕਰਤੱਵ ਦਾ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਮੂਲ ਵੀ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਕੋਈ ਵੀ ਫਰਜ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੜਾਅ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ। ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸਨੂੰ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਨੇ ਰਜਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅੱਗੇ ਆਤਮ ਸਮਰਪਣ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਜਿਆਦਾ ਠੀਕ ਹੈ-ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ- 'ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲ।' ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਰਤਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਚਲਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਿਯਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰਾਹ ਦੇ ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਪੱਖ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੰਜ ਖੰਡਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਪੰਜ ਮੰਰਤੀ ਚਾਲ (five fold movement) ਹੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਅੰਤਿਮ (ਇਲਾਹੀ) ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵੀ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਨ ਨੇ ਅਲੌਕਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਖੰਡ ਧਰਮ ਖੰਡ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੇ ਅਰਥ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ-ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਇਕਸਾਰ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜ੍ਹਾਅ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਰਥਾ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਫਰਜ ਨਿਭਾਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਨੈਤਿਕ ਕਾਰਜ ਕਰਤਾ ਤ੍ਰੈ ਆਯਾਮੀ ਪੜਾਅ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤਿੰਨ ਖੰਡਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ-ਗਿਆਨ ਖੰਡ, ਸਰਮ ਖੰਡ ਅਤੇ ਕਰਮ ਖੰਡ।

ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਗਿਆਨ ਦਾ ਆਯਾਮ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਾਰਥਕ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦੀ ਹਰ ਇਕ

ਵਸਤੂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਬਾਰੇ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਗੁਪਤ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਮ ਖੰਡ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਤੱਤ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਹਜ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਿਰਫ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਇਹ ਸੁਹਜ ਗਿਆਨ, ਮਨ ਤਰਕ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਪੱਖੋਂ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤਰੱਕੀ ਸੱਚ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਮ ਖੰਡ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਆਯਾਮ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਖੰਡ ਜਾਂ ਕਰਮ ਦਾ ਆਯਾਮ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਰਮ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਇਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਉਹ ਪੜਾਅ ਜਿੱਥੇ ਅਨੰਦ ਉੱਤਮ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹੈ। ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਆਚਰਨ ਵਰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਚਖੰਡ ਦਾ ਪੜਾਅ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗਿਆਨ, ਸਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਮੁਸਕਿਲ ਹੈ-ਨਾਨਕ ਕਥਨਾ ਕਰੜਾ ਸਾਰ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਯੋਗ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਨਾਮ ਜਪੋ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਸਵੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਯੰਤਰ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਾਅ ਦੇਣਾ ਭਾਰਤੀ ਰਿਵਾਇਤ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਣਯੋਗ ਹੈ।

94177-55554

ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋ. ਅਤੇ ਮੁੱਖੀ

ਫਿਲਾਸਫੀ ਵਿਭਾਗ

ਸਰਕਾਰੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕਾਲਜ, ਬਠਿੰਡਾ

ਹਵਾਲੇ

1. ਸੁਰਿਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ-ਫਿਲਾਸਫੀ ਆਫ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨਵਰਸਿਟੀ, 1969) ਪੰ. 54

2. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ethics of sikhs (ਪਟਿਆਲਾ:ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ, 1983) ਪੰਨਾ.96

3. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸਰੀ ਰਾਗ ਮ.੧ (5-14) ਪੰਨਾ-62.

4. ਇਬਿਦ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ.੧ (7-5) ਪੰਨੇ 1344-45

5. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਜਪੁਜੀ, ਪੰਨਾ 8

6. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ The ehtical philosophy of Guru Nanak (Calcutta. The university of Calcutta, 1973) ਪੰਨਾ 63

7. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ op. cit, ਪੰਨਾ 129

ਅਨੁਵਾਦ: ਡਾ. ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ

ਧਾਰ ਲਿਆ ਅਵਤਾਰ

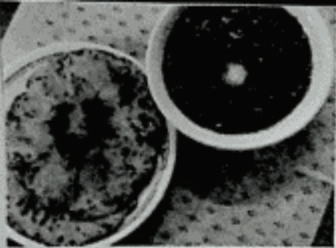
-ਲਖਵਿੰਦਰ ਬਾਜਵਾ

ਟਿੱਬੇ ਮੋਟੀ ਰੇਤ ਦੇ, ਉੱਚੇ ਨੀਵੇਂ ਜਾਣ।
ਉੱਤੇ ਫਸਲਾਂ ਸੋਹਣੀਆਂ, ਛੱਡੇ ਤੰਬੂ ਤਾਣ।
ਸਰੋਂ ਖਿੜੀ ਵਿੱਚ ਜੂਹ ਦੇ, ਬੰਨ੍ਹੇ ਸੋਹਣਾ ਰੰਗ।
ਪੀਲੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ, ਚਾੜ੍ਹਨ ਲੋਕ ਪਤੰਗ।
ਪੀਲੇ ਭੂਸ਼ਣ ਪਾ ਕੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਕਲੀ ਪਾਉਣ।
ਆਈ ਅੱਜ ਬਸੰਤ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਵਿਹੜੇ ਗਾਉਣ।
ਨਿੰਮ ਧਰੇਕਾਂ ਫੁੱਲੀਆਂ, ਖਿੜੇ ਬਸੰਤੀ ਫੁੱਲ।
ਵਗੇ ਸਮੀਰ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਮਹਿਕੀ ਖ਼ਲਕਤ ਕੁੱਲ।
ਭਿੰਨੀ ਭਿੰਨੀ ਮਹਿਕ ਹੈ, ਜਾਪੇ ਲੋ ਮਲਿਆਨ।
ਕਿਸ ਦੀ ਕਰਦੀ ਆਰਤੀ, ਸ਼ੈਲ ਬਸੰਤ ਜਵਾਨ।
ਬਾਗੀਂ ਬੋਲਣ ਬੁਲਬੁਲਾਂ, ਭੌਰੇ ਗਾਉਣ ਹਿੰਡੋਲ।
ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸੰਗ ਤਿਤਲੀਆਂ, ਕਰਦੀਆਂ ਫਿਰਨ ਕਲੋਲ।
ਗੇਂਦਾ ਦਾਊਦੀ ਫੁੱਲਿਆ, ਖਿੜੀ ਚਮੇਲੀ ਆਬ।
ਮਹਿਕਾਂ ਫਿਰੇ ਬਿਖੇਰਦਾ, ਚੰਬਾ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬ।
ਖੇੜੇ ਲੱਦੀਆਂ ਡਾਲੀਆਂ, ਚਮਕਣ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ।
ਕਾਮਦੇਵ ਤੇ ਰੱਤੀ ਨੇ, ਧਰਿਆ ਸੋਹਣਾ ਸਾਂਗ।
ਨੂਰ ਬਰਸਿਆ ਜ਼ਿਮੀਂ ਤੇ, ਖਿੜੀਆ ਪਿਆ ਅਕਾਸ਼।
ਓਹੋ ਭਰੇ ਸੁਗੰਧੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਆਏ ਸਵਾਸ।
ਨਾਲ ਹੈਰਾਨੀ ਵੇਖਦੇ, ਕੈਸਾ ਚੜ੍ਹੇ ਸਰੂਰ।
ਖਲਕਤ ਡਿੱਠਾ ਆਂਵਦਾ, ਕਿਤੋਂ ਅਨੋਖਾ ਨੂਰ।
ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਗ੍ਰਾਮ ਹੈ, ਘਰ ਕੱਚੇ ਖਪਰੈਲ।
ਐਪਰ ਸਭ ਲਿੱਪੇ ਪੁੱਤੇ, ਕਰਕੇ ਬੜਾ ਖਿਆਲ।
ਪੁੱਛਣ ਹਰੀਆਂ ਡਾਲੀਆਂ, ਕਿ ਘਰ ਆਇਐ ਕੌਣ?
ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ ਪਈ ਵੰਡਦੀ, ਫਿਰੇ ਅਨੋਖੀ ਪੌਣ।
ਵਿਹੜਾ ਕਿਰਤੀ ਇੱਕ ਦਾ, ਅੱਜ ਅਨੋਖਾ ਜਾਣ।
ਭਰਿਆ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਹੈ, ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਆਣ।
ਮਾਲਕ ਏਸੇ ਘਰ ਦਾ, ਕਰੇ ਲੋਹਾਰਾ ਕਾਰ।
ਸ਼ਾਇਦ ਭੱਠੀ ਤਾਅ ਕੇ, ਤਿੱਖੇ ਕਰੇ ਔਜਾਰ।
ਪਰ ਇਹ ਉਹ ਨਾ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਰੱਬੀ ਨੂਰ।
ਮੂਸਾ ਨੇ ਜੋ ਵੇਖਿਆ, ਸੀ ਉੱਤੇ ਕੋਹਤੂਰ।
ਪਾਪ ਧਰਤ ਦੇ ਮੇਟਣੇ, ਵਧੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ।
ਆਪ ਜ਼ਿਮੀਂ ਤੇ ਆ ਗਿਆ, ਰੂਪ ਧਾਰ ਭਗਵਾਨ।
ਮਿਲਣ ਵਧਾਈਆਂ ਲੱਗੀਆਂ, ਲਾਗੀ ਆ ਆ ਬਹਿਣ।
ਜੱਸੇ ਦੇ ਘਰ ਵੱਸਿਆ, ਮੀਂਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣ।
ਸਦਾ ਕੌਰ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ, ਹੈ ਹੀਰਾ ਕੋਹਨੂਰ।
ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤੇ ਜੱਗ ਤੋਂ, ਵੱਖਰਾ ਆਖਣ ਨੂਰ।
ਹਰ ਕੋਈ ਇਹ ਆਖਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਲਵੇ ਨਿਹਾਰ।
ਚੰਨ ਚੌਧਵੀਂ ਰਾਤ ਦਾ, ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਰਿਹੈ ਖਿਲਾਰ।
ਅੱਜ ਬਸੰਤ ਪੰਚਵੀਂ, ਲੋਕੀਂ ਪਏ ਮਨਾਉਣ।
ਰਾਗੀ ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਵਿੱਚ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਸ਼ੁਭ ਗਾਉਣ।
ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਬਹੱਤਰਾ, ਵੀਰਵਾਰ ਦਾ ਵਾਰ।
ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਸੀ ਪੰਚਵੀਂ, ਧਾਰ ਲਿਆ ਅਵਤਾਰ।
ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ 'ਬਾਜਵਾ', ਲੈ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ।
ਕੁਦਰਤ ਕਰਦੀ ਆਰਤੀ, ਸੋਹਣਾ ਥਾਲ ਸਵਾਰ।

***

ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾ

ਪਾਠਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਦਾਰਾ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਧਿਆਨ 'ਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਸਿਕ ਵਰਿਆਮ ਨਿਯਮਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਰਿਹਾ। ਅਦਾਰਾ ਵਰਿਆਮ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਂਟ-ਛਾਂਟ ਦੇ ਪਰਚਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰਚਾ ਨਾ ਮਿਲਣ/ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਦਫ਼ਤਰ ਵਰਿਆਮ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਪਤੇ ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।

ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸੌਗਾਤ

ਸਰੋਂ ਦਾ ਸਾਗ ਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ

-ਬਲਦੇਵ ਮਾਧੋਪੁਰੀ

ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਸਾਗ ਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ, ਬੰਦੇ ਦੇ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹੀਆਂ ਕਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਬੰਦਾ ਜਿਊਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਨ ਜੀ-ਫ਼ਲ, ਫਰੂਟ, ਮੇਵੇ, ਅੰਨ, ਦਾਲਾਂ ਅਤੇ ਹਰੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ।...ਤੇ ਹਰੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਜੀ ਮੌਸਮੀ ਹਰਾ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਸਾਗ। ਜ਼ਮਾਨਾ ਮੌਡਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਬਾਜ਼ਾਰੋਂ ਬਣੀ-ਬਣਾਈ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ.....1

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਾਜ਼ਾਰੋਂ ਬਣਿਆ-ਬਣਾਇਆ ਸਾਗ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਖਾਣ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਗੱਲ ਹੈ-ਇਸ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਜੁੱਗ ਵਿਚ ਤਰਕੀਬਾਂ ਨਵੀਆਂ ਹੀ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਸਾਗ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਚੁਲ੍ਹੇ ਤੇ ਪਕਾਇਆ ਜਾਂ ਰਿੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ-ਕੁੱਕਰ ਵਿਚ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਗੈਸ ਨੂੰ ਔਨ ਕਰਕੇ। ਅਖੇ ਜੀ ਏਦਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਟਾਇਮ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਪੱਕਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਸਾਗ ਦੀ-ਬਜ਼ਾਰੋਂ ਲਿਆਂਦਾ...ਧੋਤਾ....ਕੱਟਿਆ....ਤੇ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਕੁੱਕਰ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਢੱਕਣ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੈਸ ਚਲਾ ਕੇ ਟਾਇਮ ਦੇਖ ਲਿਆ ਤੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ- "ਇਸ ਨੇ 25 ਮਿੰਟ ਵਿਚ ਬਣ ਜਾਣਾ.....ਨੀ ਕੁੜੀਏ 20 ਮਿੰਟ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਗੈਸ ਬੰਦ ਕਰ ਦਈਂ।" ਲਓ ਜੀ ਸਾਗ ਤਿਆਰ ਐ.....ਕਈ ਲੋਕ ਅੱਲਣ (ਮੱਕੀ ਦਾ ਆਟਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਂਵੇਂ ਈ ਤੁੜਕਾ ਲਾ ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਕਈ ਲੋਕ ਤੁੜਕੇ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਮੱਖਣ ਜਾਂ ਦੇਸੀ ਘਿਓ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਖੇ, ਕਿਹੜਾ, ਘੋਟਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਵੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਸੀ ਮੌਡਰਨ ਸਾਗ ਦੀ ਗੱਲ.....ਪਰ ਪਿਆਰਿਓ, ਅਸਲੀ ਘਰ ਦੇ ਬਣੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਸਾਗ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ:

ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਿਆਲ, ਯਾਨੀ ਸਤੰਬਰ-ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਸਾਗ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਡੇਢ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਘਰੇਲੂ ਔਰਤਾਂ ਲੌਢੇ ਕੁ ਵੇਲੇ ਯਾਨੀ ਢਾਈ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਖੇਤਾਂ ਵਲ ਨੂੰ ਸਾਗ ਤੋੜਨ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਹਰੀਆਂ ਕਚੂਰ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਸਾਗ ਤੋੜਨ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅੱਗੋਂ ਸ਼ੌਕੀਨ ਗੱਭਰੂ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਬੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਾਗ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ-ਮੁਸ਼ਕ ਵੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਗ ਤੋੜਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਵਾਜ ਮਾਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ- "ਕਿਹੜੀ ਆਂ ਤੂੰ ਸਾਗ ਤੋੜਦੀ, ਹੱਥ ਸੋਚ ਕੇ ਗੰਦਲ ਨੂੰ ਪਾਈਂ।"

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਸਾਗ ਗੰਦਲਾਂ ਵਾਲਾ ਘਰ ਲੈ ਆਉਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਸਾਫ ਕਰਕੇ (ਅੱਗੇ ਧੋਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਘੱਟ ਹੀ ਸੀ) ਸਾਗ ਚੀਰਨ ਵਾਲੀ ਦਾਤੀ ਨਾਲ ਘਰ ਦੀ ਬੇਬੇ ਨੇ ਸਾਗ ਚੀਰਨਾ। ਉਧਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰਹ ਨੇ ਗੋਹੇ ਦੀਆਂ ਪਾਥੀਆਂ ਦੀ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰੇਣ ਲਾ ਕੇ ਘਾਹ-ਫੂਸ (ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਬੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਤੀ ਨਾਲ ਸਾਗ ਚੀਰਨਾ ਘੱਟ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹਨ।) ਨਾਲ ਅੱਗ ਬਾਲਣੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਪਾਥੀਆਂ ਸਲ੍ਹਾਣੀਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਫੜਦੀਆਂ ਸਨ। ਨੂੰਹ ਨੇ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਸਿਰ-ਖਪਾਈ ਕਰਦੀ ਨੇ ਅੱਗ ਮਚਾਉਣੀ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅੱਗ ਬਲਣ ਲੱਗ ਪੈਣੀ ਤਾਂ ਤੌੜੀ (ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਪਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਗੋਲ ਮੂੰਹ ਵਾਲਾ ਪਤੀਲਾ) ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਚੁੱਲੇ ਉਤੇ ਰੱਖ ਦੇਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪਾਥੀ ਚੁੱਲੇ ਵਿਚ ਲਾ ਦੇਣੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਅੱਗ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜਦ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਲੂਣ ਵੀ ਪਾ ਦੇਣਾ। ਓਧਰੋਂ ਬੇਬੇ ਨੇ ਨੂੰਹ ਨੂੰ 'ਵਾਜ ਮਾਰਨੀ-" ਧੀਏ ਮੈਂ ਸਾਗ ਚੀਰਤਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਤੌੜੀ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇ। ਨੂੰਹ ਨੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸਾਗ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਚੁੱਲੇ ਵਿਚ ਸੁੱਟਣਾ ਤੇ ਕਹਿਣਾ ਸਾਡੇ ਸਾਗ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤੇ ਸਾਗ ਤੌੜੀ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਲੱਕੜ ਦੀ ਕੜਛੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਦੱਬਣਾ, ਜਦ ਨੂੰ ਬੇਬੇ ਨੇ ਚੁੱਲੇ ਮੋਹਰੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਡਾਹ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਣਾ ਤੇ ਹੱਥ ਸੇਕਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣੇ। ਨੂੰਹ ਨੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਝਾੜੂ ਬਹਾਰੂ ਕਰਕੇ ਸਾਫ-ਸਫਾਈ ਕਰਨੀ। ਬੇਬੇ ਨੇ ਨਾਲੇ ਅੱਗ ਸੇਕਦੀ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਾਗ ਵਿਚ ਕੜਛੀ ਫੇਰੀ ਜਾਣੀ ਤੇ ਪਾਥੀ ਲਾਈ ਜਾਣੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਸੇਕਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਗ ਤੌੜੀ 'ਚੋਂ ਉਬਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅੱਗ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਬੇਬੇ ਨੇ ਵਾਜ ਮਾਰਨੀ- "ਧੀਏ ਫੂਕਨਾ ਤਾਂ ਫੜਾਈਂ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਹੈ ਈ ਨਈਂ। ਪਤਾ ਨਈਂ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਖੇਲਦਿਆਂ ਨੇ ਕਿਥੇ ਸੁੱਟਤਾ?" ਬਹਾਰੀ ਫੇਰਦੀ ਨੂੰਹ ਨੇ ਕਹਿਣਾ- ਬੇਬੇ, ਛੋਟਾ ਜੁਆਕ ਗਿੰਦੀ ਫੂਕਨੇ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਹੈਥੇ ਕਿਤੇ ਉਰੇ-ਪਰੇ ਪਿਆ ਹੋਣਾ। ਔਹ ਪਿਆ ਈ ਮੰਜੇ ਹੇਠ....ਮੈਂ ਲਿਆਈ।" ਨੂੰਹ ਨੇ ਫੂਕਨਾ ਲਿਆਉਣਾ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਨੇ ਕਹਿਣਾ-"ਅੱਛਾ ਮੈਂ ਉਠਦੀ ਆਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਦੇਖ ਸਾਗ ਨੂੰ।" ਬੇਬੇ ਨੇ ਗੋਡਿਆਂ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਉਠਣਾ ਤੇ ਦਲਾਨ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਰਜਾਈ ਲਪੇਟ ਲੈਣੀ।

ਨੂੰਹ ਨੇ ਸਾਗ ਵਿਚ ਕੜਛੀ ਘੋਟਣੀ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਣਾ ਪਈ ਸਾਗ ਪੂਰਾ ਘੁਲ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਹੇਠੋਂ ਅੱਗ ਮੱਠੀ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਹੋਰ ਪਾਥੀ ਨਾ ਲਾਉਣੀ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਤੌੜੀ ਓਵੇਂ ਹੀ ਚੁੱਲੇ ਤੇ ਪਈ ਰਹਿਣ ਦੇਣੀ। ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕੰਮ ਸਮੇਟ ਲੈਣੇ।

ਖਾਓ-ਪੀਆ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਨੂੰਹ ਨੇ ਜਾਂ ਘਰ ਦੀ ਤਗੜੀ

(ਜੁਆਨ) ਹੋਈ ਕੁੜੀ ਨੇ ਸਾਗ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਥੱਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਰੱਖ ਲੈਣਾ ਤੇ ਤੌੜੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤਿੰਨ ਠੁੰਮ੍ਹਣੇ ਦੇ ਲੈਣੇ ਤਾਂ ਕਿ ਹਿੱਲੇ ਨਾ। ਫੇਰ ਅੱਲਣ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਾਗ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਘੋਟੀ ਜਾਣਾ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬੁੱਕ ਕੁ ਅੱਲਣ ਸਾਗ ਵਿਚ ਰਲਾ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਸਨੂੰ ਖੂਬ ਘੋਟਣਾ। ਸਾਗ ਘੋਟਦਿਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਘੋਟਣ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾਹ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਘੋਟਣੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹਟਦੀ। ਜਦ ਸਾਗ ਮਲਾਈ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਲਈ ਤੌੜੀ ਫੇਰ ਚੁੱਲੇ ਤੇ ਰੱਖ ਦੇਣੀ ਤਾਂ ਕਿ ਅੱਲਣ ਕੱਚਾ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਜਾਣੀਆਂ ਨੇ ਰਲ਼ ਕੇ ਸਾਗ ਬਣਾ ਲੈਣਾ।

ਲਓ ਜੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਸੀ ਗੰਦਲਾਂ ਦਾ ਸਾਗ। ਖਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗੂਗਾ, ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣਿਆ! ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਸਾਗ ਨਾਲ ਮੱਕੀ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਵੀ ਬਣਾਉਣੀਆਂ। ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਰਲ਼ਵਾਂ ਸਾਗ ਯਾਨੀ ਮਿਕਸ ਸਾਗ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਸਾਗ ਤਾਂ ਲਿਆਉਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚੋਂ ਹਰੀ ਮੇਥੀ, ਭੂਕਾਂ ਵਾਲਾ ਹਰਾ ਲਸਣ, ਹਰਾ ਧਨੀਆ, ਹਰੀ ਪਾਲਕ, ਵੀ ਘਰ ਦੀਆਂ ਸੁਆਣੀਆਂ ਲੈ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਧੋ ਕੇ, ਫੇਰ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਚੀਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਬਲਦੇ ਸਾਗ ਵਿਚ ਹਰੀਆਂ ਮਿਰਚਾਂ ਵੀ ਸੁੱਟ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਿੱਝਣ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਘਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਬਈ ਅੱਜ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਮਿਕਸ ਸਾਗ ਬਣ ਰਿਹੈ! ਇਹ ਗੰਦਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਾਗ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਆਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਲਸਣ-ਅਦਰਕ-ਪਿਆਜ਼ ਨੂੰ ਤੇਲ ਵਿਚ ਫਰਾਈ ਕਰਕੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਿਕਸ ਸਾਗ ਪਾਈਦਾ ਹੈ....ਕਯਾ ਲਪਟਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸਾਗ! ਜੀਕਰਦੈ ਤੱਤਾ ਹੀ ਖਾ ਜਾਈਏ, ਪਰ ਜੀਭ ਸੜਨ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੋਸਾ ਕੋਸਾ ਹੀ ਖਾਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਖਾਨੇ ਆਂ.....ਖਾਨੇ ਆਂ.....ਜ਼ਰਾ ਸਬਰ ਤਾਂ ਕਰੋ!

ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੀਲੇ-ਪੀਲੇ, ਨਿਕੇ-ਨਿਕੇ ਫੁੱਲ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸਜਾਵਟ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵਲ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਹਰਿਆਲੀ ਦੇ ਉਪਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਫੁਲ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਨ ਬਾਗ-ਬਾਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਫਲੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਸੁਕਾ ਕੇ ਵਿਚੋਂ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਬੀਜ ਝਾੜ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜਕੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਤੇਲ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਖਾਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਨਾਉਟੀ ਘਿਓ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇਲ ਦਾ ਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘਿਉ ਨਾਲੋਂ ਤੇਲ ਵਧੀਆ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਤੇਲ ਦੀ ਮਾਲਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲਚਕੀਲਾਪਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚਮੜੀ ਨੂੰ ਨਰਮ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।......ਤੇ ਫੇਰ ਹੁਣ ਕਰੀਏ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਗੱਲ! ਇਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਅਜੀਬ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਰਮ-ਨਰਮ ਤੇ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਖਾਣੀ ਤਾਂ ਸੁਖਾਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਔਰਤ ਨੇ ਬਣਾਉਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਕੇ ਦੇਖੋ.....ਕਿੰਨਾ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ-ਨੂੰਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਣੀਆਂ ਬਈ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਇਂਝ ਪਕਾਈਦੀ ਹੈ! ਚਕਲੇ ਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦਾ ਲਿਫਾਫਾ ਰੱਖ ਕੇ ਫੇਰ ਥੱਪ ਕੇ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਂਦੀਆਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਵੇ ਤੇ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਰੋਟੀ ਟੁੱਟ ਕੇ ਭੁੰਜੇ ਜਾ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ ਹੈ-"ਆਹ ਲੈ ਪੱਕ ਗਈ ਰੋਟੀ!"

ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤਾਂ, ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਪਕਾਉਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਬੜੇ ਸ਼ੌਂਕ ਨਾਲ। ਉਹ ਵੀ ਚੁੱਲਾ ਬਾਲ਼ ਕੇ। ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹਾਲ਼ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕੀ ਕਰਨਾ, ਆਮ ਚੁੱਲੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਾਲ ਲੈਣੀ ਪਾਥੀਆਂ ਦੇ ਰੋਣ ਲਾ ਕੇ.....ਤੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਲੱਕੜ ਦੀ ਪਰਾਤ ਵਿਚ ਮੱਕੀ ਦਾ ਆਟਾ ਮਲ਼ਣ ਲਾ ਦੇਣਾ ਤੇ ਕਹਿਣਾ-"ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਾਣੀ ਆਟੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁੰਨ੍ਹ।" ਕੁੜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਬਹਾਨੇ ਆਟਾ ਗੁੰਨਣਾ ਸਿਖ ਜਾਣਾ। ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਤੇ ਤਵਾ ਰੱਖ ਦੇਣਾ। ਜਦ ਤਵਾ ਚੰਗਾ ਤੱਤਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਔਰਤ ਨੇ ਮਲ਼ੇ ਹੋਏ ਆਟੇ ਦਾ ਪੇੜਾ ਬਣਾ ਕੇ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਲੈਣਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਥੱਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਵਧਾਉਂਦੇ ਪੂਰਾ ਹੱਥ ਫੈਲਾ ਕੇ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਣੀ ਤੇ ਗਰਮ ਹੋਏ ਤਵੇ ਉਤੇ ਬੜੇ ਇਹਤਿਆਦ ਨਾਲ ਪਾ ਕੇ ਹੱਥ ਰੋਟੀ ਹੇਠੋਂ ਕੱਢ ਲੈਣਾ। ਜਦ ਰੋਟੀ ਦਾ ਇਕ ਪਾਸਾ ਪੱਕ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਾਸਾ ਉਲਟਾਅ ਦੇਣਾ। ਜਦ ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ ਸੇਕ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਔਰਤ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ-"ਲੈ ਇਸਨੂੰ ਅੱਗ ਤੇ ਰਾੜ੍ਹ। ਕੁੜੀ ਨੇ ਅੱਗ ਮੋਹਰੇ ਰੱਖ ਕੇ ਰੋਟੀ ਸੇਕਣੀ ਤਾਂ ਉਹ ਫੁੱਲ ਜਾਣੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਨੇ ਰੋਟੀਆਂ ਤਵੇ ਤੇ ਪਕਾਈ ਜਾਣੀਆਂ ਤੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਅੱਗ ਤੇ ਸੇਕੀ ਜਾਣੀਆਂ। ਜਦ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੋਹਰੇ ਬੋਰੀਆਂ ਜਾਂ ਫੱਟੇ ਡਾਹ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਆ ਬੈਠਣਾ। ਸਾਗ ਤਾਂ ਪਹਿਲੋਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਨੇ ਸਾਗ ਵੱਡੀਆਂ ਕੌਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਉਤੇ ਮਖਣੀ ਦਾ ਪੇੜਾ ਰੱਖ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਥਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਰੋਟੀਆਂ ਰੱਖ ਕੇ ਵਰਤਾਉਣਾ।

ਇਕ-ਦੋ ਤਰੀਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਦੇ-ਆਟੇ ਵਿਚ ਮੂਲੀਆਂ 'ਕੱਦੂ ਕੱਸ ਕਰਕੇ ਰਲਾ ਕੇ, ਜਾਂ ਹਰੇ ਮੇਥੇ-ਮੇਥੀ ਰਲਾ ਕੇ, ਵਿਚ ਹਰੀਆਂ ਮਿਰਚਾਂ ਪਾ ਕੇ, ਵਿਚ ਲੂਣ ਮਸਾਲਾ ਰਲਾ ਕੇ ਵੀ ਵਧੀਆ ਰੋਟੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤਵੇ ਉਤੇ ਪਈ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਘਿਓ ਨਾਲ ਤਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਥਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਦੂਰ ਤਕ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਖਾਓ ਤਾਂ ਬੜਾ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੱਖਣ ਦਾ ਪੇੜਾ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਖਾਧਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਯਾ ਬਾਤਾਂ ਹਨ।

ਲਓ ਜੀ, ਹੁਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਹੀ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਕਿ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਸਾਗ ਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਦੋਨੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕਰੋ, ਤੇ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਖਾਓ।

ਮੋਬ-98153-04011

ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ

ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜੂਰੀ ਵਿੱਚ ਰਾਮਪੁਰਾ ਬਠਿੰਡਾ ਸੜਕ ਹਾਦਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਈ ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸ਼ਰਧਾਜਲੀ ਸਮਾਗਮ

ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ (ਬਠਿੰਡਾ) ਸੜਕ ਹਾਦਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸੋਗ ਸਮਾਗਮ

• ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਸਮੇਤ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ 10 ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ

8 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਰਾਮਪੁਰਾ ਬਠਿੰਡਾ ਰੋਡ ਤੇ ਭਿਆਨਕ ਬੱਸ ਹਾਦਸੇ ਵਿੱਚ 10 ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਆਖ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਧੁਆਂਖੀ ਧੁੰਦ ਕਾਰਨ ਬਸ ਦੁਰਘਟਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਚਕੇ ਦੂਸਰੀ ਬੱਸ ਦਾ ਇੰਤਜਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ

LATE. KHUSHVEER KAUR

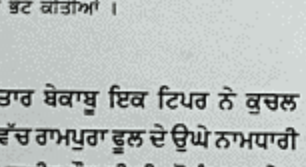
ਰਾਮਪੁਰਾ ਬਠਿੰਡਾ ਸੜਕ ਹਾਦਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਈ ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸਮੁਚੀਆਂ ਵਿਛੜੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ 10 ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾਜਲੀਆਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ।

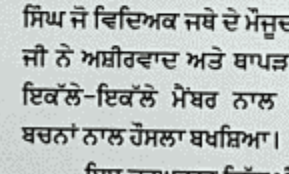
ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ ਰਫਤਾਰ ਬੇਕਾਬੂ ਇਕ ਟਿਪਰ ਨੇ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਬੱਚੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਦੇ ਉਘੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇਕ ਲੜਕੀ ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਸੰਤ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਸੂਬਾ ਬੋਘਾ ਸਿੰਘ ਸੈਦੋਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਵੀ ਸੀ। ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਬਹੁਤ ਹੋਣਹਾਰ, ਖੁਸ਼ਤਬੀਅਤ ਬੀ. ਐਸ. ਸੀ ਮੈਡੀਕਲ ਦੀ ਇਕ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਸੀ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸਤਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਜਥੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਧੀਆ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰਤਾ ਸੀ।

ਸੜਕ ਹਾਦਸਾ ਵਾਪਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੰਗਲੌਰ ਤੋਂ ਫੋਨ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੁੱਖ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ 14 ਨਵੰਬਰ ਦਾ ਭੋਗ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਘਰ ਆਕੇ ਦੁੱਖ ਵੰਡਾਇਆ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਤੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਆਕ ਜਥਾ ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਚਾ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੋ ਵਿਦਿਅਕ ਜਥੇ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ, ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅਤੇ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਇਕੱਲੇ-ਇਕੱਲੇ ਮੈਂਬਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਾਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਹੌਸਲਾ ਬਖਸ਼ਿਆ।

ਇਸ ਦੁਰਘਟਨਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਲੀਨ ਹੋਏ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਅਤੇ ਸੋਗ ਸਮਾਗਮ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਮਾਰਕ ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਵਿਛੜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ 10 ਸਧਾਰਨ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਏ ਗਏ।

ਜਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਿਖਾ ਰਾਣੀ, ਨੈਨਸੀ ਗੋਇਲ, ਲਵਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ, ਰਫੀ ਮੁਹੰਮਦ, ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਈਸ਼ਵਰ ਜਿੰਦਲ, ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਇਸ ਸਰਧਾਂਜਲੀ ਸੋਗ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਿਗੜ ਰਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦੋਸੀ ਠਹਿਰਾਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੇਵਕ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਘਟਨਾ ਸੜਕ ਦੁਰਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੱਤਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਮਿਲਜੁਲ ਦੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਨ, ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਸਾਸ਼ਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਪੁਲੀਸ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਬਜੀ ਵਾਲੀ, ਰਾਤ ਦੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਈ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਪੁਲੀਸ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸਮਝਦੀ ਹੋਈ ਪਾਸੇ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਦੁਰਘਟਨਾ ਨਾ ਵਾਪਰਦੀ। ਸਰਕਾਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸਮਝਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਨਿੱਕੀ ਦੁਰਘਟਨਾ ਵੀ ਵਾਪਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਪੂਰਨ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਘਟਨਾ ਮੁੜ ਨਾ ਵਾਪਰੇ ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਹੋਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਬੱਚੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸਮਝੀਏ ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਰਘਟਨਾ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲਈਏ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਲਹਿਰ ਚੱਲੇ ਕਿ ਦੁਬਾਰਾ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾ ਵਾਪਰਣ।

ਸ. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੁੱਖ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਇਹ ਦੁਖਦਾਈ ਘਟਨਾ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਛੱਡ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਅਨਉਤਰਤ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਿਰ ਜੋੜਕੇ ਲੱਭਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਜੁੜਮਿਲ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ। ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਰਿਵਾਜ ਇਹ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਕੁਝ ਤਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਨੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਸੁੱਟੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਲਈ ਦੂਸ਼ਿਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਪੰਜਾਬ ਹਰਿਆਣੇ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਹਰਿਆਣਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨਦੇ ਨੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤੀਆਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਨੇ। ਪਾਣੀ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੈਂਸਰ ਫੈਲ ਰਿਹਾ, ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਧ ਖਿੜੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਇਸ ਸਰਕਾਰੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਸਿਰ ਜੋੜਕੇ ਸਾਰਥਕ ਹੱਲ ਕੱਢਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਛੜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਦੁਰਘਟਨਾ ਸਮੇਂ ਜਖਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸੜਕ ਹਾਦਸੇ ਵਿੱਚ ਵਿਛੜੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ 10 ਸਧਾਰਨ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਏ ਗਏ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੰਤ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੜਕ ਹਾਦਸੇ ਵਿੱਚ ਵਿਛੜੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਗਰੁੱਪ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਸੁਮਨ ਭੇਂਟ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਵਡਮੁੱਲੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਖਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਡਗਮਗਾਉਂਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਅਸਰਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ- "ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਹੋਵੇ, ਅਸੀਂ ਉਹਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੀਏ, ਉਹਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿੱਚ ਚੱਲਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰੀਏ।"

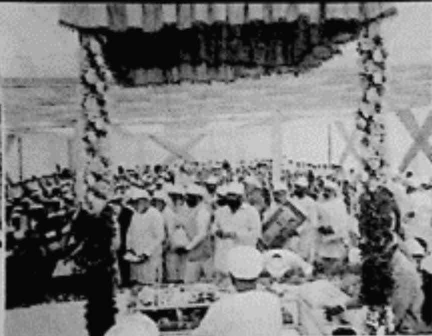
ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸਤਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਅਡਵਾਈਜਰ ਬੀਬੀ ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ, ਬੀਬੀ ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲ ਦਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

-ਡਾ. ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ
ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ
ਮੋ. 98768-50680

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸੇਠ ਭਜਨੀਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਮਿਤ ਮੇਲਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਸੇਠ ਭਜਨੀਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਲਹੋਤਰਾ ਮੰਡੀ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ 94 ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਮਿਤੀ 3.11.2017 ਦਿਨ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਵਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ ਹਨ। ਸੇਠ ਜੀ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥਣ ਬੀਬੀ ਬਲਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੁੰਤਰ, ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਕ_ ਲੂ, ਸਰਵਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ, ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ, ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਧੀਆਂ ਭੂਪਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਜਤਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਦਾ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰਿਆ ਪਰਿਵਾਰ ਛਡ ਗਏ ਹਨ। ਸੇਠ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰਹਾਂ, ਪੋਤਰੇ ਪੋਤਰੀਆਂ, ਦੋਹਤਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੋਹਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਆਸਥਾ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਸੇਠ ਜੀ ਪੂਰੇ ਨਿਤਨੇਮੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਣਾ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ, ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦੇਣੀ ਅਤੇ ਬੜੇ ਮਿੱਠੇ ਮਿਲਾਪੜੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਨ। ਮੰਡੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ 4.11.2017 ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਸਕਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੋਜ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਪੰਡਤ ਹਰਭਜਨ ਜੀ ਕਥਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਸੇਠ ਜੀ ਦਾ ਭੋਗ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਲੈ ਕੇ 12.11.2017 ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਜਯ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਮੰਡੀ ਵਿਚ 12 ਤੋਂ 2 ਵਜੇ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਭੋਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਘੁੱਲਾ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਪਰੰਤ ਪੰਡਤ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਥਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੇਠ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਤਵਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸੂਬਾ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਝੱਲ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਸੂਬਾ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ, ਜ. ਸਾਧਾ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ਨੇ ਸੇਠ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਪਰੰਤ ਨੌਵੇਂ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ।

ਸੇਠ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਸੁਮਨ ਭੇਟ ਕਰਨ ਆਏ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਦੁਖ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੇਠ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁਤਰ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ।

ਸੂਬਾ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਝੱਲ ਨੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਪਰਵਾਰ ਵਲੋਂ ਧਰਮ ਕਾਰਜਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬੇਅੰਤ ਮਾਇਆ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੇਠ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਰਵਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਆਈ ਹੋਈ ਸੰਗਤ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਸ. ਸਾਧਾ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ
(ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼)

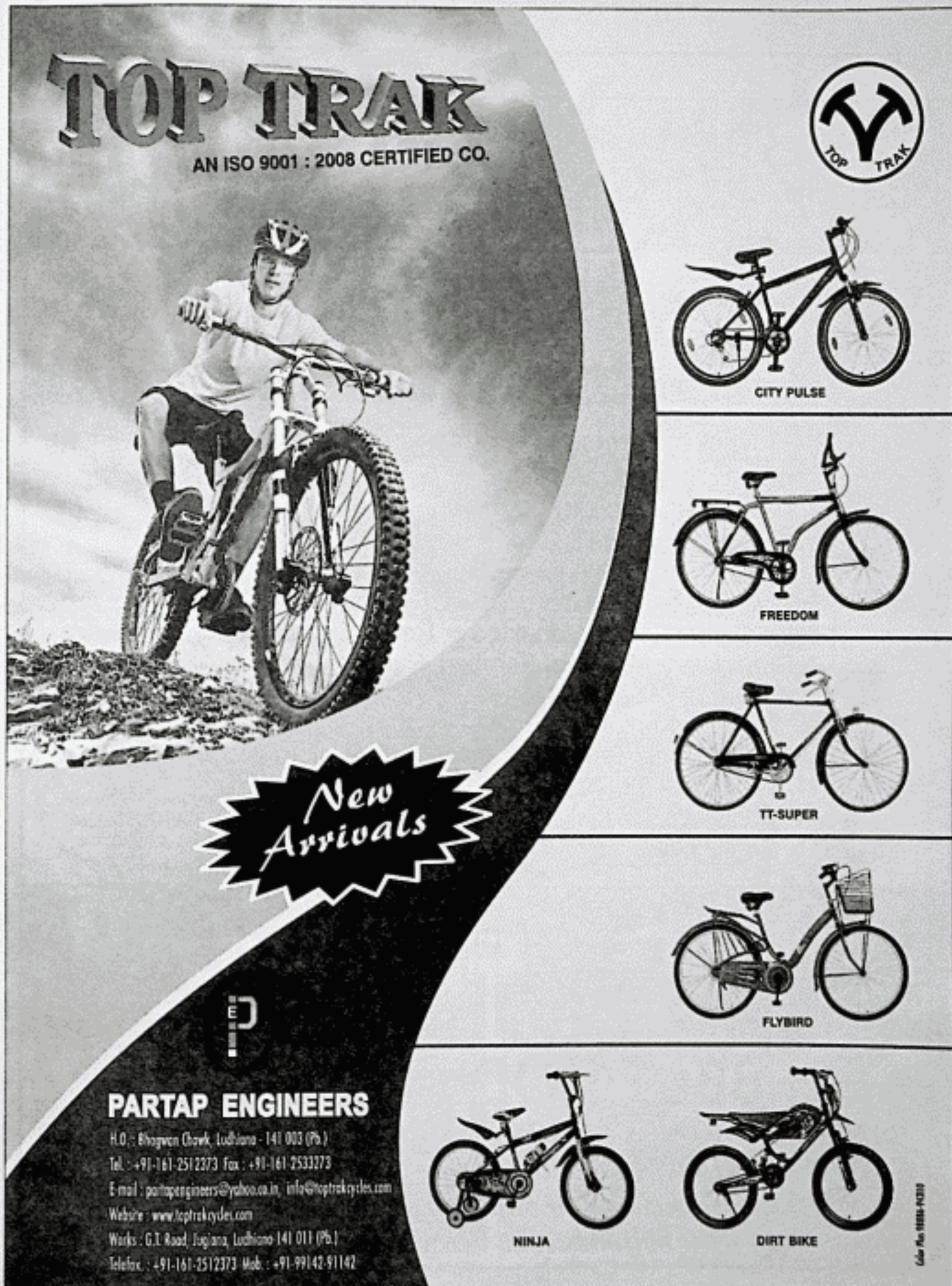
ਪੁਸਤਕ ਰਿਵਿਊ

ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ ਪਨੇਸਰ, ਲੰਡਨ, ਯੂ.ਕੇ.

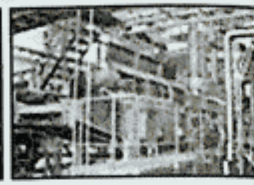
ਜਿਸ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸੀ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਜੋਗ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆਂ ਕੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲ ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਦਰ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਇਨੀਂ ਵੱਡੀ ਦਇਆ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੰਡਦੇ ਸੀ। ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਕਾਲੇ ਸੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁੱਨਦੇ ਕਾਲਖ ਧੋ ਹੋ ਗਈ। ਮਹਾਨ ਮਾਤਾ ਦਾ ਰਤਬ ਪਾਇਆਂ ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਜੀ ਵਾਂਗਰ। ਨਾਮ ਵੀ ਚੰਦ ਕੌਰ ਤੇ ਚੰਦ ਬਣਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਚੱਲ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵੰਡੀ, ਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਿਆਰਾ ਸਾਦਗੀ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਪਾਪੀ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਥਿ ਜੋੜ ਫੱਤੇ ਬਲਾ ਕੇ ਹੈ ਵਾਹ ਵਾਹ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਐਸੀਆ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਨਿੱਘੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸੁੱਖ ਕਦੀ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਜੋ ਨਿੱਘ ਤੇ ਘਾਟ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਕੇ ਵਰਨੱਣ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਮੁੱਸ਼ਕਲ ਹੈ ਨਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮੱਤ ਹੈ ਨਾ ਸੋਝੀ ਹੈ ਅਨਜਾਨ ਮਾਂ ਦੀ ਦੀ ਮੈਂ ਧੀ। ਜੀ ਕਰਦਾ ਰਾਤ ਤੇ ਦਿਨ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਮਾਤਾ ਅੱਛੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਲਾਈ ਰੱਖੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਗਿਆ ਉਸ ਹੱਤਿਆਰੇ ਦਾ ਹੱਥ ਨਾ ਕੰਬਿਆਂ। ਮਾਂ ਦੀਆ ਯਾਂਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮਿਲਨ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨਾ ਥੱਕੀਏ। ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਟ ਕੋਟ ਧੰਨਵਾਦ ਲਿਖਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਭੇਜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ

ਧੰਨਵਾਦ ਹਰਭਜਨ ਕੌਰ ਚਾਨਾ ਜੀ ਦੀ
(ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਾਗਰ ਕਿਤਾਬ)

TOP TRAK
AN ISO 9001 : 2008 CERTIFIED CO.
TOP TRAK
CITY PULSE
FREEDOM
TT-SUPER
FLYBIRD
New Arrivals
PARTAP ENGINEERS
H.O. : Bhagwan Chowk, Ludhiana - 141 003 (Pb.)
Tel. : +91-161-2512273 Fax : +91-161-2533273
E-mail : partapengineers@yahoo.co.in, info@toptrakcycles.com
Website : www.toptrakcycles.com
Works : G.T. Road, Jugiana, Ludhiana-141 011 (Pb.)
Telefax. : +91-161-2512373 Mob. : +91-99142-91142
NINJA
DIRT BIKE

BBL FOODS PVT. LTD.

India's Largest Second Hand Food Machines Dealer Cum Rebuilder

750kgs Potato Chips Line

List of the projects, consultation and machines:

1. Biscuits-Soft Dough, Hard Dough, Crackers
2. Cookies- Wire Cut, Depositer.
3. Bread, Cakes and Bakery Products
4. Wafers - Flat, Round, Enrobed, Moulded
5. Wafers - Round Sticks, Pillows, Flat Sticks.
6. Ice Cream Cones - Moulded or Rolled Sugar Cone.
7. Chocolates- Moulded, Enrobed, Panned, Drops.
8. Potato Chips
9. Extruded- Kurkure, Cheetos.
10. Toast- Bread Toast, Mini Toast.
11. Vermicilli., 12. Water Filling., 13. Paper Cups.
14. Chocolate/Jelly Filling Lines for Small Cups.
15. Namkeens.

We arrange complete machines, manpower and training receipes with formulation

BBL FOODS (P) LTD.

SANTOSH NAGAR X ROADS, HYDERABAD- 5000059, INDIA

Tel : +91 40 24530680, Mobile : 91 98480-50607/ +91 98483 99702

e-mail:lakbir.mutchall@gmail.com

www.bblfoods.com www.mutchall.com

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੰਗੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਯਾਦਗਾਰ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਦੌਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਵਿਨੈ ਬੁਬਲਾਨੀ (I.A.S), ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ ਅਤੇ ਸਤਨਾਮ ਮਾਣਕ ਐਗਜ਼ੀਕਟਿਵ ਸੰਪਾਦਕ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦੱਸਤੇ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜੰਗੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਖੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਿਤਰਣ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗਹੁ ਨਾਲ ਨਿਹਾਰਦੇ ਹੋਏ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰੀਵੱਲਭ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਮੰਚ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰਵਚਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ' [illegible]।

[illegible]

P.O. Regd. No. PB/JL-016/2015-2017 **WARYAM** Ladowali Road, Jalandhar -144001
Regd. RNI No. 26453/75
December-January : 2018

ਮਾਲਕ, ਐਡੀਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਰਜਵੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਈਟ ਕਰਾਸ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਭਾਈ ਦਿਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕਰਵਾ ਕੇ ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ ਸਾਹਮਣੇ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਨ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਫੋਨ : 0181-2222543- ਮੋਬਾਇਲ- 98143-18720

Owner, Editor & publisher Rajwant Kaur got printed from Rajinder Singh's White Cross Printers Bhai Dit Singh Nagar Jalandhar & got published at Ladowali Road, Opp. Central Town, Jalandhar City Ph.: 0181-2222543, Mob.: 98143-18720